

Irodalmi Jelen

XXV. évfolyam, 290. szám

2025. DECEMBER

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.,

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Juhász Kristóf** (kritika),

Csorniy Dávid, **Szalai Klaudia** (fotó, film)

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György**, **Makkai Ádám**,
Méhes György, **Szócs Géza**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón: **MÁRKÓ ABIGÉL** festménye (versek az 55. oldalon)

Böszörményi Zoltán

Decemberi séta Budapesten — a Kertész utcában

*Ezen a decemberi napon
megszeppent hó hullott a száraz járdára.
Könnyedén lépkedek
az örömjajós Kertész utcában,
viszem a lelkemben haza a jó hírt.*

*Laci bácsi lemezboltja előtt haladok el.
A kirakat úgy néz ki, mintha az idő
ottfelejtette volna magát:
napszitta borítók,
kifakult reklámszöveg kék lehelete.
Szétszórva mindenütt –
korabeli bakelitlemezek feketén hevernek.
Egy ugrásnyira tőle
a Schrödinger macskája italbár,
ahova, ha belépsz, íz- és aromavilág vár,
a polcokon rumospalackok hada menetel.
Azon tépelődöm, vajon az alkoholízseknek
milyen szerepük van a gondolatkísérletben:
a dobozban a macska,
mellette a radioaktív atom
(ami véletlenszerűen elbomolhat vagy sem),
a Geiger-számláló, amely érzékeli, ha elbomlik,
és egy mérges gázt tartalmazó üvegfiala,
mely, ha a Geiger-számláló kijelzője elmozdul,
az elbomló atom hatására összetöri a fiolát,
és a macska egyszerre él –
és ugyanakkor halott?
„Az alkohol öl, butit és nyomorba dönt!”*

Tovább ballagok.

*A Fészek Klub előtt színes bőrű fiatalember
villantja felém hófehér fogsorát:
ma kubai estet rendezünk,
itt a menü, csatlakozzon hozzánk,
jöjjön be, nem bánja meg: a zene, a rum,
a hangulat jó kedvre deríti azonnal.*

*A Kertész utca falán, közel a Wesselényihez,
emléktábla áll:*

*Mindazok emlékének, akik a
gyilkos fasizmus áldozatai lettek.*

*Napokkal ezelőtt a Király utca
egyik múzeumában jártam,
óriásfényképeken tekintett vissza rám az idő.
Az egyik szobából szűk udvarba léptem,
előttem állt a fal,
úgy, ahogy azt 1944 végén felemelték.
A téglákon végighúztam a kezem,
rásimítottam a tenyerem,
égetett –
mint télen a vörösre izzott kályha,
égetett a múlt.*

Acsai Roland

Eulália néni, avagy egy kitalált történet kitálalása

Régen történt ez az eset. Több, mint ötven éve, amikor még Füzesbabodon töltöttem gyermekkoromat, és még nem Gézának, hanem Gézukának hívtak.

Eulália néni a füzesbabodi házunkkal szemben lakott, és örült volt. Mi így mondtuk legalábbis, bár ennek bizonyára lettek volna pontosabb, orvosi megnevezései is. Eulália néni vasárnaponként felöltötte legjobb ruháját, karjára akasztotta fonott kosárkáját, majd sétálgatni kezdett a poros, eldugott utcánk járdáján, mintha a korzón lenne, és közben virágokat szedett, leginkább kutyatejeket, hiszen azok képviseltették magukat legnagyobb számban. Nem tudom, hány éves lehetett Eulália néni akkoriban, de a lányának volt egy velem egykorú gyermeke, akit Beának hívtak, és mindketten Eulália néni házában laktak. Eulália néni kosaras-virágszedős sétáinak volt valamiféle békebeli hangulata, miként a nevének is. Szóval nem ez volt a legrosszabb szokása, és nem a csuklás, amely folyton áthallatszott a kertünkbe, és nem is a sírás, amely szintén gyakran elfogta, hanem a hangos, és sokáig tartó sikoltozás.

Mint mondtam, Eulália néninek volt egy kisunokája, a Bea, akihez átjártam, és sokat játszottunk együtt. Barátok lettünk, de ahogy romlott Eulália néni állapota, egyre kevesebbet engedtek át hozzájuk. Féltettek, hogy a néni esetleg kárt tesz bennem. De nem bántott. Bár az a hintás eset kissé ijesztő volt, de az is lehet, hogy én túloztam el.

Beaék udvarán két hinta lógott egymás mellett az öreg diófán, amely árnyékot vetett nyaranta a kis udvarra. Az egyik hintában én ültem, a másikban a kis Bea, és mivel nem tudtuk lökni magunkat, Eulália nénit kértük meg, hogy segítsen. Kezdetben mo-

solyogva lökdöste a hintákat, de egy idő után egyre magasabbra szálltunk. Először még élveztük, hogy elérhetjük a dió zöld, illatos leveleit, és mintha azok a levelek nemcsak a kezünket, hanem a hasunkat, meg a lelkünket is csiklandozták volna, méghozzá belülről, és nevetnünk kellett tőle, de aztán elkezdtünk attól félni, hogy kiesünk, vagy átfordulunk. Hiába kértük a nénit, nem hagyta abba a hintáztatást, mintha meg sem hallott volna bennünket. Valahová a semmibe révedt. De szerencsére Bea anyukája kirohant az ajtón, és megállította a hintákat.

Akkor voltam Beáéknál utoljára. Az anyukája és a kislány elköltöztek Eulália nénitől. Nagyon sajnáltam, hiányzott a barátom. Eulália néni ezután még többet sírt, csuklott, és még többet sikított. A lelkem mélyén haragudtam a nénire, hiszen miatta kellett megválnom a barátomtól. Őt hibáztattam az egészért. Aztán egyik nap arra értem haza, hogy egy furcsa, ijesztő autó áll a háza előtt: egy halottaskocsi. A sarok mögül kukucskálva néztem, ahogy elviszik. A szüleim nem mondták el, hogyan halt meg. Nem mondom, hogy nem sajnáltam, de egy kis reménykedés fogott el, mert biztos voltam benne, hogy Beáék ezután visszaköltöznek.

Nem kellett sokáig várnom, mert néhány nap múlva megjelent a háznál Bea anyukája, és én boldogan kirohantam, de Beát sehol sem láttam. Az anyukája kisvártatva feltűnt az ablakban, és kiakasztott egy kartonpapír-táblát valamilyen felirattal. Mivel akkoriban még nem tudtam olvasni, anyukám olvasta el nekem, mi áll rajta: „Ez a ház eladó”.

Beáék nem költöztek vissza, és soha többé nem láttam újra. Azóta biztosan ő is anya lett, és boldogan él valahol. Meg sem ismernék egymást, ha összefutnánk. De így van rendjén. Ritkán járok Füzesbabodra, de azt tudom, hogy az a diófa még ma is ott áll az udvaron, bár más gyerekek hintáznak alatta, s más ég felé lendül a szívük. De ha a diófáknak van valamiféle emlékezetük, még egészen biztosan emlékszik ránk. Talán még mindig ott hintázunk valamelyik távoli égvyűrűben, akár egy másik spirálgalaxisban.

Lövétei Lázár László

Szervraktár

(Részletek egy készülő kötetből)

„elsorolja
testének
kimeríthetetlen gazdagságát
a máj kopár hegyeit
az étkek fehér szurdokait
a tüdők zúgó ereit
az izmok édes halmait
az epe és vér tavait s hullámozásait
a csontok hideg szelét
az emlékezet sója felett”

(Zbigniew Herbert – Weöres Sándor:
Apollo és Marsyas)

Bevezetés: 1, 1–3

*1¹ Ezek annak a könyvnek az igéi, melyeket
László, Lőrinc fia – ő Dénesnek volt a fia,
ő meg Dánielnek volt a fia, ő meg Ferencnek
volt a fia, ő meg Mihálynak volt a fia – sugal-
mazott² a halála utáni esztendőben fiának,
II. Lászlónak itt, Székelyföldön, az Olt vize
mellett,³ Mindszent havának hetedik napján,
abban az időben, amikor még javában dúlt
az orosz–ukrán háború.*

„Orditórium”: 58, 1–10

58 ¹ Ó, igen, a föld dicsérete... Tudtad, fiam,
 hogy minden lélegzetvételiünk egy-egy himnusz
 a földhöz? ² Mit nem adnék itt, a mennyben
 egy krákogásért,
 vagy egy fuldokló köhögésért,
 egyáltalán: a szétcigarettázott hangért,
 az ordításról nem is beszélve!

³ Addig örülj hát, amíg hangosan szuszogva
 himnuszt zengedezhetsz a földhöz, bár szegény
 föld imitt-amott tényleg javításra szorul –

⁴ emlékszel még, ugye, arra a kiveret a kutyára,
 amikor Kövesföldben megkésve ugaroltunk?!

⁵ Böven Halottak napja után jártunk,
 lehullott már az első porka hó,

⁶ úgy gőzölgött a lovak háta,
 mint egy science fictionben,

⁷ a kezünk szó szerint
 az eke szarvához fagyott,

⁸ mellettünk meg végig ott vonyított
 az a csontsovány kiveret kutya –

⁹ talán ezért nevezte egyik vicces költő kollégád
 „orditóriumnak” a kínok helyét, igazán remek
 szólelemény, még akkor is, ha nem kifejezetten a
 föld-purgatóriumról jutott eszébe... ¹⁰ Lényeg a
 lényeg: anno, Kövesföldben az a kutya szörnyen
 hálás volt a kenyérkaréjért-szalonnabőrért, mi is
 javítottunk tehát a teremtésen.

„Mennyecske”: 59, 1–7

59 ¹ *S az ilyen aprócska javításoktól lett a föld a legjobb hely szerte a világmindenségben.* ² *Még Madách kollégád is „mennyecskének” ócsárolja jelenlegi tartózkodási helyünket,* ³ *pedig ő aztán eléggé ki volt ábrándulva az ember történetéből...*

⁴ *Na jó, a „mennyecske” eleinte a „menyecske” hívószóra volt rím, rossz nyelvek szerint felszarvazta volt a felesége,*

⁵ *„...menyecske”,*

„...mennyecske” –

szerintem kínosan szar rím, de ilyenek vagytok ti, költők: nem szívesen húztok egy versből,

⁶ *Madách is egyfolytában „mennyecskézik” (s pont a mennyben!), amit én úgy értelmezek, hogy – emberi tragédiák ide vagy oda – előbb-utóbb egy platformra fogunk kerülni:* ⁷ *hogy ti. tényleg a föld a legjobb hely szerte a világmindenségben!*

„Spanyolországból menjen...”: 60, 1–2

60 ¹ *Ezért győzködlek, fiacskám, sokadszorra is, hogy*

ne akard,

ne kívánd,

ne siesd el,

ne kapkodd el

az idejővetelt! ² *Vagy egy nem-píszí mondást idézve: „Spanyolországból menjen érted a halál” (mert akkor soká fog hozzád érni)...*

Gombás Katalin

Az őszi illata

– Te is érzed az őszi illatot? – kérdezte a lány reménykedve.

– Technikailag az őszenek nincs illata. Sőt egyes időszámítók szerint – mint például a kelta – most, október végén még őszi sincs. Tudtad, hogy a kelták a nyár végét ünnepezték a Halloweennal? – a fiú szeretett a kérdésre kérdéssel válaszolni és azt is szeretette, ha ízelítőt adhat sokoldalú műveltségéből. A hatást figyelte, miközben elégedetten dőlt hátra.

A lány az ablak felé fordult. Épp elkapta a pillanatot, amikor egy vörös gesztenyefalevél földet ér. Két napja ismerkedtek meg, mindenféle romantikus előzmény nélkül. Miután az alapinformációik passzoltak, az algoritmus felkínálta őket egymásnak. Mindketten jobbra húzták a másikat, és most itt ültek a világvégi falu kocsmájában, amely szinte üres volt. Előtte a patakparton sétáltak cirmos turbolya után kutatva, ami kizárólag ebben az évszakban és ezen a környéken nő. A programnak megadott alapinformációk szerint az egyik közös érdeklődési pontjuk a környezetvédelem, így a cirmos turbolya gyűjtése jó kezdésnek tűnt. Sajnos, a séta végére kiderült, hogy a fiút inkább az eltűnőben lévő őshonos növények érdeklik, a lány viszont Dél-Afrikába menne kőolajban fürdött pingvineket mosdatni. A cirmos turbolyát pedig a helyiek az előző héten már begyűjtötték.

– Hozok még egy üdítőt – állt fel a lány.

A pultos arcán bonyolult mintába rendeződtek a ráncok. Mint egy nagyváros metróhálózata, gondolta a lány, és amíg a férfi üveg pohárba töltötte az üdítőt, ő azon tűnődött, melyik városé lehet. Húzta az időt, nem volt kedve visszamenni az asztalhoz, ahol a fiú a teáját kevergette.

– Ön is érzi az őszi illatot a levegőben? – kérdezte a térképarcút, miközben átvette tőle a hűvös poharat.

– Ne engem kérdezzen! Van itt, aki ezt nálam jobban tudja – a pultos állával egy férfi felé bökött, aki a helyiség hátsó részében, sarokasztalnál olvasott. A lány eddig észre sem vette. Régimódi, de elegáns barna öltönyt viselt, mellette a széken barna puha-kalap, az asztalon, kisebb pohárban zöld színű ital. A lányt egy kivert kutyára emlékeztette. Biztosan elhagyta a felesége... A férfi felnézett, mintha megérezte volna, hogy figyelik. A haja és a szemei is barnák voltak. Ha a barnaság szobrát kéne megmintázni, tökéletes alany lenne, tűnődött a lány, majd a férfi tekintetét biztatásnak véve, közelebb lépett.

– Elnézést a zavarásért, uram, azt szeretném megkérdezni, hogy Ön is érzi az őszt illatát?

– Párisba tegnap beszökött az Ősz – válaszolta talányosan a férfi. A hangja is barna volt.

– Tessék?

– Szent Mihály útján suhant nesztelen – folytatta a barna férfi, mintha csak magának mondaná.

Ezek szerint irodalomtanár vagy meteorológus, pontosította korábbi megérzéseit a lány. Vagy valami bolond csöves, aki ide ült be melegedni. A pultos felé fordult támogatásért, ám csak a hátát látta, vélhetően a poharakat törölgette. A barna férfi barna szemei a lányba kapaszkodtak.

– Nem Párizsra gondoltam – magyarázkodott a lány. – Hanem arra, hogy itt és most érzi-e az őszt illatát?

– Nem jössz vissza? – harsant a fiú hangja. A lány összerezzen. A barna férfi szája grimaszra húzódott.

– Mennem kell... Elnézést – dadogta a lány, azzal sarkon fordult.

– Égtek lelkemben kis rőzse-dalok – úsztak utána a szavak a levegőben. A pultos hangosan csörömpölni kezdett a poharakkal.

– Egy óra múlva indul a busz – fogadta a fiú. A lány bólintott, majd az utcát figyelte: narancssárga fény csillogott a leveleken.

– Mehetünk a fasor felé is – a fiú rosszul viselte a csendet.

A lány újra bólintott, aztán szó nélkül felállt, a pulthoz lépett. A térképárcú letette a törölőkendőt.

– Mit iszik az az úr? – a lány a barna férfi felé bökött a tekintetével, aki közben újra elmélyedt a könyvében.

– Abszintot – válaszolt a pultos. A lány biztos volt benne, hogy a hangsúlyával üzeni akart valamit, amit ő képtelen értelmezni.

– Kérek egyet! – döntött.

Kezében az itallal a sarokasztalnál olvasó férfit nézett, aki épp felpillantott. A lány megemelte poharát, egyetlen hajtásra kiitta, aztán visszasétált az asztalukhoz.

– Azt hittem, te nem... – kezdett bele szemrehányóan a fiú, ám ekkor a lány zsebében megszólalt a telefon.

– Szia! – szólt bele – Nem, nem zavarasz... Igen, tényleg – csillogni kezdtek a szemei. – Te is érzed, ugye? Igen, itt van a levegőben.

Miután befejezte a beszélgetést, pár percig ragyogó arccal nézte az utcát, majd visszafordult a fiúhoz.

– Mindjárt itt a busz – mondta. Levette a fogasról a kabátját, nem várta meg, hogy a srác felsegítse rá. Ahogy kinyitotta a kocsma ajtaját, a szél pár elszáradt falevelet sodort be a padlóra.

Esteledett, az utcát pont akkor borította fénybe a közvilágítás. A sarokasztalnál a barna ruhás férfi befejezte az olvasást, zsebre tette a könyvét.

– Itt járt s hogy itt járt, én tudom csupán – mormolta félhangosan. Felhajtotta a zöld ital maradékát, kalapját a fejére csapta, fizetett, és távozott. A pultos hosszan nézett utána, arcán a ráncok Párizs metróterképévé rendeződtek át.

Lesitóth Csaba

Elillan

*gyorsan meg kell találnod
siess beszélned kell vele
reggel kelj fel korán
fölébredned nem elég
el ne késs le ne maradj
jön a lehetőség
a te választásod
ragadd meg különben elröppen
gyűjtópont körül kering
ahogy végsősoron mindannyian
és nem találkoztok többé
talán csak a jövő héten
kedden délután négykor
a Jupiter és a Szaturnusz vonalán
miért nem kelsz fel
nem enged el a párna
lekésed az utolsó járatod
na jó akkor majd kedden
készülj fel és írd meg
kattints rá és regisztrálj
mit számít hogy
felemás zokni van a lábadon
úgysem látják az értékeid
de ha nem jelentkezel annyi
ha nem teszel érte akkor
minősítik és keretezik
a legprivátabb mozdulataidat
udvarias lesz a hangnem
és velejéig csontos
ők az ők
akik az érdek érdekében keltek fel*

*időben regisztráltak
megírták és elindultak
hogy megtehessék
hogy rendelkezhessenek veled
te leszel a vagy meg az és
közeibe illesztett név
ragadozó leszel vagy préda
jutnak szerepek
szakember házastárs szülő
és ha bekerülsz végre valamelyikbe
onnantól nem sietsz sehová
elég csak tartanod a tempót
megmaradni amíg lehet
és ha lassabb
mint éltető belső ritmusod
inkább azt mérsékled mint kiess
és mikor szünetet tartasz
néhány pillanatra is megéri
újra felpörgeted magad
eltávozást nyert katonaként
sietve felejtetted a harcteret
pontosan ezt a jövőt látod
gyűrött párnádon fekve az ágyban
sáska röppen kintről a bentre
kipattansz és levadászod
na látod már el is múlt
attól az átkozott párnától lehetett
néhány pillanatra olyan voltál
úgy néztél ki mint az áldozat*

Potentiale victima

*szintet lép a séf
kimetszi belőled adagját
bepácol és félretesz
omlósra klopfol
mobilhíváson pirít
rögzíti az elhangzottakat
gondosan ügyel arra
hogy a kelleténél jobban
le ne égjen
és az épp megfelelő percben
a tányérjára helyez
pötytyet besóz
lassú élvezettel rág
semmi probléma suttogod
amúgy is le akartál adni pár kilót
de a stressztől hízol
minél többet nyes ki belőled
annál jobban hízik a maradékod
ő meg közben pihenőt tart
hűséged poharából kortyint
szája sarkán kicsap a láng
szalvétának megteszi nyúzott bőröd
pohara fölösét csuklóból lötytyinti arra
amin egész éjszaka dolgoztatott
következhetsz a különleges desszert
a fenyőlevéllel hintett velőskonc
sovány kondíciókkal szervírozott
közös megegyezés*

Kibontakozás

*rövidnadrágban járod az iskolát
szervezeted megszokja a telet
felszerelés nélküli éltanuló
anyáddal a szobakonyhában
földre tett fazékból
puszta marékkal emelgetitek
szájatokhoz az égető puliszkát
a családra olvasva a kategória
nemkívánatos elem
a kémiát érted, de ezt hogyan
és mi értelme lenne értened?
életben hagynak tölteléknek
a kutya után rákövetkező rangban
a tankönyveid borítóján
közlik elvárt példaképeid
kitűnő érettségi után
a postaládában hivatalos levél
elutasított felvételi
fellebbezel a nemzetbiztonságnál
a válaszuktól lebénul bal karod
hited mégsem ütlegelték szét
busszal utazol az állomásra
édesanyád mosolyt erőltet
félkézzel csimpaszkodsz
a vékonyodó kapaszkodóba
az egyház Belgiumba csempész
befogadót nyújt és reményt
tanulás mellett végezhető munkát
Leuvenben pezseg az élet
hajtod a kölcsönbicikli pedálját
diploma summa cum laude
ugyanezen az egyetemen nevelsz ki
egy egész építésznemzedéket*

kötetlen talajra fejlesztesz házat
alapozva még a híg mocsárra is
stigmaiszapba merül az oszlop
és egy fénylő októberi reggelen
melletted ébred a tavasz
ismerted a lányt az évfolyamról
de nem engedhetted meg
legalábbis azt hitted
sorsodtól tartod őt távol
de határa nem csak az országnak van
mára a legkisebb fiad is apa
nem használják ezt a fura nyelvet
amit tőled mellékesen eltanultak
neked valahogy hiányzik
visszatelepülsz társaddal kettesben
Óbudán találtok lakást
kilátással a Margit-szigetre
Pestre villamossal jársz
újratanulsz jó pár utcanevet
a Dohány utca falánál megtorpanasz
rád mered a vakolat golyónyoma
nem érti hova tegyen
mintha valami köze lenne hozzád
kitartóan állod a nézést
és már te is kíváncsi vagy
kapatos galericsapat közeleg
lengőbicskával a farmerzsebben
adjon már egy cigit öregem
nem dohányzol
mentegeted magad
amaz apád alkatrészét emlegeti
taszít rajtad ahogy elhalad
a kibillenő súlypontodon korigálnál
de ez a félmozdulat leleplez
a téglába fúródott repesz

*szembogara kipécéz magának
sehol egy fedezék
ugyan hova is bújnál?
csak most értheted meg
épp e golyónyomok miatt
költöztél haza
és szembejön az apád
föltartott jobb kézzel adod meg magad
mintha buszon kapaszkodnál*

Kertész Dávid

Yukon

B. E.-nek

– Adj magadból, és én is adok.

A fákkal együtt hajoltam meg előtte, mint az elmúlt tizenöt évben már olyan sokszor. Emlékszem, pár éve még azt mondtam, most már csukott szemmel is meg tudom csinálni. A kezem kitapintja az aranyat a sárban, a kavicsok között. Vakon is felismerném az Ő kincsét.

Most itt térdelek a Folyó előtt, vakon, és keresem az ajándékát. A városban azt mondták, ideje abbahagynom, hogy ha a szemem világát már elvette, akkor többet ne adjak Neki, van már elég aranyam.

Nem tudták, hogy még mindig látok. Nem vakultam meg teljesen, azonban csak a Folyót láttam. Nem láttam már a szitát, nem láttam a fagytól tépett tölgyeket, nem láttam a partot, és nem láttam az aranyat sem, csak a fekete hullámokat. Viszont amikor adott a kincséből, azt mindig éreztem. Akkor is, amikor nem tapintottam semmit az ujjaimmal. Olyankor nem az aprócska rögök csillantak meg, hanem a sötét víz kezdett táncolni a tekintetem előtt.

– Apa...

Furcsa, meg szoktam hallani a lépéseit, noha macskaléptei vannak, ám a fülem hozzászokott már. Most túlságosan a gondolataimba feledkeztem.

– Haza kellene jönnöd, beszélhetnénk, valamikor be kell mennünk a városba – mondta.

– Be, be kell majd, de ma még nem adott nekünk semmit, majd délben elindulunk.

– Apa, éjjel van.

Éjjel? Mikor jöttem ki, mióta vagyok a parton? Miért csak most szól? Ostoba gyerek.

– Akkor miért nem alszol? Menj haza, nemsokára én is megyek.

– Három napja ezt mondod, apa...

Három nap? Három napja. Akkor három napja nem kaptam Tőle semmit. A gyerek felé fordulok:

– Elég nagy vagy már, elindulhatsz egyedül is. Reggel menj be a városba. Hozz dohányt is.

– Apa, fizetnünk is kell.

– Kifizettem előre mindent! Minden áldott nap kaptak tőlem az ajándékából.

– Mister Sonne megüzente, hogy már levásároltuk az aranyat, amit adtál.

Talán mégis vele kellene mennem. A lányt átveri a holland, csak az aranyunkat akarja. Az Ő aranyát, holott kapott már belőle eleget. Nem válaszoltam, a gyerek azonban nem ment el, ott állt mellettem. Remeg a kezem, amikor a szitába nyúlok. Már régen remeg. Mióta az anyját elvitte a Folyó. Aznap négy rögöt találtam. Most is az ujjaim közé akad egy. Még egy. Három, már öt, hét, nyolc! A markomba fogom őket, leteszem a szitát, másik kezemmel a keze után nyúlok. Átadom neki az aranyat.

– Holnap menj be a városba, ezeket add oda a hollandnak! Hozz dohányt is, kérlek, meg ami még kell. Vidd magaddal Stephanust, ő majd evez helyetted, kormányozni meg tudsz.

– Akkor egyedül maradsz.

– Nem vagyok egyedül. Ő itt van.

Elment. Én itt maradtam a Folyóval, most elmondok hozzá még egy imát. A lány és a néger holnap elindulnak a városba, és elszórják az Ő kincsét, amit nekem adott. Meg kell, hogy bocsásson érte.

Nem tudom, mennyi idő telt el azóta, hogy akkor éjjel otthagytam a parton. A Folyó azóta nem adott a kincséből. Nem tudom, álmodtam-e, de hatalmas hullámokat láttam, aztán csen-

det. Alvó vízfolyást. Elfáradtam, éhes voltam, és fáztam. Mindig a lány vagy Stephanus kísért haza, keresztül az erdőn. A vállukra tettem a kezem, úgy sétáltunk át a fák között. Tudtam, hogy még nem érhetek vissza, hiszen akkor értem jöttek volna, hogy hazavigyenek és megegyessenek.

Várnom kellett volna még, de úgy fáztam. Elindultam, egyedül a vad fák között, tudtam, hogy minél kevésbé hajlik meg egy közülük, annál távolabb vagyok Tőle. Annál közelebb az otthonhoz.

Sokáig bolyongtam, tudtam, jó irányba haladok, de egyedül mindig lassabb az út. Órák teltek el, míg hazaértem. A kunyhóban csak a hideg fogadott. Mintha napok óta nem raktak volna tüzet. Ha ennyi idő eltelt, már rég haza kellett volna érniük. Találtam ételt. Kolbászt és sajtot a kamrában. Ettem, és remegő kezemmel megkerestem a gint. A fél üveggel megittam, hogy felmelegítsen, aztán visszabotorkáltam a szobába. Kikerestem a bőröket, magamra terítettem mindet, és elaludtam.

Álmomban eljött hozzám. Tudtam, hogy Ő az, de ilyennek még nem láttam soha. Nem hullámlényként látogatott meg, hanem valódi testet öltött. Egy templomban állt, a falakon jégcsapok, mint számtalan kés, és mind felém szegeződött. Egy aranyoltár felé sétált, válla fölött felém nézett, mosolygott, sáros lábnyomokat hagyott a márványpadlón.

- Vad Folyóm...
- Vissza kell jönnöd a partra, otthagytál engem!
- Nem találom meg az utat, elvetted a szemem világát.
- Hát maradj itt, és fagyj meg, ha nem tudod megtenni!
- Ha a lány visszaér, odavezet. Ígérem, elmegyek.
- Nem jön vissza már.
- Visszajön...
- Te adtad nekem a szemed fényét, nem adhatom vissza – mintha elszomorodott volna.
- Meghalt?
- Négy rögzített élet. A kincsemet akartad.
- De te az én életemre vágysz...

– Nem, nem a tiédre, csak életre. Rajtad áll, mit adsz a kincsemért.

– Már nincs semmim.

Megfordul. Végigsimít az oltáron, bőre mintha repedő jég volna, fagyott víz, amit csákányok törtek. Akarták már a kincsét mások is, a sebeit hóval takarta, de az pelyhekben hullott le meztelen testéről. Most más volt. Éreztem a hidegét.

– Annyi mindent elhagyhatsz még a kincsemért – mondta.

Behunytam a szemem, és láttam mindent, amit neki adhatnék. Láttam, amint fojtogat, halálra simogat, s a kezem aranyat talál a kavicsok között. A jégcsapokra néztem, amelyek pengeként fordultak felém, és amint az oltár felé indultam, minden lépésem követték.

Egészen közel értem hozzá. Szinte megfagytam a lélegzetétől. Megcsókoltam. Hidegen égette az ajkam. Kinyitottam a szemem, láttam fekete tekintetét, a szemében méreg és évmilliók dühe.

– Félek, hogy meghalok – mondtam.

– Félek, rettegek – mondta, és elhúzódott tőlem.

– Meghalok – súgtam.

Éreztem, amint a jégcsapok belém marnak, éreztem a hideg szúrását, éreztem, amint megtépik a húsom.

Most a lányt látom és az anyját. Kék ruhában vannak, a fák már zölddek, de még mindig a Folyó felé hajolnak. A lábam elé nézek, ott van a szita, sárosan és üresen, a kezem nem remeg, mikor az iszapba túrok. Tizenkét aranyrög akad meg az ujjaim között. Visszatértem a partra. Hazajöttem...

Szente B. Levente

A jövő egy ismeretlen állat

(apokrif én-kép: megálmodtam önmagam utánzat)

1.

*a félelem ami rajtam ült
valamiféle istennek hitte magát
abban az időben fiatal volt az ég
madarak melyek képzeletet repítenek magasba
sehol*

*csak a hegy-mélyi kristályok beszéltek hozzám
álmomban elfeledett messzi csillagok fénye jött
üzenetük még ma sem egyértelmű
véglények mutatkoztak mezítelen a ködös párát szuszogó
bűzös latyakok legmélyén
gyanítottam ezért a vulkánok
lehetnek a felelősek
ekkor tűzbenéző lettem*

*a Szűz jegyében születtem
átszelve a nagy vizek özönét
holló és galamb egyszerre lett jelképem*

2.

*a gonoszt létrehozva
az uraddá válik parancsolóddá
többé nem láthatod át
nem ellenőrizheted
magamban beszélni kezdtem
énhozzám*

3.

*mindeneket összevetve
ma is az ölelésed menedékében hiszek
a ki nem mondott szavak erejében
a kimondottakért testem felelős
a velő a csont az inak az erek a húsom
a milliányi baktérium*

4.

*az állatok mindig holtan születnek
magukkal hozzák a szellemet*

5.

hát miféle kezdet a vég

*kérdezzük sokan bennem
én állatember-angyali rém*

Hegedűs Imre János

A hatalom szaga

Erdélyi történet

Benkő Flórián számított a líceum első tanulójának. Mindenből jeles volt. A nagy teljesítményekhez azonban nem társult karátos jellem. Gögös, önző és beképzelt lett. Díjakat nyert az országos olimpiákon, de nem érzett boldogságot.

Gyakran beszéltek róla a tanáriban.

– Nem vulkánkitörések ezek – mondta a lélektanász kolléga –, hanem a személyiség habzása. Benkő Flóriánnak rossz a kémiaja, emiatt nem érzi, hogy az élet véges, ez az érzet nincs bekódolva a szervezetébe. Művészi ambíciók bódulatában él, a halhatatlanság rögeszméje uralja az agyát. Nyilván emiatt vannak a kilengései.

Akkortájt vált divatossá ez a kifejezés: rossz vagy jó valakinek a kémiaja. Mindent így minősítettek: az agy teljesítményét, a szellem pezsgését, a viselkedést, a világnézetet.

Benkő osztályfőnöke, a román szakos tanárnő, vette védelmébe.

– Hagyjátok – mondta Gizi néni –, zűrzavaros volt a gyermekora. Szülei elváltak, ő az anyjánál maradt, aki újból férjhez ment, a mostohaapjával már verekedett is.

A diákok a szünetekben a széles, hosszú folyosón sétáltak. Flóri zsebre dugott kézzel, megmerevített nyakkal menetelt, és ha valaki megszólította, elnézett a feje fölött. Az átlagnál magasabb volt – 189 centiméter. Barátnőit váltogatta; minden héten más lánnyal tette meg azt a 80-90 méteres távolságot a líceum folyosóján. A kapcsolat időtartamát az határozta meg, melyik lány zengi a legnagyobb himnuszokat a verseiről.

Penzumot szabott ki magának: minden napra egy vers. Legéltelte, és postázta. Vagy nem válaszolt a szerkesztőség, vagy azt

javasolták neki, hogy próbálkozzon más műfajokkal. Ő nem tágított, nyakas volt. „Nem lehetnek rosszak ezek a versek” – gondolta, ha a barátnői úgy lelkesednek értük. „Hülye bürokraták ülnek a szerkesztői székekben” – füstölgött.

Vigaszt a szűk környezetében talált. Kékharisnyák vették körül, bár azt persze nem sejthette, hogy egy szót sem értenek abból, amit ő felolvas, miközben a művészien elkészített frizuráját bámulták, amit az anyja – fodrásznő lévén – reggelente, indulás előtt alakított ki.

Néha leereszkedett a földi halandók szintjére, és beszédbe elegyedett velük. Rendszerint csak ő beszélt, a többiek áhítattal hallgatták. Nem volt sok értelme annak, amit mondott, de érdekes volt – mint minden halandzsa.

– Az élet egy folyó – mondta gyakran. – Merre kanyarog, nem lehet tudni, mert az kiszámíthatatlan. Ássunk új medret neki; annyi folyó lesz így a Földön, ahány ember.

Korán elhatározta, hogy költő lesz. A nemzet zsenije.

A vers a legnagyobb teljesítmény, amire ember csak képes – gondolta. Keservesen küzdött a metrumokkal. Az időmértékes és a hangsúlyos verselés minden műfaját kipróbálta, szabad verset is írt szép számmal. Bukott minden kísérletével. Elutasításon kívül mást nem kapott a szerkesztőségektől. Arra sem gondolt, hogy türelmetlensége és gőgje akadályozza meg az elmélyülésben. Nem tudta kívánni, illetve elérni, hogy a szavak – az elektro-nokhoz hasonlóan – fegyelmezett, szigorú pályákra kerüljenek. Anélkül pedig nincs vers.

Kétévi meddő küzdelem után nekigyürkőzött a prózának. Már érettségi előtt állt, s írt szakadatlanul: esszét, publicisztikát, beszélyt, naplót.

Egy átoktól azonban nem tudott szabadulni, ez pedig a zsurnalizmus volt. Ám akkoriban pontosan az kellett az újonnan megalakult megyei napilapoknak, a zsúrnál, az irodalmi értéket nélkülöző beszámoló, kommentár erről-arról. Nagy volt náluk a kézírathiány, és Benkő Flórián mind gyakrabban és gyakrabban jelent meg.

Az egyetemre már úgy felvételizett, mint a magyar széppróza egyik nagy reménysége. Igaz, ezt csak ő állította magáról, meg a kórusban hozsannázó kékharisnyák.

Kicsit megcsendesedett a filológiai kar önképző körén. Itt már tehetséges kezdők jöttek össze hetenként, kíméletlenül vágták, nyesték egymást, küzdelem folyt egy névutóért, botrányt csaptak a henye, trehány szórend miatt, s egy elkoptatott vagy izzadságszagú közhely kiközösítéssel járt.

A második vagy talán a harmadik héten került sorra ő. Fel szólította az elnök, olvasson fel a munkáiból. Negyedóra állt a rendelkezésére.

Amikor befejezte, kínos csönd támadt. Hallgatott mindenki. Végül megszólalt az elnök:

– Barátaim! Túl korai lenne még, ha szokásunkhoz híven transzíroznánk. Nem ismerjük Flórit, bizonyára más szövegek is vannak a tarsolyában.

– Igen, vannak esszéim, novelláim, regénybe is belekezdtem.

– És a nyelvekkel hogy állsz?

– A románt és a németet anyanyelvi szinten bírom, az angolban kezdő vagyok.

– Javaslom a műfordítást. Szinte a teljes román irodalmat lefordítottuk már magyarra, próbáld meg a fordítottját. Vannak kapcsolataim, segítek elhelyezni a fordításaidat valamelyik román lapnál. Legjobb ujjbegy-gyakorlat különben is a műfordítás, mindnyájan azzal kezdtünk. És például a német próza sem érdektelen magyarul.

Benkő Flórián ürességet érzett a kör ülése után. Egy szó nem hangzott el a felolvasott szövegeiről, s az elnök javaslatát csak fabulázásnak tartotta.

Így telt el az öt év. Az egyetem öt esztendeje. Akadtak apró sikerei, de a remélt diadal elmaradt. A mezőny erős volt, markáns tehetségekkel kellett versenybe szállnia, s meglepetéssel tapasztalta, hogy a lányok sem azért születtek a világra, hogy őt dicsérjék. Sikeres költőnők jelentek meg a palettán.

Aztán ötödévben történt valami, ami végzetesen meghatározta a sorsát.

Ült a kávéházban, arra gondolt, valamikor, az aranykorban nem bújtak barlangjukba az írók, itt, a nyilvánosság előtt kopatták a pennájukat, anekdotáztak, ugratták egymást, barátságok szövődtek. Hátha éppen itt, éppen így tűnne fel ő?

Egy választékosan öltözött fiatalember lépett az asztalához, megkérdezte, foglalt-e a szemben lévő hely.

Természetesen hellyel kínálta, sőt be is mutatkoztak egymásnak.

– Keller Krisztián vagyok – mondta az idegen, és rendelt két konyakot.

Keller kiváló érzékkel irányította ezek után a beszélgetést. Mindenekelőtt Flórián írásairól érdeklődött, meglepően tájékozott volt, különösen a fordításokat dicsérte. Végül megegyeztek, hogy találkozni fognak, legalább hetente egyszer beülnek ide, ebbe az otthonos kávéházba, és beszélgetnek. Keller arra kérte Flóriánt, hozzon minél több írást, ő szívesen meghallgatja, imádja az irodalmat.

A csalétek elérte a célját. És veszedelmesebb csalit nem találhatott volna ki Keller. Végre valaki érdeklődik, végre valakit érdekel az, amit ő hosszú éjjeleken át papírra vet, lelkendezett Benkő.

Keller Krisztián csak annyit árult el önmagáról, hogy a megyei pártbizottság mellett működő kulturális bizottság aktivistája, elsősorban a fiatal tollforgatók útját egyengeti. Persze nem mondott igazat. Valójában szekus volt. Csakhogy a félelmetes titkosrendőrség gyakran álcázta az embereit. Így tett Kellerrel is.

Közeledett az államvizsga. Krisztián megszerezte az engedélyt az egyetemi könyvtár zárt osztályához, így Flórián értékes anyagokhoz jutott, s a diplomamunkáját kiadásra javasolta a rektor.

Most már csak a kihelyezés gondja nyomasztotta Benkőt. A diploma tanári munkára jogosította fel, aminek még a gondolatától is kirázta a hideg. Hogy ő valahol, az Isten háta mögött, sötét agyú nebulókat oktasson? Nonszensz! Azt már nem! Ő alkotásra született, nem akar irodalmat tanítani, inkább ő maga váljék tananyaggá, ha majd kinövi magát, s megírja nagy regényeit.

Mint Lucifer Ádám mellett, úgy állt mellette Krisztián. Ha megmarad az egyenes úton, ha híven szolgálja a pártot, magyarázta neki, ő el tudja intézni, hogy bekerüljön a megyei irodalmi lap szerkesztőségébe.

Egyetlen megkötést tett: jelentenie kell, rendszeresen, írásban jelenteni, ha felforgató tevékenységet tapasztal, ha szidalmazták a kommunista pártot, ha epés megjegyzéseket tesznek a főtítkár személyére. Tegezve folytatta:

– Választhatsz, Flórián. Vagy Bákó megyében keverik meg neked a csángó menyecskék a puliszkát, vagy itt maradsz a megyeközpontban, s tagja leszel a szerkesztőségnek. Az ország legjobb írói és költői közt élhetsz.

Flórián tudta, hogy ezért a lelki üdvösségét is feláldozná. Akkorra már rég tudta, hogy szekussal van dolga, de már nem akart, s talán nem is lehetett visszalépni. Fenyegetés is elhangzott Keller szájából, miszerint nincs olyan zug az országban, ahová ne lenne bepillantásuk, az Isten háta mögötti iskolákban is ott vannak a rend, a fegyelem, a tiszta öntudat őrei, könnyen megütheti ott is a bokáját, ha makacskodik.

Flórián homlokára így került a billog. Besúgó lett, s ezáltal kiszolgálója a hatalomnak. Ha nem csinálja ő, nyugtatta magát, akkor csinálja más. Ez a rendszer örökéletű, soha nem fog megdőlni, mondogatta magában, mert ideológiája kikezddhetetlen. Ki ne akarná a dolgozó tömegek, a proletár milliók boldogságát?

Benkő Flórián hajója révbe futott. Biztos révbe, ahol nincsenek hullámok. Megnősült, a helyi színház frissen végzett színésznőjét vette feleségül, négyszobás lakást utalt ki számukra a megyei tanács. Gyermekeik nem születtek, mivel egyikük sem akart semmilyen kötöttséget, nyűgöt, csak hivatásuknak éltek.

És természetesen nyitott házasságban.

Flórián először a lap terjesztését vállalta, aztán rovatvezető lett. Ő döntötte el, kinek melyik írása jelenhet meg. Túlszárnyalta a hivatalosan kinevezett cenzort, mert ő a sorok között is tudott olvasni, s a szerző örülhetett, ha csak visszadobták a kéziratát, és nem hívták be valamelyik „illetékes helyre”.

A hatalom bódítóbb a legerősebb drognál. Benkő reszketett az örömtől: végre visszaadhatta az egykor kapott pofonokat a sok irkafirkásznak! Levéláradat öntötte el a szerkesztőséget, és ő vagy nem válaszolt, vagy epés megjegyzéseket írt a kéziratok margójára. Érdemi válaszlevelet ritkán küldött, az terhelő munka lett volna, többnyire csak párszavas elutasításokat írt. Hosszabban szinte csak az egyetemi filológiai kar önképző köréből ismert egykori társainak reagált: gúnyosan, lenézően, kegyetlenül.

A főszerkesztői székét a véletlennek köszönhette. Az újságok, a lapok, a folyóiratok rendszeresen hozták első oldalon a főtítkár arcképét, s egy alkalommal a nyomdában véletlenül egy festőművész munkájának a címe került a főtítkár arcképe alá. Országos botrány kerekedett ebből. Leváltották a főszerkesztőt, és Benkő Flóriánt nevezték ki a helyébe.

Hatalmas tér nyílt meg előtte. Minden megyei pártgyűlésre meghívták, évente legalább egyszer részt vett az országos kongresszuson, forródrót kötötte össze a központi bizottsággal, néha magával a főtítkárral is beszélhetett.

Benne testesült meg a hatalom jelszava: *a megfelelő embert a megfelelő helyre!*

Így teltek az évek, évtizedek. Benkő Flórián elégedetten élte az életét. Sikerek, hatalom. És nők, akik mindig kéjesen szagolgatták.

– Imádom ezt a szagot – áradozott az egyik gépirólány. A hatalom szaga, tette hozzá magában. Benkő élvezte az életet.

Így ment ez egészen az 1989-es forradalomig, minekután rögvest leváltották.

Egy évtized múlva Benkő Flórián összegyűjtött műveivel kopogtatott az egyik új kiadó ajtaján. Már majdnem belefogott mondandójába, amikor felismerte a kiadóvezetőben hajdani diáktársát, a régi egyetemi önképző kör egyik legtehetségesebb tagját, akiről úgy hallotta, a Duna-deltát is megjárta. Nem szólt semmit, csak állt, meredten bámult a másikra.

– Jól vagy, Flórián? – kérdezte a kiadó vezetője. Édeskés szagot érzett. Kissé zavarót, de nem elviselhetetlent.

Benkő nem válaszolt, sarkon fordult szótalán, s görnyedten távozott.

– Tudod ki volt ez? – nyitott be az egyik szerkesztő a kiadóvezető irodájába.

– Tudom.

– Mi akart?

– Nem mondta. De, gondolom, kiadót keres magának.

– No, azt keresheti...

A kiadóvezető eltűnődött.

– Mivel foglalkozik vajon manapság?

– Úgy tudom, portás egy iskolában – felelte a szerkesztő.

A megfelelő embert a megfelelő helyre, ötlött a kiadóvezető eszébe a szlogen. Hát, aligha, intette le magát, aligha. Kicsit még érezte az édeskés szagot. Úgy hitte, a letűnt hatalom szaga lehet.

Halmai Tamás

Ötven rét

1

VIRRADAT ELŐTT

*Rózsák múltjából tudunk eljövendést.
A mérleg serpenyőjét a súly méri?
Közös birtok a bírhatatlan nemlét,
ott születnek a józanság regéi.*

*Víznél már gyorsabbak a folyómedrek.
Kavics alól a lény létig figyel.
A nyugalom völgyéből fölemelkedsz,
és betakarsz a fény felhőivel.*

*Napszállta után minden csillag új nap.
Virradat előtt minden torony Babel.
Mélyűrben testek terekké csitulnak.*

*Melenget tudnom: velem indulnál el,
hogy hűlt helyünkig értem eltalálj.
Egy Satie-dallam emléke a táj.*

2

MENEDÉK

*Egy Satie-dallam emléke a táj.
A tér testéből, míg időnk elévül,
a kietlenség válogatás nélkül
angyalt és ördögöt evakuál.*

*Kék nyugalom a vége. Az a kezdet.
Lator beszédre nem hallgat a mértan.
A menekvő szavában menedék van.
Köreinkből egyenes kerekedhet.*

*Ki bírhatna meg egy szüntelen estét?
De föld hajnala a tisztás örökkön.
A mulandóságot csak megöröklöm –*

*elkéred, leteszed. Hagyjuk egekre
a semmit. Kézen fogsz, napra nevetve.
Az erdő Rubljovval kötött szövetség.*

3 ÖTVEN RÉT

*Az erdő Rubljovval kötött szövetség.
Kisüt az ég, a nap csak követi.
Ragyognak, mintha ragyogna ötven rét,
házak között a haza körei.*

*Minden reggel a város idegen.
Varjakra szabdalt ősanyag sötétlik
a téren. Szeppent turista a szem.
Minden reggel a falu újra régi.*

*A labirintus búvóhely, ahol
magamra nem lelek. S több nincs irány:
sötétség otthonos karmaiból*

*a labirintus vezet ki tisztásra.
A lélek a test új identitása.
Botlásom is táncolni invitál.*

4
ÉVSZAK, IDŐ, ÁLOM

*Botlásom is táncolni invitál,
adakozásra kapható legyek.
Véletlen szándék vélt okainál
gyülekeznek tervezett ihletek.*

*Képzetlen szív vesz részt a fény sorsában.
Ettől csikordul évszak, idő, álom.
Iniciálét bevégző mord ábra
nem foghat ki ártatlan ideálon.*

*Másuljak el, ne tükör légy, de ablak,
azonossági panoráma öble
káprázzon közöst, hogy maradj magamnak –*

*fény érdekében mag kel ki magából;
óceán szemerkél a kerti völgybe,
amint a tó is: mozdulatlan zápor.*

5
A VILÁGOSSÁG ÚRNŐJE

*Amint a tó is: mozdulatlan zápor,
a parti sétány csillagösvényt mímel.
Meghasonló cselekedeteimmel
maghoz hasonló szó ért szót magától.*

*Májusi aggon mágusi lebernyeg,
lebeg az égen felhő, angyal, ösztön.
Míg áthajózik egy tenger az őszen,
kalózkod parton kápolnát emelnek.*

*Kinek a senkije vagyok, kinek a dőre
dublőre (s még jó, ha nem kaszkadőre!),
hogyan elizzások közt pőrén homálylok?*

*A világosság úrnőjéhez esd
a sötét herceg, dalainkra tátog,
és fénytől fényig száll, akár a kert.*

6

A TEREMTÉS SÍKJAIN

*És fénytől fényig száll, akár a kert,
a sivatag, hogy oázis ömöljön.
Aki a kútból tengert kiemelt,
halak országát építi a földön.*

*Nem kel föl nap a kísértések napján,
de állhatatosan a hold lobog,
lobog, hetvenszer hétszer kiragadván
a setét vermekből a boldogot.*

*Azért vagyunk, hogy vigyázzunk egymásra;
azért vigyázzunk, hogy nőhessen ábránd
helyén valónyi elhitt, meghitt ábra*

*a teremtség síkjain. Elodázol
idézett hangot? A hangköz továbbbránt.
Cselló hallik csalatlan zongorából.*

7

KUNYHÓK ÉS KASTÉLYOK

*Cselló hallik családian zongorából.
Chopin jazzt játszik anélkül, hogy tudná
a közönség. Hogy fényt szerez a fátyol.
Alkímia, ahogy billentyű húrrá*

*átalakul, és szférák neszezkéznek
kunyhók és kastélyok galaxisában.
Őslobbanásig kell a teremtésnek
visszaragyognia, hogy kapiskáljam.*

*A tér végtére nem felület-e?
S az idő minek a kerülete,
ha érintője nagyobb létet átlóz?*

*Halmazban metszet igazát leheld.
Az érzés: gondolkodik. Éltess – áldozz.
A gondolat: érez. Bor a kehelyt.*

8

GYÚJTOGATÓ

*A gondolat: érez. Bor a kehelyt.
A fogalom: ösztönök szikár maszkja.
Strázsából zarándok válik, mihelyt
az égtájak kapuját kitámasztja.*

*A boldogtalant elfűjják a gyertyák,
a keresztény napnak keresztel holdat.
Az ősközös ég óvó szemet vet ránk,
és gyújtogató életmódot folytat.*

*Becsapódás várható ideje
az éjjél. Akkor találkoznak bolygók
vagy bolyongók, s a katarzis (e boldog*

*kataklizma) nyomán kialakul,
ha fölszínen is, élet – s mi vele.
A halálról akkor majd leszokunk?*

9

TUDOMÁS

*A halálról akkor majd leszokunk?
A fanfárokat szordínóban fújjuk?
Üri hangokból földi nesz okul?
Telis-tele lesz udvarral a kulcslyuk?*

*A végítélet az ítélet vége.
Jönnek lovasok: lovak, lovas nélkül.
Nem szökhetsz mennybe varázslat, veréb se,
hogy magával ne vinne, nehezekül.*

*Nem kész a világ, de te már teljes vagy.
Szíved fordítod tünede tudomásnak,
hogy a kegyelem múltakig működjék.*

*Az idők terekbe vetett bizalmát
meghálálja az ember, fényt az almák.
Az elmúlás az utolsó függőség?*

10

IRÁNYTŰ

*Az elmúlás az utolsó függőség?
Először az gyógyul meg, aki gyógyít?
Útvesztő óvja a kiút tudóit?
Keresztre mindig az ég feszül önként?*

*A szobafogság torz odiüsszeia.
Zuhog az ősz. Ablaktól teret koldulsz.
A lélek porrá lesz, ha szólnia
hamuhoz kell. A test végtére korpusz.*

*Egy kápolna látványa is már otthon.
Torony tövébe megérkezik árnyhű
tekintet fénye, hogy a dél forogjon*

*ember felé. Közénk hurok szorult?
Minden irányba a kereszt iránytű.
Szabadságra evégből lesz okunk.*

11

A NAPPALI MENET

*Szabadságra evégből lesz okunk.
Békében rém se vonul fedezékbe.
Megrabolt rab, ki becsmérel odút.
Az élet Isten önkifejezése.*

*Álmok iszamós, nagy nyomvonalában
halad, de kész a nappali menet
kisiklani. Egy angyal oly anyátlan.
A szabadulás ingyen közeleg.*

*Az univerzum a fény menedéke.
De mi elől szökik a világosság
szemünkbe? Vagy csak hírt hoz, hogy megérte*

*az elaprózott egész? Lehet őslét
üzenete a világ? Ki lát hozzád,
elhagyni a magány fülletgő gőgjét?*

12

A HOLD TEKINTETE

*Elhagyni a magány fülletgő gőgjét?
Kell ahhoz tájék, tisztás, társak. Kell sok
egyetlen idő. Kúton gyűlő korszok
óvják egymást. S őket a vizenyős ég.*

*Az északi sereg már széllé széledt.
A déli sátrakat felszárította
a hold tekintete. A szurdokokra
messzi mag emlékszik, és szépeiségek.*

*Kelet és nyugat: földtájak. Kegyes
mennyekekre nem mutat hajósi eszköz.
Szénakazalban aránytűt keress.*

*Eszméletben félősen összekattan
a kód a kulccsal. Itt légy, mire eljössz.
Fülre szomjas zenében áhítat van.*

13

BÍBOR VIRÁGHOZ ÖLTÖZÖTT

*Fülre szomjas zenében áhítat van.
Megenyhül benső bárányban az ordas.
Magamból messzeségig elhívattam.
Magadból közelségig pásztoroltatsz.*

*Honnan jött a szirmokba öltöző szín?
Merre vezekel a végső hadúr?
Mekönyörül szabadok őrizőin
a vad: megkönnyült szívvel szabadul.*

*Nem fehér, csak bíborhoz öltözött
a lepke. Nem bíbor, csak a lepkéhez
öltözött a virág. Mind egymást érez,*

*megzavarni színhatlan ördögöt.
Firmamentumon angyalszárny a firhang.
Megvetülök vonatkozásaidban.*

14

KAFARNAUMI

*Megvetülök vonatkozásaidban.
Szolgától okulnak a tanítványok.
A hegyek fehér homlokára írtan
szabadság szabályzata felviláglott.*

*Nem vagyok méltó magamra. Egy szót is
szólj csak, kafarnaumi százados!
A terekben két ének már ozmózis.
Idők intenek, fényért fáradozz.*

*Szavad még itt rezeg a levegőben.
Azért vagyok, magamat le-legyőzzem.
Nem múlik el a múlhatatlan múlás.*

*Aggodalomtól vibrál a szövegkép?
A lélek hangja Lélek alakú láz.
Rózsák múltjából tudunk eljövendést.*

15

MOZDULATLAN ZÁPOR

*Rózsák múltjából tudunk eljövendést.
Egy Satie-dallam emléke a táj.
Az erdő Rubljovval kötött szövetség.
Botlásom is táncolni invitál.*

*Amint a tó is: mozdulatlan zápor –
és fénytől fényig száll, akár a kert.
Cselló hallik csalatlan zongorából.
A gondolat: érez. Bor a kehelyt.*

*A halálról akkor majd leszokunk?
Az elmúlás az utolsó függőség?
Szabadságra evégből lesz okunk,*

*elhagyni a magány fülletleg gögjét?
Fülre szomjas zenében áhítat van.
Megvetülök vonatkozásaidban.*

M. Fehérvári Judit

A tenger 2.

Édesapám, Fehérvári Antal emlékére

„Accidit in punto, guod non seperatur in anna.”
 „Azt, amiben annyi sok év nem dönt, eldöntheti egy perc.”
 (Latin mondás)

„Ülök magam közepén
 gondolkodom mellettem én
 kicsinyke lelkem a sötétől fél
 felnőtt énem is fényt remél.”
 (Én)

Legutóbb a tenger habjaiba merülve találtunk haza önmagunkhoz. Azóta is az volt mezítelen lelkem legfontosabb eszmecséje. Fehéren zubogtak alá a szavak, nem ismerték sem a halált, sem a gyászt. Kagylókat sodort mollban vagy dúrban lábainkhoz a víz. Aztán mondatokká növekedtek, majd széthordta üzeneteiket a szél, mielőtt véglegesen megérthettük volna a lényegüket.

Tudod – mondta egy selyemillatú napon Antoine –, a holdfény is gondolatok csobogása, melyeket Isten néha feltár előttünk. Távolról jönnek, mégis kiolvassuk őket; ingatag másodpercekként fonják hálóiakat köréd, s ekkor megértjük messze, ködös módon távoli önmagunk, bánataink: saját, elveszett kincseink vagyunk e bolygón. Persze, nem mi akartuk, hogy így legyen. Ahogyan öntudatra ébredt az emberiség, azonnal pusztításba fogott. Sokkal egyszerűbb háborúban állni önmagaddal, a szomszédjaiddal, más népekkel, mint csöndben és békességben élni. Tudod – kérdezte Antoine –, mennyi ideje tart már a szomszédban az öldöklés? A kezdeti, hitvány burok mára teljesen kiszakadt, és egyre pusztítóbban ömlik a gyűlölet. Félek, lassan ide is elér. Vannak olyan helyzetek, amikor nem tehetünk mást, csak várunk. Nagy-

hatalmak rendezik a sorsunk, és választani kell, hova álljanak a vezetőink. Egy ország sorsa függ tőlük. A végén már te sem akarsz semmi mást, csak békét. Halott metaforák köntösébe bújva posztumusz énünk egyszer csak kivirágzik. Jaj-verte életünk lassan visszatér régi medrébe, és távoli nyögések fedik el a múlt véres ruháit, amelyeket a föld alá temettünk örökre. De kérdezem én: van egyáltalán bármi, ami az emberek világában végleges?

„Tudod – mondta Antoine. – Nem olyan nehéz visszahajtogatni a szárnyaid, csak ide kell hullnod egyszer. Lebuknod, mint az Angyalok, ha a maradni nem akaró lelkekért jönnek. Felismered, ha valaki itt van. Kibomlik a Nap vitorlája, ha csak egy pillanatra is, szerelmi aktus és Írás. Kitagadnak az evangéliumok, de Isten szemében felsír egy újabb Csecsemő és térdre esik József.

Az élet már csak ilyen – folytatta Antoine. – Sohasem tudhatsz, mikor nyílik egy újabb ablak az Égre. Te magad exponálhatsz az expozíciót... Tabula rasa, olvadás és közeledés, akár az évszakok, a kontinensek, a Föld és az Ég.”¹

Nem tudom, hogy a világunk valóság vagy csupán álom? – töprengett egy november elsejei napon Antoine. A visszatekintés szele ma éles emlékekkel burkol be. Mind elmentek, akiket szerettem, egytől egyig ott gyülekeznek egy ajtó mögött, ahova még nem látunk be, de eljön a nap, amikor mi is megdicsőülünk a Mennyeekben, s hátrahagyva összes bűnünk, tisztán lépünk Isten színe elé. Lepkék röpködnek majd előttünk, és szétnyílik a felhők alkotta tenger. Soha nem volt óceánokká szelődülnek a bennünk élő vadállatok, leheletnyi pillanatok mosolyognak vissza ráink. Már nem is értjük a lényegüket, de valahogyan, valamikor

¹ Részlet *A tenger* című saját írásomból – <https://tiszatajonline.hu/irodalom/a-tenger/>

bennünk maradt egy részük, amit magunkkal kell vinnünk. A vágyódás a szentek boldogságára ma mindennél erősebben feszíti lelkünk – folytatta Antoine. Soha nem gondoltam, hogy nincsen újratalálkozás. A dallamot, amely elhív majd ebből a világból, már ontja is magából egy régi emlék, egy hangokkal teli fuvola.

Úgy hiszem – suttogta Antoine –, a bánat nélküli angyalok jönnek majd el értünk, hogy égi otthonunkba hazavigyenek. A pillantásunk összecseng, akár az eszmélés muzsikája, és ekkor rajzolódik ki életünk valódi értelme: az emberen kívüli, felüli, az, ami értelmet ad neki: Isten. Az Írás is így szól Izajás könyvében: „Ne félj, mert megáldalak; neveden szólítalak: az enyém vagy.” (43:1) Ekkor tudjuk majd meg, üdvözülhetünk-e, vagy sem. Amit egész életünkben kerestünk, kutattunk, egyetlen pillanat dönti majd el. Ha elfogadtad, befogadtad Jézust, értelmet nyer a halálod is. Nem kell megijedned, nem prófétálni akarok, nem is tudnék, csak gondolataim osztom meg veled. Az emberek most, a XXI. században sokkal inkább önös érdekeiknek élnek, ezért van annyi konfliktus a világban. Az Antikrisztus világa ad-e egyáltalán értelmet a bolygóknak, az eltávozott szeretteinkre való emlékezés valódi-e vagy csupán teher, amit cipelünk? Drága gyertyakompozíciókat, koszorúkat, virágokat vinni egy sírra... Milyen szánalmas! „Ecce homo.” Ilyenné lettünk. De én várom a találkozást nagyapámmal, akinek Isonzónál levágták a bal karját, apámmal, akit sohasem láttam az életben, nagymamámmal, akinek Máriapócsan, pontosan a templomban törött el a gerince. Ha összetapossák a hívők ez embert, hívők-e még vagy vad csőcselék? Ezen sokáig tűnődtem – mondta könnyeivel küszködve Antoine –, és néhány ki nem mondott mondat erejéig hosszasan hallgatott. Ez a csönd azonban mindennél többet elárult Apám-ról. Az emberi dimenziókon túlmutató szeretet honolt Antoine tekintetében.

„Folyó felett elsuhanó árnyék az életünk csupán,

Vagy szőnyeg felett surranó lépés egy nagy, kongó szobán;”² – idézte Antoine a híres portugál költőt. Aztán legördült egy mosoly a szája szögletéről. Tudod – mondta –, sok mindenféléről fecsegetem itt, de mindennél fontosabb a lelkiismeretünk. El kell majd számolnunk a szeretetünkkel, ami ingyen van, de mégis olyan sokat megtartottunk magunknak magunkból. És ez nem tett boldogabbá. A törvény a humánus élet elve és parancsa. Különben hiába suttogja a tenger, hogy hamarosan meglátod a küszöböt. Nem is érted, mit keresne a vízben egy olyan tárgy, amin beléphetsz valahova. De aztán eszedbe jut a Fény, a menyeyei grádicsok, és most minden gyönyörű: a hófehér kagylók, kövek, sirályok, vitorlák... Ilyen lesz majd odaát is, én tudom. Az élet vize másként áramlik, mert levesszük földi gúnyánk, és megtörténnek a várva várt találkozások. Úgy hiszem, ez a hatalmas fénymező örök békével burkol majd be, s, ha lenézünk a Földre, nem értjük többé a harcoló katonákat, a járványokat, kapzsiságot, hazugságokat, álnokságot, éhezést, sértődéseket, magányt... Ezek csupán az ember rosszabbik arcát mutatják, de azt is, hogy miért ragyog fényszőnyeg, s miért gyűjtanak mécseket ott, ahol halottak napján szeretteikre emlékeznek. És bizony, előfordulhat, hogy nem is igazán tudják, hogy mindenszentek napján, november elsején az üdvözült lelkeket idézzük magunk elé, míg halottak napján, november másodikán mindazokat, akik még az üdvösségre várnak. Természetesen, szeretjük azt hinni, minden egyes szerettünk már szentségben él. Valójában nem is olyan fontos a két ünnepnap közötti különbség. Az emberség titkos fátyla mindenképpen felragyog ezeken a napokon. Nem tudjuk elkerülni a sírást, a zokogást sem, de aztán az avar zörejei és a fák susogása, suttogása, a föld, az eső, a Nap újra élni hív bennünket is, s szívünk megtelik emlékekkel, szeretettel.

² Fernando Pessoa *Itt, a széles parton, némán s a tengerrel elégedetten* című verséből – Daloskönyv I. – <https://mek.oszk.hu/00500/00548/00548.htm>

Marton Réka Zsófia

Dunavirágzás

Ez a tömeges halál egy nyárestén
a strandröplabda-pálya homokjában ér.
Kelj fel és repülj!
De nem kel fel.
Nem tud.
Nincs csodás gyógyítás.
Hanem kódolt tehetetlenség.
Pár órára kárhoztatott élet
Egy a noteszomon landol belőle.
Ihletet hoz vajon utolsó szárnycsapásaival,
mielőtt feloldódik a névtelen ezrek
száraz záporában?
Vergődés a homokban,
Az esőre áhítozó légkörben,
A fények itt halált hoznak,
És az örök sötétség fényesedik nekik,
Kapálóznak kicsit,
Megannyi névtelen,
Pont mint a régen éltek.
Kérészek vagyunk tán mi is csak?

Állókép katasztrófa utánról

Bányamagányban
Örök időkre
Zsivajától megfosztva
Olvadó sólében
önmagában

pácolódnak termei
Kiázott sószelei úszkálnak csak vígan
A sötét, hideg őstenger-imitációban.
Senkinek nem lesznek már fűszerei.
Helyette lubickolnak, szaltóznak kettőt
a teljes megsemmisülés előtt

Nagy Zopán

Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. XI.

*Széttárok, révedve nyitok
több könyvet: átlátja fél-eszem,
fényhártyás lény-kezem...
Karjukat feszítve, szívüket élvezem:
mind élmény s töredék-titok...*
(Zorman Zelme)

A *Málaga melege* fesztiválon az utazó költő meghasonlott műzsája zsűritagként és dokumentáló fotósként is funkcionált. A transz-fordulatok, herma-fordítások, a forró idolokra gerjedések egyvelege, az extravagáns és extrém felvonulók színes-velős jelenléte töltötte meg a dj-pultokkal, italos-ételes bódékkal, szexuális játékszerekkel, kellékekkel: kegytárgyakkal, ereklyékkel teli tereket...

Körülöttü(n)k botanikus kertek, parkok, ligetek kipárolgása, pálmafákon csivitelő, csurrogató, csincsergető, csócsálgató papagájok sokasága... Két *Kéktorkú Ara* rikkant (*kirikarata, rikirakata*): hímözvegy szín-játék, zord-szólamú begyek be- és kirakata...

A megfáradt műzsa a tengerparton (a Playa de la Malagueta közeli kis bárnál), az El Gallo Rojo teraszán: mini-tapaszokkal fogyasztja a cava típusú, önfeledt s ön-repedt pezsgés-lehetőségeket...

Miközben a hullámok – ismételten, *ismételtenismételtenismételten*, ismételten – elgáncsolják a mozdulatsort, a tenger magába fordítja az utazókat (az örömmel ugrándozókat, a kényeszeres távozókat, a magukra maradókat egyaránt)...

Málaga állaga megfelel... A *leíró* múzeumokban hűsöl. A Colección José Luis Soler Vila bemutatja az *American People. Fotografía documental americana (1930–1980)* című remek kiállítást, többek között Imogen Cunningham, Walker Evans, Louis Faurer, Lee Friedlander, Anthony Hernández, Helen Levitt fotóival és Tod Papageorge legendás, *Studio '54*-es fotósorozatának részleteivel...

Séta a Museo Casa Natal Picasso felé: ó, *Explora El Origen Del Genio!* Majd a Centre Pompidou Málaga következne, ám (párizsi *fivéréhez* hasonlóan): átalakítások miatt, hosszú ideig zárva...

A Museo Carmen Thyssen Málaga-ban főleg rangidős mesterek festményei tárulnak a leíró elé az 1800-as évek közepéről: romantikus tájkép- és portréfestők, illetve bikaviadal-jelenetek expresszívebb rögzítőinek művei... Közben művészettörténeti időugrások erre és vissza: emitt egy 1920-as Julio Romero de Torres mű: *Fortune-telling*, amott pedig Francisco de Zurbarán alkotásai 1640–1650-ből...

Az egyik (csöndesebb) háttérben Ansel Adams, Susan Sontag és Roland Barthes könyveiből (például a *Camera Lucida*-ból), illetve gyakran idézett fotográfiai esszékből olvasott fel egy kávéházi társaság.

Egy félhomályos-zegzugos művészkocsmában pedig középkori andalúz költőnők műveiről zajlott kötetlen előadás. Az alábbi hölgyek fennmaradt életrajzát és egy-egy versét is felolvasták: Al-Gasszaníja al-Baddzsaníja, Umm al-'Alá bint Juszúf al-Hidzsárija, Hafszá bint Hamdún, Hafsza bint al-Haddzs al-Rukúni, Walláda bint al-Musztakfí. *Közülik minden bizonnyal Walláda az egyik leghíresebb, akinek emlékét nem kezdte ki a szálló idő. Ezt nem csak gyönyörű, friss szellemű költeményeinek, költő szerelmének, Ibn Zajdúnnak (1003–1070) köszönheti, hanem származásának is. 994-ben Córdoba-ban született, és al-Musztakfí kalifa leánya volt, tehát királykisasszony. Híres szépség volt, művelt és szabad nő, akiről talán éppen emiatt többen is azt tartották, hogy szabad életet élt...*

Lorca neve, élete, sorsa, szenvedélyessége is meg-megvillant a vérmes eszmeccserék közben, verseire, drámáira random mó-

dokon is hivatkoztak, ám a *leíró* (ismét) elkalandozott, befelé (v) érzett:

Hú, Apollo! Szűk a póló? Archaikus még a torzó? – Erre a dupla klapancia-bekúszásra kínjukban nyílnak Rilke, majd Schopenhauer-Hölderlin-Nietzsche-Novalis és Bruno Schultzs könyvei... Kollégák! Génen és kollagénen is át. Át-át-át: megkö-tözni-kibogozni Bogátát...

- - -

Sokszoros harang-visszhangzás... Kortárs idézés-hommage!

Antonio Rivero Taravillo
(1963. Melilla – 2025. Sevilla)

A szikvóják
(Las secuoyas)

*Lemész az ösvényen az óriási
törzsekhez – egy templom oszlopai,
egy univerzumé: benne az erdő
oltár volt és istenek kórusa.*

*Fák – egy másik korszak itt hagyta őket,
memóriánk völgyébe belenőttek.*

*Ez akkor volt magonc,
mikor Hektór hexameterre lépett;
amaz mikor egy júdeai férfi
egész másfajta fára tárta karját;*

*a legkisebb is egyidős
a gótikus üvegek aranyával
vagy a tallérokéval, amikért
vitorlát, kötelet és embert vett Kolumbusz.*

*Kidőlt az egyik: most göcsörtös
gyökérsikoly; a másik viszont az országút fölött
széles terpesszel hidal át.*

*Fák – egy másik korszak itt hagyta őket,
másfélék az arányok, és egész más a lépték.*

*Felmész az ösvényen az óriási
fákkal hátad mögött és úgy lihegsz,
mint egy állat, aki percek alatt
lett kétéltű, abból meg ember –
tüdeje még rakoncátlankodik.*

- - -

Aztán (szimultánban): nem *Mindig Homérosznak*, hanem *Seiobónak* és *Zsömlének* is jár valami *odalent...* Amíg (valaki) idegent ölel és öl idelent... – gondolja tovább a *leíró*, miután sajátosan ünnepli Krasznahorkai László Nobel-díját, majd különféle esszéikbe, költészeti-képzőművészeti tanulmányokba bonyolódik, melyek kiindulópontja: a kitűnő teoretikus, a világhírű író és szemiotika professzor: Umberto Eco *Nyitott mű* című könyve. *Opera aperta*, Milano, 1962.

(A belső narrátor megjegyzése: U. E. – K. L – N. Z. mindhárom alkotó január 5-én született!)

Jelek, jelképek, jelzések, jelhagyások sokaságában élünk – ez evidens, nade: *Sem a sztoikus logikusok és szemantikusok művei – beleértve Khrüsziposzt –, sem epikureus kritikusai írásai nem maradtak ránk azonban megfelelő terjedelemben. Gondolataikat nagyjából Sextus Empiricus és Diogenész Laertiosz fennmaradt munkáiból ismerhetjük meg: ezek mintegy félezer évvel iskolájuk virágkora után születtek, s így nyelvfilozófiájuk valódi természetének megismerése – amint ezt N. Kretzmann írja – „a szemantika történetének legeredményesebb vágya” marad.*

Hogyan tükrözte Ezra Pound módszertana a Brâncuși kidolgozta szobrászati technikákat? – kérdezte a költőtől az *Intelligens Influencia*. A tanulmány rávilágít, hogy Pound alkotói folyamata tükrözi Brâncuși szobrászati módszertanát, hangsúlyozva az egyszerűsítést és a formák felhalmozását. Ez nyilvánvalóvá válik, ahogy Pound költészete a komplex képalkotástól egy közvetlenebb és szigorúbb stílus felé fejlődik, amelyet Brâncuși közvetlen faragáshoz való hozzáállása befolyásol...

Mi magyarázza Brâncuși hatásának jelentőségét Pound későbbi énekeire? – kérdezte az *Intelligens Influencia*-tól a költő. A kutatás azt mutatja, hogy Brâncuși mélyrehatóan befolyásolta Pound későbbi énekeit azáltal, hogy szobrászati esztétikát teremtett, amely a tisztaságot és az egységet helyezi előtérbe. Figyelemre méltó, hogy Brâncuși *Madár az űrben* című művére való utalások jól mutatják, hogyan birkózik Pound munkássága a forma és a modernista kifejezőmódban rejlő töredezettség közötti feszültséggel...

Fata Morgana – ébredések *guta-morgen*-re: az optikai jelenségnek is nevezett speciális délibáb a tenger hullámvert horizontjára, a zenit megbomlott tér-ingoványaira ismételten és mágiikus örömmámmorral veti / vetíti ki magnetikus hálót!

Légköri fénytörés hatására torzult, gyakran lebegő vagy lebegőnek látszó képek jelennek meg a távolban... Fata Morgana: az itáliai *Morgan tündér*, a középkori legendákban szereplő királyi varázslónő kibontja áttetsző hártya-szárnyait, és a varázslatok folytatódnak... Hajók, hajóflották, hajósok, mindennemű élőlények, legénység, kereskedők, orvosok, mutatóványosok, örömlányok, tudósok, foglyok és jósok: mindenki megremeg – és a megfeythetetlen *jelenség* is: velük egyszerre remeg...

Jaan Malin az *észt* (osztja és bontja is):

Sadadada

illalla ollalla
trillalla-trullalla
pillalla-pullalla
krillalla-krullalla

masteri vOOOOO
kasteri kOOOO
nasteri nOOOO

dibidabi DA-DA-DAA
gibi-gabi GA-GA-GAA
bibi-babi BA-BA-BAA
sibi-sabi SA-SA-SAA

balder vahendi hõk-hõk rii
sumise tummise supisse sii
sse sääred kui portselankäsi
põsakil emaselt nõnda ei väsi

muse vastu löödud haav
pole oluline millist värvi saav
kääne peaks sulle homme vastu
tulema – nii madalale tema küll ei lasku

I-áá, hi-ááány-zoom! – Hullám (zoo) köhögés:

paistab rulooooooooooooooooooooooooooolur batsiap

Predák Anna

Megittam a teám

*Arcod pirosra csípi a porhavas szmog.
Én lázas szédülésben bolyongok a lakásban,
száradt száj, üveges, égő szemek néznek vissza rám.
Te a kirakatok előtt elhaladva vizsgálod ruhád hosszát
az utcalámpák fényében.
Megittam a teám, de nem azt kellett volna,
te is lehúztad a részed, de jobb lenne, ha néha többet erősködnél:
Ki lesz így, aki karján hordoz,
ha a magassarkú a kezedben marad?
Aki félreteszi az üres üvegeket, hogy szétverhesd őket a betonon,
aki megköti a kendőd és szájon át lélegeztet, ha azt hisszük,
tényleg vége,
aki leszáll bárhol, ha kéred, és tudom, okkal kéred.
Hiányzik, hogy buszokon melletted üljek éjszaka.*

És ahogy leírtam, el is tűnt

*Mélytengeri bűvárként gondolok rád
november 18-án
3 órakor.*

*Nem romantikus,
se szenvedélyes,
csak mindent átítató.*

*Hirtelen késztetés cselekvésre,
közel szorításra,
időtöltésre.*

*Rég nem történt ilyen,
most már értem-
egyszerűen a létezés a kulcs.*

LÍRA, PSZICHOLOGOSZ

Rám nehezedik a gyógyulás

Folytatjuk *A piros öröm, ha vállig ér* című vers–kép projektünket.

A versek és a festmények az autogén tréning szimbólumterápiás ülések inspirációjából születtek. Az előző két részt és az üléseket vezető pszichoterapeuta, Tasnádi Mária felvezetőjét online vagy októberi és novemberi lapszámainkban olvashatják.

A harmadik részben a szívet és a keringést érintő témakört bontjuk ki, azokra az asszociációkra épülő műveket olvashatják itt, amelyeket a szív-keringés, mint testi érzet és önismereti téma hívott elő.

A verseket illusztráló festmény (amely a borítón látható) Márkó Abigél munkája.

Varga Melinda

Keringő

*Napig ér a lábam,
karom liktető, sárga folyó,
aranylik az éjszaka ujjaim tövében,
bronzport hint az ég szárnyamra,
átszó a napháló, felfelé visz,
felhőből van az összes lépcsőm,
magasra török, és nem félek
a mélység zöld tavától.*

Lőnhárt Melinda

szavaid színekké válnak bennem

*véremmé lesznek olvadt arannyá
kézfejemen lángra lobban a Nap
ez a felizzott csillag pulzál a fény
szemhéjaim alatt titkos utakra talál a
képzelet besző befon a könnyűség
minél több lesz az éjszaka annál
közelebb jön lábaimhoz a reggel*

súlyos és meleg gyapjúpaplan az est

*mama abba bugyolál ha lázam van
bepókál és rámnehezedik a gyógyulás
mozdulatlanná varázsol az álom*

mindkét karom átmelegedik

*amikor kisbabám fürdetem
minden csurom vizes óvatosan
ügyesen fogom biztosan tartom*

*ez az a babakád amit a testvérei
töltenek meg meleggel nevetéssel
szeretettel életmeleggel
mindkét karom átmelegedik*

*biztonságban gondoskodásban
erőben emelésben gyengeségben
mindkét karom erős és türelmes
mindkét karom meleg és lágy*

egyik karom átmelegedik és én
*szeretném ha úgy gondoskodna
majd valaki még egyszer rólam
ahogyan te gondoskodtál egykor
még a mesei múlt idők hajnalán
majd a messzi eljövendő éjszakákon*

Varga Melinda

Gyorsan lobbanó

*Az esti harangszó
ritmusára vers szívem,
áramlik bennem egy patak,
a belső út vize ez,
átmos, átlebegett.
Nagymamám mása vagyok,
hömpölygő, dús,
bordó bazsarózsa,
erős illatú,
kék lángokkal égő,
gyorsan lobbanó.*

Lőnhárt Melinda

szavaidban lakik a hangod

*Szavaidban lakik a hangod
hangodban lakik a lelked
lelkedben lakik a jóisten*

*ahogy az én lelkemben is
ezért talál otthonra bennem
és benned is most és
mindörökké*

ereimben pulzál a vér

*ereimben pulzál a vér
fény járja át a testem
minden ösöm és minden
utódom szíve itt lüktet
áramló létem partjain
tegnap és holnap kacsint
egymásra testem és lelkem
egyetlen jelenidejében
én meg a hídon állok
belakom szellemem szirtjeit
virágzó fák haboznak tétovaságomban
tavaszi szelek duzzasztják vizeim
látom ahogyan zajlik köröttem
és bennem is az élet*

szárazföld szívvirágzás

*ha elvarázsolsz hajótörött leszek
ráfekszem a hullámokra és
elengedem magam így
nem süllyedek el
szívem egy kis ház
bordagerendáim között
benne lakom ablakát
nagy esők mossák tisztára*

*kicsi leszek ha sokáig
esik magamra maradok
elhomályosodnak tükreim
látom ahogy ott messze
fent lüktetni kezd egy csillag
pipára gyújt a hold a város fölött
üzeneteket küldök magamnak
ha távol leszek eszembe jusson
nem vagyok láthatatlan
reggel lesz holnap is
visszatérek bekopogtatok
szárazföld szívvirágzás*

A HÓNAP ALKOTÓJA

Lajtos Nóra

„élet-gyertyán lefolyt viasz”

„No, gyere, tedd le!”
(Weöres Sándor: *Öregek*)

A ház sarkánál ülök. Egy rossz lócán, melyen nagyanyám ült valaha. Állánál megcsomózva a fejkendőben hordott zöldborsót, zöldbabot. Pöszmétebokornak láttam néha, amint zöld otthonkájában kiment a kertbe locsolni, máskor meg futó szederindának, aki görcsösen ragaszkodik még a hátralévő életéhez.

Azt mondják az öregek, megöregedni nem jó, mert elillan már az erő, s a legkisebb szellő is, amit vitorlájukba csal a Mindenható, az is a Tűlső Partra hajtja az embert. Én is látom, amint ráncos homlokbarázdájukba halálmagot vet az idő. Aztán megöregedni azért sem jó még, mert fáj a csont, a hús, a bőr, fájnak a belek, furcsán ketyeg a szív, és a nagyobb sóhajokat sem tűri úgy a tüdő. Pedig sóhajokból és összekulcsolt kezekből állnak össze az öregek napjai. Hol eltékozolt múltjukat emlegetik, és megbánják még egyszer utoljára, hogy nem azzal éltek le az életüket, akit igazán szerettek. Mert föld a földhöz, rög a röghöz ment akkoriban hozzá. Már nem vágyakozva gondolnak egykori szerelmeikre, csak kissé mélabúsan, hogy nem *annak* szültek gyereket.

De ez már így marad.

Aztán talán a nagy havak jutnak az eszükbe, a hólapátolás egyszerre megerőltető, mégis szép élménye. A hó befedett mindent. A tyúkólat, a disznóólat, a tehénólat, mindent. Csendes idők jártak akkor, míg bele nem visített egy disznó a hajnali párába. A hagymás vért nagyapám nem szerette. A toroskáposztát igen. A húsdarálón néha fennakadt egy-egy elkószált gondolata,

hogy hogyan darálják le a lóhúst, s csinálnak belőle lókolbászt, lószalámit.

Az öregkorban az viszont jó, hogy bölcs lesz az ember, s habár látja, sőt tudja, hogy szalmaszálon múlik néha minden, de talán tudja azt is – Nagy Gáspár egyik sorára gondolva –, hogy az a szalmaszál *honnan* való.

Az öregek többnyire tiszták, mint a pohár. Különös szagú kölnivel frissítik magukat, azzal visszarepítenek bennünket az ötvenes évekbe. Az öregek nyugodtak. Nem sietnek már sehová, a halál, ha siet egyáltalán értük. Akik nem vallják be, azok is egyre többet foglalkoznak az elmúlással. Néha ijedten konstatálják magukban, hogy a jószomszéd is elment, ez az unokatestvér sincs már. Négylábújuk odadörgölődzik melléjük. Vakkantanak, nyávognak egyet-egyet, ha éhesek. Jó, hogy van kinek csirkenyakat venni, tejet melegíteni. A cekkerükből kilógnak a nejlonból kiszakadt csirkenyakak, csirkeszárnyak, a zacskós tej olcsóbb, hát azt vesznek. A csirkenyakból, csirkeszárnyból húslevest főznek, zöldség akad a kertben vagy a veremben.

De az is lehet, hogy egy kilencedik emeleti garzonban kell lecsoszogniuk az utolsó kilométereiket. Vagy ami még rosszabb, egy vidéki, istenháta mögötti otthonban, ahol a demenciában szenvedő szobatársuk babát ringat, és azt szajkózza, meg kell szoptatnia gyermekét, ne vegyék el tőle.

Az öregkor mégsem jó. Nagy a kiszolgáltatottság, a túlközeliség a halálhoz, a túlmesszeség a születéstől. A túlokon túl ott látszik egy part. Előtte egy hosszúra nyúlt öböl. Bár ez az öböl lehet rövidebb is, attól függ... A parton, teljesen logikátlanul, ott áll egy rossz lóca. Az öregek lelkei tudnak úszni. Amikor partot érnek, lerogynak a rossz lócára. Oda, mellém. És elkezdik mesélni, hogy a ház sarkánál ülnek... S csak mesélnek, mesélnek, míg egyszer valóban meg nem halnak az emlékeikkel együtt.

Hazafelé menet

*Panelek közt sétáltam. A másodikról
a Bartókot fogták, a Rhapsody in Blue utolsó
ütemeit hallottam éppen. Eszembe jutott, hogy
Gerschwin a névnapomon halt meg, egy évben
Attilával. Ő volt az, aki beleszeretett Chaplin
feleségébe, de ezt szerintem sokan tudják.
A másik tömbből fakanál-kocogtatást hallottam,
amibe belevakkantott egy fehér mudi, Stella.
Egy jéghideg Stella Artios-t most, de meginnék!
(Ha szeretném a sört.) Annyit tudok a belga sörről,
hogy a gyártó cég Leuvenben található,
a Leuveni-kódexben meg az óemes (Ómagyar Mária-siralom).
Volek sirolm tudotlon, elemeztük egy szemeszteren át
az egyetemen, világ világa, virágnak virága!
Aztán vízcsorgást hallottam: az ötödiken egy néni
túllocsolta a balkonon a virágait (az előbb „balkánon”-t
írtam, csak a filológiai adatolás miatt jegyzem ezt meg).
Odébb érve szellőztetett ágybelik, pedig a tollpárnának
nem tesz jót a párás levegő; de ki alszik már tollpárnán
manapság?! S különben is a kenyérpirítós égett szaga
a földszinten sokkal sokkalóbb, legalább annyira,
mint az, hogy megtiltom magamnak, hogy elmondjam:
nem kapok levegőt, ha nem vagyok szabad...*

Ha már

*Ha már nem megy a könyvek által a világ elébb,
legyen a szó fegyver, s a betű egyre feketébb.
Ha már a nyelv a világot leképező lét,
legyen az papíron sercegő ceruzavég.*

*Ha már nincs rózsás labirinth, s nem lengedez a Zephyr,
legyen a vers bár alperes, mely minden vádat kibír.
Ha már nincs belőlünk példány, egyedüli,
legyünk Gyugyuk helyett Tomoceuszkakatiti.
Ha már nem szól a harsogó haris a fű közül,
legyen szélzúgás, mely patakcsobogást vesz körül.
Ha már nincsen szív az emberekben,
legyen a cifra szolgában lélek, hitben és szeretetben.
Ha már nincs tenyérynői zöld hely nagy határ mezőben,
legyen ökölnyi kékség, madárhang a felhőkben.
Ha már holdvilág csak boldogságunk,
legyen napérlelte minden imádságunk.
Ha már tudod, hogy nincs bocsánat,
legyen benned mégis, mégis-alázat.
Ha már nincs más út, s fájlalod: ó, jaj meg kell halni,
legyen benned a végső bölcsesség, s megannyi kurázszi.
S ha már lassan ötven éve szíved visszadöbben,
legyen a vers, bár halkán szóló, de igaz kétezer-huszonötben.*

Lírai fénynyalábok az elefántcsonttoronyból¹

Tóth Erzsébet Arcod mögött május című kötetről

*„költő vagy meddig bírod a némaságot”
(Tóth Erzsébet: Vallomás)*

Amikor Sánta Ferencet húsz évnyi írói hallgatása után, 1986-ban meginterjúvolták, hogy tudniillik mi az oka annak, hogy nem ír, Sánta így felelt Győrffy Miklósnak: „Ez nem hallgatás,

¹ Jelen tanulmány a Magyar Művészeti Akadémia 2023–2026-os Ösztöndíj-program keretein belül készült.

hanem csönd. A hallgatás oppozíciót tételez föl, én bennem pedig oppozíció – a körülvevő világgal szemben – nem volt. Viszont voltak olyan dolgok, amelyekre sem magamnak, és következőképp az olvasónak sem tudtam volna választ adni.”² Tóth Erzsébetet a második kötete, az 1982-es *Gyertyaszentelő* után kilenc évvel kereste fel Madárúton-nemzedéktársa, Szikszai Károly, akinek arra a kérdésére, miért nem ír, azt válaszolta Tóth Erzsébet: „Én mostanában is költő vagyok, csak nem írom le a verseket (...) Egyszerűen nem éreztem szükségét annak, hogy írjak.”³ Habár a két szerzői habitus merőben más: Sánta egy lezárt életmű után vállalja az alkotói csöndet, Tóth Erzsébet pedig egy ígéretes pályanyitó szakasz, két sikeres kötete – *Egy végtelen vers közepe* (1979), *Gyertyaszentelő* (1982) – után tér le egy időre a versírás útjáról, annyiban közös az álláspontjuk: az író-költő akkor is író-költő marad, amikor nem ír. Tóth Erzsébet ebben az ÉS-ben megjelent beszélgetésben ellenpéldaként hozza fel azokat a költőket, akiknek nincs tulajdonképpen mondanivalójuk, csupán a közlés szándékával vannak jelen az irodalomban. „Az én önbizalmamat az bizonyítja, hogy amikor nem érzem annyira a szükségét, akkor nem írok. Remélem, ha majd írni fogok, ugyanúgy oda fognak rám figyelni, mint azelőtt.”⁴

Reményei, már ami a soron következő kötetét illeti, nem teljesedtek be: az Antológia Kiadónál 1993-ban napvilágot látott harmadik Tóth Erzsébet-kötet, az *Arcod mögött május* alig kapott kritikusai visszhangot. Sőt. Csak Ágh István mint költőtárs írt róla a *Hitelben Költőkért való szólás*⁵ címmel esszét, irodalomértői szándékkal pedig csupán Alföldy Jenő formált véleményt róla a *Tiszatáj* hasábjain:⁶ „Hangja emelkedetten elégikus, bár hétközna-

² Sánta Ferenc: *Önmagamban kellett legyőznöm a reménytelenséget*. Új Tükör, 1986. nov. 23., 66. (Györfy Miklós interjúja)

³ Szikszai Károly: *Az Egy végtelen vers közepétől a Nádastó vendéglőig*. Beszélgetés Tóth Erzsébettel, in.: *Élet és Irodalom*, 1991. május 31., 3.

⁴ Szikszai Károly-interjú, in.: Tóth Erzsébet: *Arcod mögött május*, Antológia. Kiadó, Lakitelek, 1993, 52.

⁵ Ágh István: *Költőkért való szólás*. *Hitel*, 1994/3, 103–106.

⁶ Alföldy Jenő: *A nem professzionista lírikus*. *Tiszatáj*, 1994/6., 92–94.

pias részletezéssel idézi föl sorsára kiható emlékeit, s olykor iro-
nikus színezéket is használ. Hétköznapiassága teszi nőiessé: szí-
vesen beszél öltözetéről, hajáról, arcáról, megjelenéséről. Tudja,
hogy személyességéhez, költői alanyiságához ez is hozzátartozik.”⁷

Az *Arcod mögött május* lényegében kényszer szülte kötet, az
életpálya alakulása szempontjából nem túl releváns. Vannak ugyan
átörökített motívumok az első két kötetből (ilyenek például a hó,
a rózsza, az akác), de leginkább önmaga zárványaként értelmezhe-
tő eme korpusz, amelynek erénye, hogy nem ragadt bele abba a
„zuhatagos” képvilágba, amely az első kötetét jellemezte. A kötet-
címbe is fellelhető arc utat nyit a testpoétika felé: a kötetben kö-
zel huszonöt alkalommal találkozunk az arc lexémával. Az emberi
arc a legkifejezőbb testrészünk. Minden arc egy történetet hordoz.
Vannak, akik képesek olvasni az arcról, s vannak, akik nem. Az
arcolvasás akár a Braille-írás olvasása: le kell tudnunk tapogatni a
szemünkkel a másik arcának izmait. Az arc kommunikációs test-
rész is egyben: leolvashatók róla érzelmeink, lelkiállapotunk, de
üzenhet életkorunkról, társadalmi léthelyzetünkéről is. Tóth Er-
zsébet jelen kötetében egy konkrét, az életkort meghatározó arca
történik utalás („a Moszkva téren még arcom helyén egy húszéves
arc / utólag fényleni kezd” – *Utólag fényleni kezd*), a többi esetben
elvontan („közömbös” arc – *Hangyatozás*); „elérhetetlen” arc – *Is-
meretlen könnyű szívvel*; „agyonhasznált” arc – *Szegények tavasza*;
„régí” arc – *Kedves G.*), illetve metaforikus versnyelvvél jelenik
meg az arc („csillagokhoz támasztott arc” – *Ha látnál így estefelé*;
„kitavaszdó” arc – *Arcod mögött május*). Legtöbb esetben azon-
ban a lírai alapszituáció az, amelyben artikulálódni látszik az arc
mint szemantikai én-hordozó: „azt az arcodat szeretném még egy-
szer amikor azt mondd / egy macskával kell osztoznom rajtad”
(*A macskaversekből*); „Talán csak azt akartad / hogy úgy keresse ő
is szemében a szemedet, / arcában az arcod, ahogy te keresed te-
kintetében a tekintetét” (*Tekintetében a tekintetét*); „őrzi az arcot
cserélő testvéreket / egy kamasz-tükör”; „(...) sors készül a játék-
arcokból / észrevétlenül” (*Tükrök mélyén – Klárinak*); „A körutak-

⁷ Alföldy, i.m., 93.

hoz, ahol a hátakból, az arcélekből / nem te fordulsz felém.” (*Mikor és hol?*); „Arcán a magány pókhálójával” (*Két tétel – Zalán Tibornak*); „Még leülök, még tervezem és igazítom / arcom (...) Tény, hogy már nem nézem, valahogy már nem nézem magam / sem csillagképekben, sem pocsolyákban, sem színésznők arcában...” (*Rongyból és porcelánból*); „mindenki arcát el tudom képzelni, / de mit gondolna ez a hátamnak támasztott lábbal alvó macska?” (*A macska*); „Most nagyon / meg kell jegyeznem arcod mögött a májusi fákat, mert ki / tudja, mikor jössz újra.” (*Arcod mögött május*); „ki küldte rád ezt az éjszakát / ahol már csak a pisztoly ragyog / már lélegzeted is lázadás / arcodra álmaid vésnek lövészárkot” (*Vallomás*).

Az *Arcod mögött május* verseinek tematikai hálója nem egykomponensű, hanem valójában igen sokrétű. Magyarázható ez azzal, hogy tizenegy éves terméshozatalát szüreteli le ebben a kötetében Tóth Erzsébet, így annak gondolati-lírai megfogalmazása gyakran igen egyedi arculatot mutat. Három élményvilág köré csoportosulnak a kötet szövegei: az első, beteljesült szerelem érzése, és az azt követő szerelmi válság mint mélypont; az 1984-es amerikai élmény, amikor is kitágul a költő számára a világ, életre szóló barátságok köttettek, s harmadrészt a lakiteleki élmény, amelynek külön verset szentelt a költő (*Lakitelek*).

Amiről még szót kell ejtenünk: a pályanyitó kötetekből ismert gyermekkor motívuma csupán egyetlen versre redukálódott, de igen intenzív képei miatt illik számolni vele. Az *Azt a zöld pengét* című versében azt a szinte horrorisztikus emlékképet idézi fel gyermekkorából, amikor a méregzöld tengerilevéllal a nyakán próbálta ki, vajon képes-e az elvágni egy gyerek nyakát: „sokáig dörzsöltem a nyakamhoz, s vártam: / mikor halok meg? Aztán megijedtem, s rohantam haza: Nagymama, / a tengeri elvágta a nyakamat!” A vers nyitóképe viszont a frissen szerzett jogosítvánnyal közlekedő költői ént tematizálja: „Talán a volánt kellene másképp tartani...”

A másik gondolati tényező, a költőre jellemző – Ágh István szavaival – Tóth Erzsébet „bozsgó, növény- és nőizű költészeté”-nek

gyakorta virágba borult képrendszere. Olyan sorokat idézhetünk ide példaként, mint: „A koranyári rózsákról / még majd sokáig eszembe jutsz (...) az én szív-kémiám: akácszomorúság” (*Azt hiszem, várlak*); „Terítve a föld, mesebeli asztalka / rózsaszírom, alma(Termés); „bársonyos bárkák ideje” (*Szegények tavasza*); orgonák (*Tekinteteden a tekintet*); „rózsa (...) gyanús málna nő a költő mellén” (*A fénylegény*); „vadsós-kás kerítés”; „legelső cseresznyék mosolyában”; „pitypang-szerelvények” (*Mikor és hol*); „szőlőindák”; „mikor a gázrózsánál nincs szebb virág / miért ültet ennyi violát anyám?”; „nárcisz-gőg kezemben, homlokomról a jázmin-harmat” (*Ha látnál így estefelé*); „amikor a meggyfák fehér habja elborítja a kertet”; „japánbirs mondta Anyám / már lassan egy éve nem gondoltam rád / gondoltam a japánbirs korallpiros virágjára nézve” (*Japánbirs*); babarózsák, füvek, ibolyák, fecskék, rigók, aranyeső, cseresznyegallyak (*Arcod mögött május*).

Erre az időszakra tehető, amikor Tóth Erzsébetet meghívták a New York-i költészeti fesztiválra.⁸ „New Yorkban tavasz volt / egy ismeretlen könnyű szív dobogott bennem / a másikat bele-dobtam az óceánba / várjon rám, s ha majd visszajövök, megtaláljon...” Talán erről a sorról írja Ágh István, hogy „Tóth Erzsébet költészetében az idegenbeli kapcsolat, Amerika teremt hazaszeretetet.” Az előbb idézett *Ismeretlen könnyű szívvel* című versben említi lírában azt, amit prózában az *Ügynökmúltban*, hogy tudniillik miként vámozták el tőle a könyveit: „(...) minden ajándékba kapott könyvemet elvették, Püski Sándor, Csicsery-Rónay István és Baránszky László ajándékait, a nagy igyekezetben még a saját, itthon kiadott verseskönyvemet is el akarták venni. Márai Sándor könyveit sajnáltam a legjobban, mert addig én egy sort sem olvastam tőle.”⁹ „Már csak a vámkezelés, / vámkezelhetet-

⁸ „Ezerkilencszáznolcvannégyszázötödik november délutánján, munkából hazaérkezve szokatlan formájú, szebbnél szebb, ismeretlen bélyegekkkel ellátott boríték hevert az előszoba padlóján. Kézbe véve még különösebb volt. New Yorkban adták föl, rögtön láttam, költészettel – poetry – kapcsolatos a dolog. Két perc múlva tudtam, hogy engem bizony meghívtak a New York-i nemzetközi költőfesztiválra.” Ügynökmúlt, in.: Tóth Erzsébet: *Szívhangok*. Kortárs Kiadó, Bp., 2005, 165.

⁹ *Ügynökmúlt*, i.m., 166.

len ajándékaim a vámhivatalnak”. (*Ismeretlen könnyű szívvel*) A vers címe József Attila az 1937 júniusában a Szép Szóban közölt *Könnyű, fehér ruhában* című versre játszik rá: „Megalkotom szerelmemet.../ Égitesten a lábam: / elindulok az istenek / ellen – a szívem nem remeg – könnyű, fehér ruhában.” A *Chicago blues* (melyet M. F.-nek, azaz Mócsi Ferencnek ajánlott a szerző) Domonkos István 1971-es kultikus versének, a *Kormányeltörésben* nek szövegezését idézi meg. Igazi nyelvi csemege, ahogyan Tóth Erzsébet versében „törik” a magyart a nyelvtani szerkezetek: „lenni szomorú büszke nő (...); „a verseimre gondoltam amit másnap föl kellett olvasnom / a Világ Fővárosában és arra hogy ezeknek?”; „lenni szomorú büszke néma nő / lenni magyar / lenni indián/ lenni forró húsevő trópusi virág.” „Az idézetekből és hipertextusokból nem rakható össze egy belakható világ, hiszen eleve a világ széthullására, széttöredezettségére utalnak”¹⁰ – állapítja meg Nagy Gábor. S végül az *Amerikai szerelemben* tárgyiasul a hazaszeretet iránti intimitás. Alföldy Jenő szerint „[A] merikai útjáról is jobbára a honvágyat és a hazájáért érzett aggodalmat hozta haza, az ott szerzett ismeretségeken és az ottani *punk* fiatalság vonzónak beállított gyorsfényképein kívül.”¹¹ „a / Kennedy és a Ferihegy riasztó közelségében csak / nevetni lehetett és végül sírni sem volt szégyen, mert amikor / először álltam veled a World Trade Center-ben, a száznem-/tudomhányadik emeleten, előttünk egész New York (...)/ én akkor is azt kérdeztem? / Merre van Magyarország? / Szívet cseréljen, aki hazát cserél. Akkor cserélj szívet. / Hazát cseréljen, aki szívet cserél. Kedvesem, én csak / bugyit cserélek, és búcsút intek egy játékrepülőnek.” A Tompa Mihály-sor: „Szívet cseréljen az, aki hazát cserél!” (*Levél egy kibujdosott barátom után*) kifordítása csak alkalmat ad arra, hogy vulgárisabb stílusba terelje az addigi szöveget, s ezzel oldani tudjon lelki feszültségén a szerző.

A kötetben találkozhatunk az erős alanyiségéről híres Tóth Erzsébet-sorokkal is. Az értékvesztés több szinten is tetten érhető:

¹⁰ Nagy Gábor: „*Ismeretlen könnyű szívvel*” – Tóth Erzsébet költészetéről. Hítel, 1997/12, 105.

¹¹ Alföldy, uo. (Kiemelés az eredetiben. – L. N.)

A *Termés* című költeményben a belső erózióról kapunk képet: „A rohadásban viszont én vezetek. Hallom a diókat, / ahogy ropogatják a csontjaimat, / érzem úszkálni / véremben a nyálkás leveleket.” Aztán a külső megjelenésre vonatkozó kétségbeesést sugalló hang: „tükrök mélyén a szőke hajunk, / itt marad a fiatalság.” (*Tükrök mélyén*); „elképzelem a szépséget magamnak, valahogy nem szeretném / véletlenül meglátni magam sem azok szemében akiket szerettem, / sem azokéban akik engem szerettek”. (*Rongyból és porcelánból*); „azóta festett szőke lettem” (*In memoriam H.G.*¹²); „hát igen, élek, de többnyire éltem, / s ha éltem valahol, ezekben a gyanús, / múlt századi sorokban éltem, / pedig mennyi rue, mennyi street, road, strada // a borítékon, ...Mennyi nyár, mennyi távolság itt, / az őrzőút és a Bosnyák utca között!” (*Mennyi távolság itt*) Végül pedig az a Tóth Erzsébet szólal meg, akiben mindig jelen van a közösségi szellem is, a nemzedékben való gondolkodás: „valahogy könnyebb volt / mikor még Nagy László és Pilinszky éltek / egy kicsit magasabban hordtuk a fejünket....májusabb volt a május szebb volt a szép / hidegebb a hideg”. (*Érezném a levegőben – Csoóri Sándornak*) Természetes, hogy az irodalmi Pantheonból felemlegetett örök eszmények, Nagy László és Pilinszky jelennek meg. „Nagy László volt a mi szentünk, ezt aláírom. Nem féltünk annyira, ha tudtuk, hogy ő is él”¹³ – fogalmaz az *Én lettem volna* önéletrajzi ihletettséggű könyvében Tóth Erzsébet. És az sem meglepő, hogy az élő példaképek közül épp Csoórinak szólnak eme sorok. Az előbbieken ideidézett könyv ugyanis számos Csoóri-levelet tartalmaz, valamint a kötet szempontjából olyan releváns naplórészleteket, amelyek ebben az időszakban, azaz nagyjából 1982 és 1993 között születtek. Sőt, a könyvbe beillesztve olvashatjuk Magyar József-interjúját 1982-ből, amelyből máris ideidézendő egy sor: „Nagyon sok költőt szeretek, de komolyan hatni rám – hogy így lenne érdemes írni – egyedül Csoóri tudott.”¹⁴ S hogy

¹² H.G. = Hervay Gizella

¹³ Siker és katasztrófa, in.: Tóth Erzsébet: *Én lettem volna, Szilánkok egy életrajzból*. Nap Kiadó, Bp., 2024, 54.

¹⁴ *Én lettem volna*, i.m., 88.

a kötetben kitapintható szerelmi szál nagy része Csoórihoz köthető, arra egy másik szöveghely is utal, amelyben megtudható, hogy: „Tíz éve is elmúlt idén júniusban, hogy megismerkedtem Sándorral...”¹⁵ (*Naplórészlet, 1983. december 1. csütörtök*). Ezek a naplóbejegyzések azt is rögzítik, mennyire elhanyagolta az írást eme idézett időszakban: „Egy egész hónapig nem írtam semmit, milyen napló ez egyáltalán?”¹⁶ (...) Több, mint kilenc hónapja nem írtam semmit. Így visszamenőleg nehéz lenne elmondani, hogy miért. Egyszerűen nem jutott eszembe, hogy naplót írok”¹⁷ – írja 1983. október 24-ei naplójában. Versírásról pedig szintén nem esik szó ebben az időben.

Holott mégis csak születnek Tóth Erzsébet elefáncsonttornyában versek, miközben az életrajzából tudható, hogy ebben az időszakban a családi vállalkozásban dolgozott: először édesanyja zöldségesboltjában, a vizsgált időszakban pedig a családi vállalkozású Nádasztó vendéglőben. A kötetben önreflektáló célzattal emlegeti a versírást több költeményében is. „S ha ma írnék valamit? / Az idő érvényessége rohamosan romlik (...) / Nekem tulajdonképpen elég lenne egy cella. / Egy priccs, egy tükör, egy kancsó, egy lavór.” (*A macska*); „végeztem veled így mondtam magamban / verset se mertem írni / tudtam hogy versben nem találhatok ki semmit helyetted / nem úgy mint az életben...” (*Japánbirs*); „látod most verset írok rólad” (*In memoriam H. G.*); „már a lecsót is vizezni kell! / néhányra kedvem lenne verset írni / ha írnék egyáltalán szép fehér tojásokra írnék” (*A Village lépcsőin – Pécsi Györgyinek*); „hogy fogok én még verset írni, csak annyi / időm legyen, mint hosszú, téli, televíziós szünetjeleknek / mese után, híradó előtt, csak úgy tudjak elszántan gondolni / valamire, ahogy a kietlen asztalon egy narancs gondol / narancshazájára. Éjjel volt legnehezebb, mikor / nem tudtam kit ölelek, / téged-e, vagy ezt a félig kész verset...” (*Arcod mögött május*).

A vershez mint szubsztanciához – mint minden létező legbelőbb lényegéhez – tapad már a legelső kötetben megmutatkozó

¹⁵ Én lettem volna, i.m., 24.

¹⁶ uo.

¹⁷ Én lettem volna, i.m., 60.

világfájdalmassága, amely elégikus hanghordozóvá teszi szövegeit. Eredetiségét és természetes egyéniségét emeli ki az irodalomkritikus is: Alföldy Jenő továbbá azt is fontosnak tartja megemlíteni, hogy Tóth Erzsébet „[Cs]alódottságát azonban nem rejti el, amelyet nemzedéke iránt érez.”¹⁸ Ágh István is megjegyzi, rögtön írása elején: „Mi történt velük [tudniillik a Madárúton nemzedékkel] a nyolcvanas évtizedben? Hova lett a legendás csapat...?”¹⁹ Az Élet és Irodalom 1991. május 31-ei számában így nyilatkozik Tóth Erzsébet Szikszai Károlynak: „Nekem nagyon sokat jelentett, hogy összejártunk, néhányan kimentünk az állatkertbe, elmentünk Kiss Annához, vagy leutaztunk Simonffy Andrásához Kisorosziba(...). Vitatkoztunk, ittunk, dicsértük vagy éppen kritizáltuk egymás verseit(...) Múltak az évek, és abból a tizenöt-húsz íróból végül ketten-hárman maradtunk meg, akivel az ember barátságot, szellemi rokonságot vállalt(...)” Tóth Erzsébet ezek után morális kritikával illeti az akkori JAK vezetőség tagjait, akikről, mint írja: „Egyszerűen megdöbbenek azon, hogy jó, ez tényleg az az ember, akivel mi akkor ezt és ezt csináltuk? Nem ismerek rá a gesztusaikra.”²⁰ Hogy a magánéleti „történetei” mellett mennyire fontos volt közéleti szerepvállalása is, azt a *Lakitelek* című hosszabb versében viszi színre, amely – ahogyan a mottóba emelt szövegrészből kiderül – válasz kíván lenni Pintér Lajos azon kérdésére, hogyan látja Tóth Erzsébet tíz év elteltével a Fiatal Írók '79-es Lakiteleki Tanácskozását, mit gondol akkori hozzászólásáról stb. (*Lakitelek*, 44)

Tóth Erzsébet fent említett *Lakitelek* című versének már a címe is egy olyan „emlékezethely”, amelyhez az 1989-es dátum társul, amely paratextusként szerepel a költemény végén. Kérdés, miként maradt meg egy évtized után a költő emlékezetében ez az időszak, amit lírai anyaggá tud oldani. Három fő személy köré összpontosul a hely, ami össze is köti őket Lakitelekkel: Lezsák Sándor, Illyés Gyula és Csoóri Sándor nevei köré. Lezsák Sándor-

¹⁸ Alföldy, i.m. 94.

¹⁹ Ágh, i.m., 103.

²⁰ Szikszai Károly-interjú, Élet és Irodalom, 1991. május 31. Arcod mögött május, i.m., 57.

ral kapcsolatban így fogalmaz: „ha megszólalt elhallgattunk (...) hallgattuk mint tisztelendőt a gyülekezet”; Illyésre mint „nagy öreg”-re emlékszik Tóth Erzsébet, akit sokan kísérték. A legtitésőbb ars poetica-sor Szervátiusz Tibor Volgájában született meg Tóth Erzsébetben, amikor Csoóri bemutatta Illyésnek Tóth Erzsébetet, aki kezét foghatott a költőóriással. Ez a mondat pedig így hangzott: „arra gondoltam vagy költő leszek vagy semmi”. A versben az idő múlását jelzi, hogy időközben meghalt Illyés, és a mottóban feltett Pintér Lajos-kérdésre csak a vers második felében képződik némi válasz, hogy tudniillik elveszett az akkori hozzászólás, így valóban csak az emlékezetre lehet támaszkodni: „úgy emlékszem a televízióról és a történelemoktatásról írtam...” S a vers végén tűnik föl a harmadik személy, a Csoórié: „mert amikor Csoórit hallok beszélni karácsony reggelén a rádióban / az is Lakitelek /... és Szentendre is Lakitelek volt / csak Szentendrén.” Lakitelek fogalommá válik a vers végére: a szólásszabadság, a morális igazságszolgáltatás, egy (fiatal és közép)nemzedék etikus lelkületének közkincsévé.

Az *Arcod mögött május* epilógus-verse²¹ egy vallomás. A vallomás alapjelentése szerint olyan confessio, azaz bevallás/gyónás, amelyet az egyén életrajzi ihletettségében fogalmaz meg. Tóth Erzsébet *Vallomása* önmegszólítás: lerázza a hagyományos első személyt a versnyelvről, és második személyben beszél: „fekete fenyőktől²² tanultál méltóságot”; „költő vagy meddig bírod a némaságot”. A *Vallomás* a lengyelországi szükségállapot bevezeté-

²¹ Itt kell megjegyeznünk, hogy a *Vallomás* habár ebben a kötetben még zárszóként szerepel, a válogatott és új verseket tartalmazó, az *Arcod mögött május* című kötetet követő *Ismeretlen könnyű szívvel* című kötetben prológusként szerepel: „a költő súlyos társadalmi mondandóval is küszködő verset (*Vallomás*) tesz a kötet élére mintegy prológusként.” Nagy, uo.

²² A kötetben a szabadverses forma elviekben nem mindig nyújt szerves terepet a szövegek zeneiségének, habár a gondolatrítmusnak mindig sikerül ellensúlyoznia a prózanyelv felé ívelő monotonitást. Jelen kötetben viszont feltűnően sok az akusztikus hangzást hordozó alliterációk száma: bársonyos bárkák, hónapos homály, arcában az arcod, szabadban szerelmem, tükörtől tükörig, hűvös huzat, fertőző fekélyes, fénylő fegyverek, rohamosan romlik, harsányan hamisan, virágzó világra, majd meglátod mennyi, értelmet akar-tam adni az autónak, megnézni milyen, fekete fenyőktől

séről szóló vers, amely nem jelenhetett meg sehol, csak ebben a kötetben. Szerelmes versként indul, amelyre a szerző ekképp emlékezik: „Volt egy fiatalember, aki akkoriban így fogalmazott, nyilvánvalóan udvarló szándékkal: »Olyan szép vagy, mint Lengyelország.«”²³ A *Vallomás ars poetica* versként is értelmezhető, ezért is kerülhetett később az *Ismeretlen könnyű szívvel* című gyűjteményes kötet elejére. Az egész kötetre vonatkoztatható kérdésfeltevés elsősorban a szerző eddigi hallgatását veszi célpontul. A hallgatás lehet egyéni és közösségi elnémulás Tóth Erzsébet esetében, de amint láttuk, néhány lírai fénynyaláb mégis csak elhagyta önként vállalt elefántcsonttoronyát.

²³ A szerző szíves közlése szerint. – L. N.

Lakatos-Fleisz Katalin

A valóság ezerszemű megfigyelője

Lajos Nórával 2011-ben Kolozsváron, a Hungarológiai Kongresszuson találkoztam először, ahol Sánta Ferencről tartott előadást. Aztán a következő nagy állomás a 2013-as év, a Debreceni Egyetem, mindkettőnk doktorijának színhelye. Azóta hűen követve életpályáját bizton mondhatom, a szó legnemesebb értelmében vett alkotó életpálya az övé. Amit nem választ az ember, arra választatik. Elsősorban költőnek vallja magát, de otthonosan mozog a tárca, novella, kritika műfajaiban és munkásságának irodalomtörténeti vonulata is jelentős. Termékeny alkotó, eddig tizenkét megjelent kötetet jegyez, publikációinak száma meghaladja a félezeret. A Magyar Írószövetség 2023-ban ezen teljesítményét Bella István-díjjal jutalmazta, de ugyanígy büszkélkedhet az Irodalmi Jelen költészeti díjával is (2025).

Első, 2014-ben megjelent kötetét (*A tiszta beszéd varázsa*), amely tanulmányokat, kritikákat, könyvismertetőket foglal magába, Görömbei András professzor úrnak ajánlja tanítványi hálával. Ez a hagyománytisztelet munkásságának egész eddig bejárt útját meghatározza. A hagyomány élő forrás számára, akár mint költőelődökkel, akár mint sokat nyújtó mentorokkal, tanárokkal való párbeszéd. Természetesen Sánta Ferenc már ebben a kötetben is jelen van. Hiszen már ez az első kötet is summáz, betetőz, mint minden kötete, mert az írással már jóval a kötet megjelenése előtt próbálkozott, egy 1996-os Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle hasábjain megjelent első versétől számítódóan.

Égbe szaggatott pogácsák (2024) címmel megjelent könyve ötven tárcát kínál az olvasónak. A múltidézés gesztusával emlékezik meg a nagyszülőkről, a gyermekkorról, a családi házról, egy kissé tágítva a teret és az időt. Témaválasztása kiterjedt: szól a bűnről, a kegyes hazugságról, az öregkorról, a hajléktalanokról, a magyar nyelv poétikájáról.

Szerteágazó munkássága mellett Lajtos Nóra igazi megmutatóközsi terepe a vers. Sorsszimfóniák című, 2015-ben megjelent verseskötete kapcsán egyik méltatója „imagista világképről” beszél, ahol „az »image« nem egyszerűen költői kép, hanem a létezés adott, meghatározó pillanatának tárgyi rögzítése a szavak puritán ökonómiájával és átfogó zeneiséggel.” (M. Fehérvári Judit) Valami ilyesmit érzek magam is Lajtos Nóra verseit olvasva: a létezés minden pillanata fontos lehet, csak a szavak sűrítettségének egy olyan foka kell hozzá, hogy szinte berobban.

Előfordul, hogy a versforma (szonett, haiku) követeli meg a koncentrálttságot, az esszenciális tömörítést. A versciklusok esetén, mint például a nyolc darabból álló Sylvia Plath-ciklus, a vers tárgya szabja meg az irányt és az arányt. Ugyanakkor Lajtos Nóra verseinek magas száma (több mint 200 publikált verset tarthatunk számon) a spontánul áradó, ún. „zsigerből” írást feltételezi. Azonban a szerző saját bevallása szerint, amikor spontán „jön” a vers, az is átmegy egyfajta verstani vagy inkább „lelkiismereti” szűrőn, hogy az alkotás valóban hiteles legyen.

Lajtos Nóra verseinek két szélső pólusa a csengő-bongó gyerekversek, amelynek foglalata a Cserbóka című kötet, valamint A tölcserjázmin éneke című kötet súlyos, biblikus hagyományokat is mozgató istenes versei. És talán ezért még izgalmasabb rokon vonásokat fedezni fel bennük: a gyermeki játék intimitása és a szemlélődésben átváltozó én másforma intimitása között. Az istenes versek elsődleges forrása a létezés mindennapi tapasztalata. Ezekben a versekben nincs határ a hétköznapi és isteni szféra között, egy pipacsmezőn vagy éppen a kórterem kínjai között, élet és halál szűk mezsgyéjén mindenütt ott ül az Isten. Megszenvedett ez az istenélmény, a keresés kínjától terhes. Számomra, a kötet egyik olvasója számára, mégsem nyomasztó ezen a kereső, tapogatózó úton végigmenni, mert a plasztikus, láttató erejű képek, egy-egy telitalálatyszerű megfogalmazás, egyszóval a forma öröme kárpótol.

A gyerekversekhez gyerek kell. Amit vagy megtalál a költő önmagában egy-egy szerencsésebb pillanatában, vagy pedig egy

családban született kisgyerek lesz a címzettjük. Lajtos Nóra esetében az utóbbiról van szó, a Natika nevű unokahúg, keresztlány az ihlető forrás – habár nem zárhatjuk ki, hogy a költő maga is gyerekké válik a versek írásának aktusában. Lajtos Nóra gyerekverseinek erénye a jó értelemben vett egyszerűségükben rejlik. Hogy a kocsi semmi más, csak kocsi, amit Natika tologat, hogy lehet gyönyörködni a virágokban és a pettyes labdákban, lehet tipegve játszani a szavakkal. Hogy a tárgyak közvetlenül megszólíthatók. Mert a gyerekek még élő kapcsolata van a dolgokkal, és ez a természettől adott, a korai években természetes, közvetlen kapcsolat később sajnos eltűnik. (Talán ezért is lehet nehéz gyerekverset írni.) És ezért ismerhető fel a gyermekvers hangja csalhatatlanul. Olyan ez, mint a zene. Nem kell hozzá vajt fülű, klasszikus zeneértőnek lenni, hogy halljuk, az a hang sajnos elcsúszott, falsul szól. „Lajtos Nóra megmutatta, amellet, hogy a magyar (gyermek)irodalmi hagyományok ismeretének birtokában van, rutinosan alkalmazza a különböző poétikai eszközöket, de mindenekelőtt kitűnően tud gyermeknyelven szólni” – írja róla Farkas Gábor.

Ha egy életműhöz egyszerre tartozik hozzá a játékoság, a virtuóz formakezelés és az élet kérlelhetetlen tényeivel való szembenézés, annak egy gyűjtőszava van: a transzcendencia. Mert igaz dolog kimondani a rettenetet (szépen), és hazugság elhallgatni. És aki transzcendenciában gondolkodik, az tudja, hogy a szép és a rút egyazon világrend két szélső pontja, és nem fél átjárni egyik pontból a másikba. A klasszikus zene éteri szabad világa és a pszichiátriai zárt osztály fehér pokla ugyanúgy alkotási téma lehet – előbbi a költészet, utóbbi a próza szikárabb eszközeivel. Egyik méltatója így fogalmaz a 2025-ben megjelent Hétszirmú végtelen című kötet kapcsán: „Lajtos Nóra számára zene és költészet között nincs határ, egyszerre csak átlibben egyik szférából a másikba, hogy összenyithassa a két valóságot.” (Csontos Márta) Itt valóban csak össze kell nyitni, ami eleve is együvé tartozik. Azonban Lajtos Nóra szövegeiben nincs szembenállás a szép és rút között sem, mert még a 2023-ban megjelent Fehér szektor

című kötet novelláinak testi-lelki szenvedései mögött minduntalan feldereng a remény. Akárcsak az ablakon belibbenő enyhület formájában, egy bögre teában, ablakkeretben pásztázó napfényben. Egy-egy pillanatra elkapott meghittségben a nagy otthontalanság közepette. Kégl Ildikó meglátása szerint: „végtelenül összetett ez a prózaképző tér, melyben Lajtos Nóra kegyetlen őszinteséggel, fájdalmas pontossággal, empirikus tudással allegorizál emberi sorsokat.”

De ezen átmenet kapcsán ugyanúgy szóba hozhatjuk egy általa kultivált új műfajt is: a versszociográfiát is (A gyermekkor tanyerén), amely a szociografikus megfigyelés eleddig a prózában alkalmazott „módszerét” versebe építi bele. Ebben a verstípusban líra és valóságszagú pontos megfigyelés között törlődnek el a határok. A vers egyszerre a valóság pontos, szinte szikár leltára, amire az emlékezés – mint ahogy a madár fészket épít – nyomról nyomra hordja rá a költészetet. Lirizált valóság ez, amit be kell laknia az olvasónak – hasonlóan ahhoz, mint a versek lírai alanyának gyermekkori színhelyét: Nádudvart.

Az esszé elején már említettem Lajtos Nóra Sánta Ferencről szóló irodalomtörténeti kutatásait, amely 2013-ban egy doktori disszertációval indult. Majd a Debreceni Egyetemen megvédett dolgozat átdolgozott változata 2018-ban könyv formájában is megjelent a Magyar Napló Kiadónál Példázat és etika címmel.

Fontos erről a munkáról bővebben szólnunk már csak azért is, mert Lajtos Nóra Sánta Ferenc kisprózáját tárgyaló monográfiája egy meglevő, és kiáltóan üres hiátust tölt be a szakirodalomban. Sánta Ferencről ugyanis ez idáig egyetlen monográfia látott napvilágot, Vasy Géza 1975-ben publikált kötete, igaz, ugyanennek 2017-ben jelent meg második, kibővített változata. Hogy mi a recepció hallgatásának az oka, azt maga a monográfia szerzője is kiemeli. Az egyik a műfajiságban keresendő, ugyanis Sánta elsősorban a nagyregények, mint Az ötödik pecsét, a Húsz óra, valamint Az áruló felől ismert, s a nagy művek árnyékában kevés figyelem jut a rövidebb műfajoknak. A másik ok – ahogy Lajtos Nóra rámutat – a művek túlságosan is korba ágyazottsága, az

ötvenes-hatvanas évek szegényparaszti tematikája, amely „viszszafelé” a móríci hagyományhoz köthető ugyan, de „előrefelé” a másodmodernség vagy a posztmodern felé nem jelöl ki utakat.

Egyszer egy interjúban arról kérdeztem Lajtos Nórát, miért esett a választása Sánta Ferenc prózájára. Interjúalanyom erre azt válaszolta, valójában a példázatosság és az etika miatt. Mert a példázatosság és az etika két parancsa, különösen az individuum és hatalom konfliktusa izgatja, amelyhez az igazságkeresés motívuma társul. Az én és a világ harca. Hozzá kell tennünk, különösen izgalmas az az értelmezési mód, amely az irodalom és a film kettős médiumának „határátlépéseit” keresi, azon belül is hármas célt tűz ki: a film és irodalom adaptációs problémakörét taglalja, majd az MTVA jóvoltából hozzáférhető Sánta-filmfeldolgozásokat tekinti át röviden, végül az összehasonlító filmelemzés módszertanával a Halálnak halála című novella két feldolgozásának behatóbb elemzését végzi el. Szereteágazóan foglalkozik az adaptáció mibenlétével, többféle elméleti irányt idéz. Azonban szintetizáló módon áll ezekhez az elméletekhez, a fő fogalmakat ragadja ki az adaptáció értelmezési hatóköréből – hűség, fordítás és interpretáció.

Ugyanez a részletekbe menő megértésvágy vezeti Lajtos Nóra jelenlegi kutatásait is, amelynek nyomán a Magyar Művészeti Akadémia jóvoltából egy Tóth Erzsébet pályáját végigkövető monográfia készül, és amelyből már elkészült tanulmányokat olvasni is lehet különböző folyóiratokban. Kíváncsian várjuk a folytatást.

Mélységek nélkül egyetlen sort sem tudnék írni

Varga Melinda beszélgetése
Lajtos Nórával

– Legutóbb Aradon találkoztunk, ahol átvetted az Irodalmi Jelen költészeti díját, és egy pódiumbeszélgetésen vettünk részt, az inspirációról kérdeztelek. Az idő rövidsége és a pódiumbeszélgetésben résztvevők szép száma miatt nem tudtunk elmélyedni a témában,

úgy éreztem, volna mondanivalód még. Mikor találkoztál ezzel a fogalommal, mikor érezted először úgy, hogy alkotóként inspirált vagy?

– A fogalmat akkor még nem formáltam meg tudatosan, de az első versfélém keletkezése egy egészen sajátos élethelyzethez kapcsolódik. Egy gimnáziumi matekfelmérő írása közben „tört ki” belőlem egy nagyon „zokogó” vers, melyet az keltett életre, hogy tudtam, nagyon rosszul sikerült megírnom a dolgozatomat. Míg a többiek lázasan számoltak, én is írtam, csak éppen az első versemet. A tanárnő is nyugodt volt, hiszen azt látta, hogy „dolgozom” a feladatokon. A dolgozatírás előtti napokban volt egy olyan zongoraóráám, amelyen a rajongásig szeretett zongoratanárnőmmel beszélgettünk a továbbtanulásomról. Én nyolcéves korom óta zongoratanárnak készültem. Ezt tudta ő is, de ki kellett mondania azt, amit én traumaként fogadtam, hogy óriási szorgalmamnak köszönhetően értem el azokat a versenyered-

ményeket, amelyekre büszke volt mindenki, de a zeneművészeti főiskolára több tehetség és nagyobb szolfézsstudás szükséges. Egy világ omlott össze bennem, ez inspirálta 17 évesen az első, világhíjjalommal telített matekórai versemet.

– *Milyen volt az az érzés? Le tudod írni? Volt-e illata, színe, tapintása? Kötődött-e hozzá testi érzet?*

– Több, mint harminc éve történt... Nem emlékszem, csak szapora szívverésre, és hogy éreztem, kipirul, ég az arcom.

– *Ha egy színesztéziába (érzéki összecsengésbe) kellene belefoglalnod a pályád indulását, mi volna az?*

– Grillázsbarna prelűd.

– *Verseidben a biblikus elemek, az istenhit fontos szerepet kap. Transzcendens élménynek tekinted a verset, az alkotást?*

– Igen. Egy korábbi interjúmban úgy fogalmaztam, hogy az alkotást isteni kegyelemnek tartom. Hiszem, hogy én egyedül képtelen lennék ilyen műveket létrehozni.

– *Az első köteted 2014-ben jelent meg. Több műfajban alkotsz, igen gazdag az eddigi életműved az irodalomtudományos munkáktól a versen át a rövidprózáig és gyermekirodalomig szinte mindent átfog. Mikortól tekinted magad költőnek? Prózáírónak? Irodalomtudósnak? Melyek voltak a fontos mérföldkövek?*

– Pályám első igazi mérföldkövét az jelentette, amikor 1996-ban a nyíregyházi Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle közölte az első írásomat dr. Karádi Zsolt főiskolai tanárom jóvoltából. Viszontlátni a nevedet egy folyóiratban, nagyon megható. Ez azért is volt mérföldkő, mert addig titokban írogattam, s ezzel az első megjelenéssel vállaltam a „közszeretplést”. Egy leíró nyelvtan szemináriumra késve érkeztem, én, aki a pontosság mintaembere voltam addig. Alig mertem bekopogtatni, mire a Tanárnő meleg hangon tessékelt be: „csak bátran jöjjön be, Nóra, olvastam a verseit a Szemlében, nagyon jók, gratulálok.” Ez közel harminc éve esett meg velem. Minden csoporttársam rám nézett, semmit nem értettek, aztán elolvasták a verseimet a folyóirat-olvasóban, és velem együtt örültek. A tanszéken ez futótűzként terjedt, mindenki gratulált, dr. Margócsy Klára

tanszékvezető is. Olyan volt az egész, mintha egy új égitestet fedeztek volna fel.

Mindenképpen meg kell említenem azt az Amphá nevű önképzőkört, amely a kollégium alagsorában működött heti rendszerességgel, ahol nemcsak írogató hallgatók voltak jelen, hanem nagyra becsült tanáraink is, akiket mestereinknek tekintettünk. Név szerint kell megemlíteni közülük dr. János Istvánt, aki egyébként tudományos vándorkollégiumot is szervezett évente, dr. Jánosi Zoltánt, Gerliczki Andrást, a nyelvészeti tanszékről Pállné dr. Lakatos Ilona és Tukacsné dr. Károlyi Margit tanárnőket, dr. Antal Attilát, valamint dr. Jakab Andrást. Nagyon termékeny találkozásaim voltak itt a kortárs irodalommal, amely tovább inspirált versírásra.

Egy alkalommal dr. Jánosi Zoltán azt tanácsolta nekem, hogy prózát kellene írnom. Tizenöt évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy legelső elbeszélésemet megírjam, és elküldjem azt a Magyar Naplónak, amely azonnal közölte, kiforrott stílusát dicsérve. Megmosolyogtam ezt a kijelentést, gondoltam magamban, ha tudná a szerkesztő, hogy ez életem első, és lehet, utolsó prózája, nem tudom, akkor mit szólna hozzá.

A következő határkő a doktori disszertációm summa cum laude minősítése, majd annak könyvvé kibővített változatának a megjelenése. Irodalomtörténésznek azóta merem tartani magam. Ebben olyan neves irodalomtörténészek támogattak, mint néhai témavezetőm, prof. dr. Görömbei András, dr. Bertha Zoltán és dr. Márkus Béla.

– *Megosztanád az első olyan emléked, amely a költészethez kötődött, lehet ez versélmény, mester, vagy olyan életesemény, amely önmagában is poetikus volt?*

– Az *Öreg néne őzikéje* az esti diavetítések alkalmával édesanyám hangján, aztán anyai nagymamám Petőfi-repertoárjából az *Anyám tyúkja*, majd József Attila *Mama* című verse.

– *Térjünk vissza az inspirációhoz. Mi határozza meg, hogy mikor írsz? Milyen műfajt, mikor?*

– Ez jó kérdés. Sokáig belső késztetést érezve írtam: egyszerűen azt éreztem, hogy valami összegyűlt bennem, és annak ki kell

szakadnia, nem tudom magamban tartani. Azt mindig érzem, tudom, hogy ez líra lesz, vagy próza. Aztán mostanában egyre többször kapok felkérést ilyen-olyan alkalmi versek megírására, de az sem esik nehezemre. Nagyon rá tudok hangolódni a témára, az alkotóra, akihez esetleg köszöntő verset, vagy búcsúzó írok. Ilyenkor feltétlenül fontos, hogy amennyire lehet, felkészüljek az adott szerző munkásságából, életútjából, mert csak akkor lehet hiteles verset, nekrológot írni.

– *A vershez például mi szükséges? Mélység? Magasság? Emlékezés? Hagyományok? – mert ezek kulcsszavakban összefogják a költészetedet.*

– Mindegyik. Mélységek nélkül egyetlen sort sem tudnék írni. Akik ismernek, tudják, hogy mentális egészségemmel nem dicsekedhetek. Sajnos, hogy ezt kell mondanom, de tényleg nagyon igazak a magyar közmondás sorai, melyek aztán József Attila kapcsán váltak közkinccsé: „Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni.” A mélység tehát az élményforrás, a magasságok pedig azért kellenek, hogy a mélyben „artikulálódó” élményanyagok művészi formát tudjanak ölteni. Emlékekből építkezünk, legyen az kollektív vagy személyes emlékezet. Nagy ajándék az élettől, hogy pontos emlékképeket őrzök korai gyermekkoromból is. Egy háromgenerációs családban nevelkedtem, ezért szem- és fültanúja voltam nagyszüleim történeteinek, amelyeket felnőtt fejjel írtam meg. A hagyománytisztuletem is családi örökség.

– *Az alteregók, a maszkok, a mitológia világa különösen közel áll hozzád. Miben segít ez az önkifejezésben, és miért tartod fontosnak?*

– Esti Kornélia novellahősnőm, Szonja Zsukovszkaja költői alteregóm. És fontos szerep jut még Sylvia Plath-nak a költészetemben. Vannak olyan intim témák, amelyekről nem mernék másképp írni, csak áttételesen. Ha már egyszer az irodalomban megvan erre a lehetőség, akkor azt ki kell használni. A mitológiában valami ősi erőt érzek, ami egy költő-író számára a vérében kell, hogy csörgedezzen, hiszen minden benne van, amire szüksége van egy alkotónak: archetipikus mitológiai alakok, kiforrott stílus, témagazdagság, műfaji sokféleség.

– *Lírai világod egyszerre muzikális és imaginisztikus. Az már kiderült, hogy tudsz zongorázni. Szoktál festeni? Hogyan épül be más művészeti ág a verseidbe, úgy gondolom, ez az összhang nem lehet véletlen.*

– Összhangot említesz, akkor én ezt zenei nyelvre lefordítva azt mondom: összhangzattan. A Nyíregyházi Főiskolán magyar-ének-zene-zongoraoktatói diplomát szereztem. (A zongoraoktató nem egyenlő a zongoratanári minősítéssel, de lehet vele zongorát oktatni, ez egy kétéves kurzus volt a főiskolán.) Ott külön szemináriumunk volt összhangzattanból. Nagyon izgalmas tantárgy volt, ahogyan Ferencziné dr. Ács Ildikóval az akkordokat elemeztük. Bach és Bartók egy csoda. Ott éreztem meg talán először, hogy a rend mennyire fontos. Hogy a káoszból rendet kell tudni teremteni, és ameddig azt nem sikerül elérnünk, addig nincs készen a mű, legyen az vers, próza, dráma, zenemű, festmény, szobor. Mindig is hiperérzékeny voltam, s ehhez társult a perfekcionizmusom. Ez nem túl szerencsés találkozás... Igen, szoktam festegetni, de nagyon amatőr módon, és nagyon ritkán. A betűk már hozzám nőttek: olyannyira, hogy pl. Tóth Erzsébet *Egy végtelen vers közepe* című versciklusából kalligramma lett, de a képeimen is az ecsetet gyakran lecserélem tollra, és beleírok szöveget a „mázolmányaim”-ba.

De ami ennél lényegesebb, hogy úgynevezett lírai ekphrasziszokat írok, ami nem mást takar, mint egy-egy festmény szavakkal történő leírását, de külön kötetem jelent meg például zeneművek szavakkal történő „lekottázásai”-ból. Ily módon nem kevés zenei múltam emlékeit ébren tudom tartani.

– *Megosztanál velünk egy olyan napot, amikor alkotsz? Milyen ez, hogyan képzeljük el?*

– Függ attól, milyen műfajban írok. A tanulmányírást el tudom kezdeni akár reggel is, ha már együtt van a szakirodalom. Szép-irodalmat este, éjjel tudok írni leginkább. Ami nem függ a műfajtól, az a szövegalkotás kezdő fázisa: megnyitok egy üres word dokumentumot, felírom középre a nevemet, majd mániákusan elkezdek gondolkodni a címen. Tudom, nem ez a bevett szokás,

nálam sem volt ez mindig így, sokáig a zárlatot emeltem címmé, keretet adva az írásműnek. Évek óta valamiért megfordult bennem ez az írástechnika, és a címhez igazítom írásom „végkifejtét”. A kritika, tudományos írás nem nélkülözheti a primer és a szekunder irodalom mélyreható ismeretét. A versíráshoz olyan lelki jelenlét szükséges, ami nem szabályozható. Nem vagyok egy „cetlizős” alkotó, azonnal mindent gépbe írok. Viszonylag keveset javítok, nem szöszölök sokat a verssel, az vagy kiárad belőlem, vagy bennragad, és elengedem. Prózánál a stílusra ügyelek nagyon.

– *Fontos az alkotásban a visszajelzés? És amennyiben igen, ki-nek a visszajelzése mérvadó?*

– Mindenképpen fontos, különben nem jelentetném meg az írásaimat. Nincs nálam rangsor: a szerkesztőé éppolyan meghatározó, mint az olvasóé. Az egyikőjük szakmailag „ítélkezik” az írásom felett, és ezek a kritikai megjegyzések, ha építő jellegűek, segíthetik a mű értékrelevanciáját. A befogadói oldal visszajelzése pedig azért jelentős, mert végül is a művek nem önmagukért vannak, hanem hogy az olvasóból valamilyen érzést váltsanak ki, valamilyen különleges élményhez jussanak általuk.

– *Fontosak-e a kapcsolatok? Család, barátok? Az ők elismerése, attitűdje az írásaidhoz?*

– Nagyon meghatározóak számomra a kapcsolatok. Szeretetteljes családban élek, sok mély barátságot ápolok. A családom és a barátaim nélkül nem tartanék ott, ahol most vagyok. Az ő támogatásaiért csak hálával tartozom a Jóistennek. A családom elfogult, és a legtöbb barátom is, de azért akadnak, akik még megmerik mondani a véleményüket. Azzal, hogy szembedicsérnek, nyilvánvalóan egy jó adag boldogsághormont szabadítanak fel bennem. Ez is kell az alkotókedvhez, de fontosak a jó szándékú kritikai megjegyzések is.

– *Jelenleg a Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjas alkotója vagy. A hónap alkotó blokkban megosztottál az irodalomtudományos munkádból részletet (Tóth Erzsébet munkásságával foglalkozol). Miért rá esett a választásod? Milyen erőforrásokat ad-*

hat egy ilyen alkotói ösztöndíj? Tud-e például a szoros határidő inspirálni?

– Tóth Erzsébet alanyi költészete, expresszív, merész képzet-társításai mindig is nagy hatást gyakoroltak rám, mármint amióta megismerkedtem a verseivel. Ez az egyetemi éveim alatt történt. A pályatárs, Zalán Tibor nagyobb reflektorfényben tűnt fel korábban, és most is, a róla született monográfia. Ekkor gondoltam arra, hogy Tóth Erzsébet-monográfiaírására nyújtom be a pályázatomat, amelyet ezek szerint „díjazott” a kuratórium, mert ők is érezték itt némi űrt a kortárs monográfia-irodalomban. Örülök ennek a feladatnak, amely csak részben feladat, hiszen szívesen foglalkozom vele, de a karakterszámokat dekában mérik... Nagy hozadéka ennek a munkámnak, mert nem hagyja, hogy letérjek a tudomány útjáról, szinten tartja irodalomelméleti tájékozódásomat is. A határidő pedig óriási inspiráló erő a számomra. Ha nem lenne meg ez a hároméves időkorlát, még mindig az első fejezetnél tartanék.

– Sánta Ferenc munkásságával a példázatoság és az etika miatt foglalkoztál. Kifejtenéd, hogy miért is? Hogy kap szerepet a moralitás a művészetekben? Miért volt fontos ebben a kontextusban számodra Sánta Ferenc?

– A példázatoság és az etikusság két parancsa a Sánta Ferenc-i prózában összefonódottan fordul elő. Az adott kor jelenségei és az író lelki alkata, fogékonysága az egyéni és társadalmi-történelmi „rezdülésekre” olyan művek sorát hozta létre, amelyekben az én és a világ harca zajlik. Az egyén és a hatalom viszonyát kevés olyan példázatos regény tudta színre vinni, mint Az ötödik pecsét. Az az erkölcsi értékrend, amelyhez egész életében tartotta magát Sánta, számomra példaképpé vált. Minden írásomban arra törekszem, hogy ennek az erkölcsi normának megfelelően éljek és írjak.

– Gyermekirodalommal is foglalkozol. Kiemelhetjük a Cserbóka című könyved. Azt mondják, hogy ez az egyik legnehezebb műfaj. Te hogy viszonyulsz ehhez? Hogyan írsz, amikor gyermeknek írsz? Fontos ilyenkor a gyermeki éned? Vagy hogy van egy kis unokahúgod?

– Nagyon kiábrándító válaszom lesz: elhatároztam, hogy a kis keresztlányom egyéves születésnapjára írok neki egy verseskönyvet. Ebben 33 versig jutottam, és ezt elegendőnek is tartottam. Sem előtte, sem azóta nem írtam egyetlen gyermekverset sem. Nem volt fontos a gyermeki énem, inkább a zeneiség, a ritmus és a tipikus témák érdekelték (állatok, ünnepek, természet). És persze a legnagyobb inspirációt a keresztlányom adta. A fiamnak is írtam a 8.-os ballagására 43 verset, de azok nem tipikus gyermekversek.

– *Műveidben úgy a magyar, mint a világirodalom fontos hagyományai köszönnek vissza. Úgy vagy tradicionális, hogy közben világi is. Kivel tudsz már nem élő alkotók közül leginkább azonosulni? Kinek a világa áll hozzád legközelebb?*

– A József Attila-Nagy László-vonal számomra az etalon. A sors iróniája, hogy érettségim az utolsó tételt húztam irodalomból, és Nagy László: *József Attila!* című portréversét elemeztem. Akkoriban még a zene töltötte ki a mindennapjaimat, csak felnőtt fejjel döbbsentem rá, hogy a sors már 18 évesen kijelölte számomra eddigi irodalmi pályafutásomat.

– *Félezerneél is több publikációd van. Van olyan, amely különösen kedves számodra? Köthető különleges élményhez? Kötetet is említhetsz, nemcsak verset, novellát, esszét, tárcát.*

– Nem tudok megnevezni egyet sem. Olyan ez, mint az anyának a gyermekei. Ahány van neki, mindegyiket egyformán szereti, egyszerűen nem tudna döntenit, melyik a kedvesebb a számára. Így vagyok én a „szellemi” gyermekeimmel, ha most a tizenkét könyvemre gondolok. Ami biztos, a legnagyobb teljesítményem a Sánta-monográfiám, a maga 300 oldalával, több, mint 600 lábjegyzetével.

– *Ha egy mondatot hagyhatnál egy olyan olvasónak, aki az irodalom révén szeretne a mélységből a magasságig jutni, mi volna az a mondat?*

– A közismert Weöres Sándor-sor jut az eszembe a *Szembe fordított tükrök* című költeményéből: „Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.”

Mindannyiunk ősei nevében

Bene Zoltán beszélgetése
Jezsó Ákossal

Jezsó Ákos felvidéki trilógiája 2017 és 2025 között jelent meg a Magyar Napló gondozásában. A regényekről (*Megyek túlra*, 2017; *Mécses a ködben* 2021; *Éjfélre kialszanak a lángok*, 2025) kérdeztük a szerzőt.

– Befejezted a trilógiát, amely a felvidéki magyarok hányattatásait mutatja be. A témaválasztásban, gondolom, komoly szerepet játszott a családi kötődés is.

– Igen, hiszen nagyapám Érsekújvárott, nagymamám Pozsonyban született – de csak azért Pozsonyban,

mert ott volt a kórház, különben csallóközi. Édesapám ugyancsak csallóközi. Én magamat is átvitt értelemben csallóközinek tartom, noha én már Budapesten születtem, hiszen a nagyszüleimet 1946-ban elkergették a szülőföldjükről. És az nagyon fontos, hogy mi is történt akkor. Nagyapám egy katolikus általános iskolának volt az igazgatója, s amikor Beneš betiltotta a magyar szó használatát, a nagyapám továbbra is magyarul merte tanítani a magyar gyerekeket egy színmagyar faluban. Ez volt a bűne. Ezért vették el a házáat, a földjét, a hazáját, négy gyerekkel ezért dobták át az országhatár túloldalára. Az én olvasatomban a nagyapám a szlovákiai magyar pedagógusügy mártírja. Ilyen családi háttérrel szinte szükségszerű,

hogy ha az ember tollforgatóvá válik, akkor ezeket a történeteket fel kell dolgozza. Mégsem nekem jutott az eszembe. Tíz évvel ezelőtt a feleségem vetette fel, hogy ha már olyan sok történetet meséltem neki meg a gyerekeinknek azokról az időkről, akkor miért nem írom meg? Tehát végül is ő volt az ihletadó, aki elindította ezt a folyamatot. A tíz évig tartó munka most befejeződött. Három kötet lett belőle. Az első kötetben egy ikerpárt teremtettem, akik számomra az egységes, oszthatatlan magyar nemzet jelképei. Ráadásul nőként az élet szimbólumai is. A regényfolyamban Trianon választja el őket egymástól: egyikük családjával Szlovákiában marad, míg a másik Magyarországra kerül. Ennek a két családnak a párhuzamos történetét követem végig a XX. századon, egészen napjainkig. Értelemszerűen a trilógia három kötetének az első regénye Trianon első nemzedékéről, a második része a másodikról, a harmadik kötete pedig a harmadik generációról, vagyis az én nemzedékemről szól.

– *Úgy látom, trilógiád a történelmi regénytől egészen a jelenkor társadalmi viszonyait tükröző műig jut el, igazam van?*

– Valahogy így... Az első kötetben meglehetősen sok olyan történetet dolgoztam fel, ami a családi legendáriumunkban megmaradt. Ilyen például egykori kutyánk. A családomban mindenki hallott Loki kutyáról. Loki kutya nagyapám magyar vizslája volt a negyvenes években. Azt kell tudni róla, hogy amikor a családot elűzték, akkor nem engedték, hogy Lokit magukkal vigyék. Azt mondták, a kitelepítési papír csak rájuk vonatkozik, a kutyára viszont nem. A kutya azonban nem így gondolta. A pozsonyi öreg hidat elsőként építették újjá a háborús pusztítás után, így 1946-ban már lehetett közlekedni rajta, teherautóval azon keresztül szállították a nagyszüleimet, a kutya gazdáit Magyarországra. Loki pedig beugrott a Dunába, és átúszta azt, hogy kövesse őket. A szlovák határőrök célba lőttek a kutyára, és azon versengtek, ki találja el először, de egyiküknek sem sikerült. A kutya aztán a Duna túloldalán csatlakozott a nagyszüleimhez. Hát ez egy olyan történet, ami mindmáig fönmaradt a családomban, nincs olyan tagja, aki ezt ne ismerné. Meg is írtam a könyvben. Azt gondolom, hogy pontosan attól hiteles a könyvem, hogy benne valós

történeteket is megírtam. Ez igaz az első kötetre, de vonatkozik ez a harmadik kötetre is, amelyik már az én generációmról szól.

– *Ugyanakkor nemcsak a saját családod történetét írtad meg...*

– Nem, nemcsak az én családom történetét dolgoztam fel, ez így igaz és nagyon fontos ezt hangsúlyoznom. Mindannyiunk nagyszüleinek a történetét írtam meg, hiszen Trianon vagy éppen 1945 az egész nemzetet érintette. Nem élt olyan ember annak idején, akire ne lettek volna hatással a történelemi események. Ez értelemszerűen a Felvidék népére is vonatkozik, hiszen elszakították őket az anyaországtól. Arról írok, miként élték meg azt az időt, amikor a nagypolitika önálló útra kényszerítette őket, és arról is, milyen úton haladt tovább az anyaországtól elszakított csehszlovákiai, majd a szlovákiai magyarság. Az ő sorsukat nem Budapestről, hanem a Csallóközből nézve írtam meg. A Csallóközből nézve figyeltem Budapestre. Ez pedig – bármilyen aprónak tűnik – nagy különbség. Azt gondolom, hogy a mai magyar írók – bár jó, hogy foglalkoznak ezzel a témával – mégis Budapest-központúak: innen néznek kifelé. Én viszont kintről akarok befelé tekinteni. Ez egy másik szempont, más megközelítés.

– *Teljesen egyetértek abban, hogy fontos túllépni az anyaországi nézőpontra. Ugyanakkor te magad itt élsz, itt lettél azzá, aki ma vagy, ezért a határon túli szemlélet talán nem magától értetődő számodra. Biztosan nemcsak a családi emlékeidre támaszkodtál, hanem mások történeteit is meghallgattad, és levéltári anyagokat is felhasználtál. Úgy sejtem, óriási kutatómunka áll a trilógia mögött.*

– Így igaz, de olyan szinten, hogy amikor például, a második világháborúról írok, és teszem azt, Makó ostromáról, még annak is utána néztem, hogy 1944-ben annak az adott utcának, ahol az én katonáim masíroznak, mi volt a neve. Nem tekinthetném a művet komoly történelmi regénynek a korszak ismerete nélkül. Ez a minimum.

– *Azt vallod, hogy a történelmi regénynek a lehető leghívebbnek kell lenni a történelmi eseményekhez?*

– Igen. Ami megtörtént, attól nem lehet eltérni, szerintem. Hozzá kell tennem, hogy hőszám életútja már a fantáziám ter-

méke, mégis valószínűnek kell hatnia. A hitelesség megköveteli a kutatást – levéltárakban, könyvekben, s ahol csak adalékot találhat az ember. Ezt a munkát nem lehet, és nem is volna szabad megspórolni.

– *Hatalmas munkát fektettél a trilógiába.*

– Igen, ahogy említettem, tízéves munkám van ebben a három kötetben. 2017-ben jelent meg az első rész, de tíz évvel ezelőtt, 2015-ben kezdtem el dolgozni rajta.

– *Amikor elkezdted, már tudtad, hogy trilógia lesz?*

– Az első pillanattól kezdve úgy fogtam neki. A három nemzedék gondolata inspirált, ennek a három nemzedéknek a történetét végig akartam vinni. Aztán valahogy maga az élet is úgy hozta, hogy miközben írtam, újabb és újabb dolgok merültek fel, szükségzerűnek éreztem, hogy felkutassam őket, mert azt tapasztaltam, hogy ők szabják meg a cselekmény irányát. Előfordult, hogy hajnali kettőkor eszembe jutott valami: megvilágította bennem, hogy abba az irányba kell kanyarítanom az eseményeket! És persze ki kellett nyomoznom, fel kellett dolgoznom a hátteret. Bizony, ez egy hosszú-hosszú kutatás eredménye. Kemény munka. Igen. Ezzel nem lehet spórolni. Különösképpen igaz ez, mondjuk, a második könyvre, amikor az ötvenes évekről írtam. A magyarországi ötvenes évekről, Rákosi világról és a csehszlovákiai ötvenes évekről, az ottani rákosik világról. A második kötet az 1956-os forradalom napjaival zárul. Ott az volt számomra az érdekes, hogy a hermetikusan lezárt országhatár túloldaláról miként tekintenek ide az ottani magyarok, milyen az életérzésük, mit látnak. Mit gondolnak az itthon zajló eseményekről. Hiszen a főhősöm, a második generáció tagja, Budapesten lesz forradalmár, ám a nagynénje, nagybátyja, unokatestvérei odaát maradtak. A rádióban hallják a híreket, tudják, hogy mi zajlik Magyarországon. Ezért fontosnak tartottam erről is írni: hogyan élik meg ezt a szívükben, a lelkükben, hogyan dolgozzák fel a történeteket, és hogyan érinti őket az, amikor Nagy Imre azt mondja: a szovjet csapatok ma hajnalban támadást indítottak a főváros ellen, a kormány a helyén van és így tovább... hogyan élték meg a november negyedikei támadást.

– Ehhez használtál szlovák forrásokat is, vagy csak az oral historyra támaszkodtál?

– Minden forrás fontos volt számomra. Szlovák nyelvű könyvekben és levéltárakban is kutattam. Szerencsére ma már digitalizált a világ, a levéltári anyagok egy jelentős része megtalálható az interneten, egy kattintás, és már ott a magyar fordítás, nem kell már elmenni Pozsonyba ahhoz, hogy végig tudjak nézni szlovák anyagokat. Ilyen értelemben persze kutattam könyvtárakban is.

– Hova helyezed ezt a három regényt a saját alkotói utadon, és hová a közösség szempontjából?

– Azt, hogy a szerző mit gondol, az egy tény, meg az is, hogy a könyv hova jut majd el. Nem biztos, hogy a kettő azonos. Én azt remélem, hogy nemcsak a Felvidék népe fogja elolvasni. Megjegyzem, nagyon rosszak a tapasztalataim a terjesztés kapcsán. És nemcsak a Felvidéken, de még itthon, Magyarországon is csapnivaló a terjesztés. Azért reménykedem, hogy eljut az emberekhez, mert úgy érzem, ennek a trilógiának küldetése van. Tulajdonképpen identitás- és nemzetpolitikai kérdés ez. Ahhoz, hogy nemzetként megmaradjunk az is szükségszerűen hozzátartozik, hogy megismerjük a történelmét, mindannyiunk nagyszüleinek, dédszüleinek a kálváriáit, mert enélkül nem éljük túl a ránk nehezedő megpróbáltatásokat. Ha nincs múltunk, ha elveszítjük azt, ha nem tudjuk, mi történt az őseinkkel, akkor el fog fújni bennünket a szél, felemészt a világ. Mi lesz velünk? Úgy gondolom, a történelmi regény és a történelmi film azért fontos műfaj, mert az átlagemberhez sokkal több tudást és élményt juttat el, mint a tudományos szakirodalom. Az olvasó vagy a néző egy színes, dramatizált, történetbe ágyazott világba lép, amelynek nem kifejezett célja a tanítás – mégis azt teszi. Szórakoztatás és esztétikai élmény közben, szinte észrevétlenül tapadnak rá a történelmi ismeretek: az információ nem tananyagká válik, hanem élménnyé.

– Köszönöm szépen a beszélgetést!

Michael Foldes

Ingyen kávé

Böszörményi Zoltán versfordítása

1

A gép szállt.

Valahogy mégsem érzem, hogy földet értem.

2019-es év.

2

Ez a gép. Ez az utazás.

Taníts algebrára.

Gondolj bele. A pestis.

Hogyan kell írni. Hogyan kell rajzolni.

Milyen erő hajtja a tollat.

Tényleg. Amikor az erő,

az a zöld kanóc,

mely felneveli a virágot.

3

Amit nem tudunk,

az nem számít.

Mit teszünk azzal,

amit tudunk...

az talán emlékezetes marad.

A menekülés elkerülhetetlen.

4

Emlékezés. A múlt lényege.

Édes illat.

Történelmek oldódnak fel a felhőkben,

*az utazásban,
és az alagútban, a hegyek alatt.*

4
*Egy siető ember.
Ingyen kávé.*

5
*A nyugalom anyja.
Az idő
tűzálló kemencéje.*

*

free coffee

1
*the plane has landed.
somehow, i don't feel grounded.
year 2019.*

2
*this plane. this ride.
teach me algebra.
think about it. the pest.
how to write. how to draw.
what force pushes the pen.
really. when "the force
that through the green fuse
drives the flower."*

3
*what we don't know
doesn't matter.
what we do with what*

*we know ...
maybe remembered.
escape is inevitable.*

*4
memory. essence of past.
sweet perfume.
histories meld
a ride through clouds
and the tunnel through mountains.*

*4
un homme presse.
free coffee.*

*5
mother of serenity.
the refractory
of time.*

MICHAEL FOLDES (1946) amerikai költő, író, kiadó és üzletember. Baltimore-ban született, a New York állambeli Endwellben nőtt fel, később az Ohiói Állami Egyetem antropológia szakán végzett. 2004-ben megalapította a Ragazine.cc-t, egy ingyenes online művészeti, információs és szórakoztató lapot. Ismertebb kötetei többek közt a *StoppedDead: The End of Poetry*, az *In an Early Hour* és a *Sand and Snow; Sleeping Dogs: A true story of the Lindbergh baby kidnapping*. 2017-ben Christopher Panzner képzőművész közreműködésével megalkotta *Fashions & Passions* című ekphrasztikus verssorozatát. Publikációi, cikkei világszerte olvashatók különféle kiadványokban, művei megjelentek román, magyar, japán, francia és spanyol nyelven.

Feleségével, három gyermekükkel és két unokájukkal New York déli részén élnek.

Arpénique

Amikor eljön az idő

Weiss Raoul fordítása

*Amikor eljön az idő – felállok.
Négy térdre állok,
a fenekemen rohanok
a hosszú úton, a gyermekkorig.*

*Amikor eljön az idő, leszek,
egészen kicsi leszek,
nevetni fogok veletek
a képgalériákban mindenem, ami nem volt,
mindenem, ami nem volt, de szerettem volna,
és mindenem, amit nem is szerettem volna, hogy legyen.*

Amikor eljön az idő... de most.

*Most beteges zokogásom visszhangját hallom,
mintha barlangszívem lenne,
s annak falán valaki folyton kopogtatna.
Nincs kiút, mindent elvittek,
csak a sikoly maradt.*

*Ó, Istenem, mennyire helytelen
nem ismerni mások határait,
azokat unalomig ismerni,
és kigúnyolni merni őket,
és hogy nem szégyellem a világot
ilyen üvegen keresztül nézni,
széttört ígéreteim üvegén,*

*keserűségben feloldott vágyak üvegén,
a gyermekkorban felejtett véleményekén.
És hogy merek beszélni
a torok feszült izmain keresztül,
hitvány, szürke, nedves napoktól
fertőzött szavakkal emlékeztetni
Istenre, anyámra, és az engem
nem ismerő idegen bitangokra.*

*Amikor eljön az idő, és teljes lesz a Hold,
utam is fényesebb lesz.
Amikor kővé válik a csillag, majd
megengedem, hogy büszke legyek magamra.*

*Oly hosszú az út, a jellem örökös választása,
részeim minden irányba szertehullnak.
Csak képzeld el ezt a képet:
én, a pont, az összes vonal közepén,
és a vonalak, bárhonnán nézed, örökké ragyognak.
Azt hittem, sivatag vagyok,
de ez inkább a Naphoz hasonlít.
Amikor eljön az idő, majd elfogadom,
éhes szemeiteket elvakítom,
az engem szeretők lelkét
meleggel elárasztom.
De mindennek megvan az ideje,
én azt a napot várom,
amikor eljön az idő.*

Когда придёт время

*Когда придёт время — я встану,
Я встану на все четыре колени,
Я буду мчаться по задней,
По дальней дороге до детства.*

*Когда придёт время я стану
я стану совсем маленькой,
Я буду с вами смеяться
В музеях картин всего, что не было,
Всего, что не было, но я хотела,
И всего, что было нежеланным.*

Когда придет время... а сейчас

*сейчас я слышу эхо больного рыдания,
Как будто сердце моё — пещера,
И кто-то вечно стучит в её стены.
Выхода нет, всё забрали
Остался только крик*

*О боже, как это неуместно,
Не знать чужие границы
и знать их до апатии
и посмечь над ними издеваться
И как же мне не стыдно
Смотреть на мир сквозь стёкла
Разбитых моих обещаний,
Размытых в горечи желаний,
Забытых в детстве рассуждений.
а как я смею говорить
сквозь напряжённые мышцы горла,
Заражённых плохими словами
От серых мокрых дней — на память,*

*От Бога, от матери, от чужих,
Не знающих меня лично, подарсов.*

*Когда придет врем и луна будет полной,
Моя дорога станет светлее.
Когда звезда превратится в камень,
Я позволю себе собой гордиться*

*Столько дорог, вечный выбор личности
Тянутся части меня во все стороны
лишь себе эту картину представьте
я в центре всех линий как точка
а линии от всех сторон сияют вечно
Я думала, что я пустыня
Но это больше похоже на солнце
Когда придет время я это приму
И ослеплю ваши голодные глаза
и согрею души любящих меня
Но всему есть своё время
я жду
когда придёт время.*

ARPÉNIQUE karabaghi örmény költőnő, festőnő és dal-írónő, 1999-ben született az Árcáhi köztársaság – egy idő-közben Azerbajdzsán felszámolta posztszovjet szakadár köztársaság – területén. 2020 végén, a 40 napos háború folytán a szüleivel együtt kivándorolt az ENSZ elismerte Örmény Köztársaság területére, Jerevánba, ahol jelenleg is él és alkot. Filozófiahallgató, hivatalos státusza szerint háborús menekült.

Fehéret

Zinaida Nyikolajevna Hippiusz versei
Lángi Péter fordításában

Narancsvirágok

(Апельсинные цветы)

*Vigyázz és messze elkerüljed,
A könnyű, léha élet árt.
A föld poráról el ne higgyed,
Hogy az a szép narancsvirág.*

*Taormina. Az ég ma sápadt.
Mélységek közt sok csúf világ.
S eszembe jut – egy villanás csak –
A gyönyörű narancsvirág.*

*Hidd el, nincs véletlen találka –
Alig egy-kettő balgaság!
Piheg miénknek is a titka,
Akár egy szép narancsvirág.*

*A boldogságot kár keresned,
A magasságot féld, vigyázd!
A boldogság talán a legszebb,
Akár a szép narancsvirág.*

*Szeresd a nem mohó merészt is,
Szeresd a csendnek örömét is,
A lehetetlen álmokat,
Titokteljes találkozásokat,*

*A szókat, ki sem mondhatókat,
S a szép narancsvirágokat!*

1894

Váratlanul (Внезапно)

*Kínos váltani nekem...
Csapkod az élet, üt-ver...
Egy szempár engem figyel
Tömegből, eltökélten.*

*Ki vagy te? Fáradt, galád,
Vagy egy szomorú vándor?
Tán egy leendő barát?
Ellenségem a múltból?*

*Bú, gondok és fájdalom
Zárt csokorba fog össze...
Barát vagy, azt gondolom,
Bár nem tudom, ki vagy te...*

1908

Fehéret (Белое)

*Karácsony, fehér gyermekünnep,
Mikor a szerencsétlenek is boldogok...
Uram, vágyhatta-e bennünk a lélek,
Hogy lobogjanak gyönyörű hajnalok?*

*Mit követelsz Urunk, mit követelsz rajtunk?
Betlehem csillagát bíbor füst takarja...
S a királyi jászol hol van, nem tudjuk,
De elgyötört lábunk az utat tapossa.*

*Jóindulatot az embereknek s békét...
Halld meg, Urunk, félénk könyörgésünket:
Add ránk a győztesek fehér öltözékét,
És adj megbékélést a Te földednek...*

1914

Mentség nélkül (Без оправдания)

*Nem, meg nem békülök soha.
Átkaim érvényesek.
Nem kell senki bocsánata,
Vaskezek se öleljenek.*

*Mint más – futok, ölök, halok,
Mint más – vállalom sebem,
De mentség? – Nem lehet mocsok,
Folt nem lehet lelkemen.*

*Sötét van, tűz, vagy itt a vég,
Szívem azt el ne feledd:
Háborúra nincsen mentség,
És soha nem is lehet.*

*S ha Isten nyújtja tenyerén –
Utunk áztatja vérbe –
Vele is szembeszállok én,
Lelkem perre megy Véle.*

1915

Blokhhoz

(А. Блоку)

A gyermek, kit mindenki elveszített...

*Úgy tűnt, mindez utoljára történt,
Ez volt az utolsó tavaszezst...
Buta nő az előtérben sírt épp,
Valamiért nekünk esdekelt.*

*Leültünk, fölöttünk halvány lámpa
Gyenge füstje aranyozta be
Az ablakot, mely később kitárva
Úgy tűnt, mintha kéken fénylene.*

*Te kimentél, s megálltál a rácsnál,
Én ablakból beszéltem neked.
S a zöld ágak égre vetült árnyán
A friss vétek ott feketedett.*

*Nyílegyenes volt s üres az utca,
S te csak mentél benne el, oda...
Nem bocsátok. A te lelked tiszta.
Neki nem bocsátok meg soha.*

1918

ZINAIDA NYIKOLAJEVNA HIPPIUSZ (oroszul: Gippiusz) 1869-ben Beljovban (Tulai terület) született, 1945-ben Párizsban halt meg. Ügyvéd apja munkája miatt gyakran költözködött a család, ezért főként házitanítók oktatták őt és három lánytestvé-

rét. Összesen csupán három évet tanult egy kijevei és egy moszkvai leányiskolában. Verseket hétéves korától írt.

1889-ben férjhez ment az író-költő Merezsikovszkijhoz. 1905 után mindketten a cárizmust támadták, 1914 után a háború sokként érte őket, 1917-ben az Antikrisztus eljövetelének értelmezték a bolsevizmus hatalomra jutását. 1919-ben emigráltak, s halálukig főként Párizsban tartózkodtak.

Zinaida az orosz szimbolizmus egyik alapítója. Blok, Ahmatova, Majakovszkij költészetére is hatással volt. Annenszkij szerint „egyetlen ember sem képes az elvontat ilyen varázslatos ruhákba öltöztetni”, mint ő. Radikális vallási (az „Új Egyház” néven megalkotott ideológia) és politikai nézetei miatt gondolkodóként is az orosz kultúra jelentős alakjának tartják. Verseiben többek között a halál elkerülhetetlenségét, a gonosz jelenlétét, a férfi-nő kapcsolatok bonyolultságát boncolgatja.

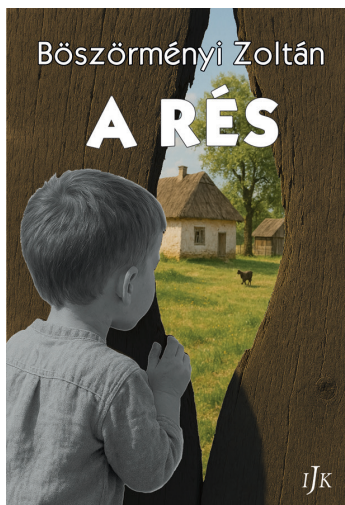
Bukovenszki-Nagy Eszter

A létezés kalandos esszenciája – Selyempuha és ólomsúlyú gondolatok egy dobozból

Böszörményi Zoltán *A rés* című kisregénye egy rendkívül izgalmas utazás, agytorna, gondolati esszencia egyben.

Az emlékekből táplálkozó, gyakran elkalandozó szöveg alaposan próbára teszi a figyelmet. A filozófiai, lételméleti eszmefuttatások, a főszereplő, Tamás gyermekkori élményeinek pszichológiai okfejtésbe hajló, realiztikus ábrázolása, a gyermeki hang és a visszatekintő, tapasztalt értelmezés, a történelem szociografikus emlékezete és elemzése egymásba áramlik, teljesen szabadon, mégis gondosan strukturált rend szerint. A kisregény 115 oldalán komplex világ tárul elénk. Briliánsan kerek, de csak belemerülve, ugyanakkor néhány lépéssel hátrébb állva körvonalozódik előttünk, mint az égbolt: szétszórva a csillagok ragyogó káosza (akárcsak az olvasás közben elkalandozó gondolataink, emlékeink, világmegváltásaink), amelyek összeállnak csillagképpé, s végül felfénylik egy teljes univerzum.

A regény lapjain megismerjük egy gyermek szülei válása fölött érzett dühös kétségbeesését, abszurdba hajló terveit, kirajzolódik a történelem viszontagságai közt talpon maradni próbálók – sokunk számára ismerős – sorsa, megjelenik többek között

az egzisztenciális válság mind szellemi, mind materiális síkon, a nyelv és nyelven kívüliség, az emigráció, az értelmiségi lét, a halálközeli élmény, de a magyarságtudat, az ember és ember, illetve az ember és a transzcendens folyton változó kapcsolata is. Vagyis maga az élet.

A narratíva idősíkjá bekezdésről bekezdésre, de akár mondaton belül is intenzíven ugrál a múlt és a jelen, az emlék és az aktuális tapasztalás, sőt az azokat felvillantó képzettársítások között, ami különös pulzálást ad a szövegnek. A megfigyelő bőréből a megfigyeltébe bújunk. Belehelyezkedés és eltávolodás, narrátor és szereplő között váltakozik nézőpontunk. Mint a neuronok az agyban.

A regény szerkezete és hangulata a sartre-i és updike-i regényalkotást idézi: a felbukkanó összetett fogalmak, majd a néhol kissé szájbarágósnak érződő didaxis, és az, ahogyan a lét mint előtag fenomenológiai fogalomalkotó igénnyel kreál váratlan és újszerű szóösszetételeket (mint pl. lét-igazság, lét-stratégia, lét-világ), elsőre inkább filozófiai művet sejtet, mint szépirodalmi regényt. Ezt támasztja alá a narratíva szikár, olykor kissé száraz, szigorú és szinte távolságtartó, majd elemző regisztere.

„A szabadságról sohasem beszéltek a családukban, de a körülöttünk ólálkodó történelmi levegő lét-világa bőségesen átjárta testünket és gondolatainkat. Fel lehetett mérni, számba venni mindazt, ami gyökeresen átalakította azt a meggyőződésünket, hogy az ember semmilyen körülmények között nem szabad. A szabadság lét-dolog, a dőre rögeszménk érzelmi lenyomata. Ami testünkön kívül van, és ránk hat, tudatunkra, érzékszerveinkre, nem minden esetben tudjuk kivédeni, elhárítani, semlegesíteni, megsemmisíteni. El kell fogadnunk, hogy az anyagi világból felénk áradó erők majdnem minden alkalommal legyőzhetetlenek. A mi lét-világunk állandó kompromisszumot köt, hogy a felénk toluló lét-erőkkel megküzdjön. A szabadság az én gyermekkoromban egyenlő volt a játékkal, mert azt tettük, amit a

legjobban szerettünk. Tehát a szabadság nem más, mint az a cselekvés vagy nem cselekvés, amit szeretünk. Hol tudtuk mi még akkor, hányféle szabadság létezik? Hogy van személyes, külső, metafizikai szabadság, hogy mit mondanak erről a görög és a római filozófusok, mi a véleménye Spinozának, Leibniznek, Kantnak, Heideggernek, Merleau-Pontynak, Derridának vagy éppen az átellenben lakó sváb szomszédasszonyunknak.”

A felnőtté válás mibenlétéről is velősen fogalmaz Böszörményi, noha inkább választ keres arra, ami mindenkit foglalkoztat, jelesül, hogy mikortól érzi, mondhatja magát az ember felnőttnek.

„Akkoriban tudatosult bennem, hogy az anyagi lét-világban a birtoklás vágya és akarata megváltoztatja az ember kognitív cselekvéstudatát. Az érzelmi, szellemi szférákat el kell hagynia, hogy azonosulni tudjon az előzőktől teljesen különböző, másféle feladatimperatívussal, másféle idegköroket mozgósító kihívással. Fel kell cserélnie a fókuszpontjait. Egy meghitt, nyugodt, kiegyensúlyozott lét-világot fel kell váltania egy kevésbé kellemessel: a vagyonszerzés harcmezéjével, lét-állapotával. Új lét-stratégiákat kell kidolgoznia, amelyben világszemlélete és figyelme kizárólag a pénzszerzésre összpontosít. Megváltoznak lét-prioritásai, gondolatrendszere átalakul. Másik emberré válik.”

Sok helyütt nagyon bensőséges, költői hangvételő és intim szövegegyeségek váltják a kommentárszerű kitekintéseket. Mint ez:

„A buszmegállóban senki sem vár. Kilencévesen már nagyfiúnak számít az, aki maga is elboldogul, nincs szüksége segítségre. Akár világgá is mehet. Ehhez azonban bátorság kell, nem az anyai szeretetért sóvárgó, fulladásig meggyötört lélek erőtlensége.”

Mennyi érzelmet, milyen mély sorsot rejt ez a rövid bekezdés. Vagy például, amikor Tamás a vasárnapi látogatásokra emlékezik a nagyapjánál és második, sváb feleségénél, felidézi, hogyan mesélt neki az édesanyja, vagy amikor a romos házat gyermek-kora szenvedéseinek bölcsőjeként aposztrofálja. Tamás a magára hagyatottságát is kétféle szemszögből vizsgálja, egyfelől emléktöredékekből, a dédi szemén át meséli el az élethelyzetet, másfelől próbálja felnőttfejjel, érett tapasztalatokkal igazolni a vele történeteket.

„A rés nyílásában Mária dédmamám derűs arcát látom. Kissé meghajlott testtel jön felém. „Tamáskám, megjöttél, kisfiam?” – röppen fel arcáról a mosoly. Kitárja karját, hogy megöleljen. Szaladok feléje, érzem testének melegét, karjának puha szorítását, azt a sok szeretetet, melyet úgy szomjaztam, és amely lassú mozdulataiból, ruhájának ráncaiból árad felém.”

Ahogy haladunk, az egész szöveg egy hatalmas, álomszerű masszává folyik, elveszünk térben és időben, lebegünk, és már nem tudni, hol kezdődik a regény, hol folytatódik az emlékezés, és mi valójában csak az olvasó önreflexiója, mi álom és mi valóság.

Ám ha lehámozzuk a filozófiai eszmefuttatásokat, hagyjuk, hogy hassanak ránk a mozaikok, babrálják a tudatunkat – olyan kérdéseket vetve fel, mint: kik is vagyunk a múltunk nélkül; vajon a hiány valóban valóságos-e mindaddig, amíg visszavonhatatlan nem lesz; hogyan tudjuk önmagunkat elhelyezni a világban az egyéni és társadalmi múltunk tudatosítása és értelmezése nélkül; mikor is boldog igazán az ember –, egy elképesztően színes belső utazásban lehet részünk. *„Most akaratlanul is felötlik bennem a kérdés: aki minduntalan a boldogság keresésével tölti az idejét, mikor lesz boldog, ha azt, amit keres, sohasem találja meg?”* – ezen a kiváló kérdésem napokig lehet töprengeni, nem igaz?

A rés elolvasása komoly rést üt a megismeréstől, vizsgálódástól, önismerettől, az összefüggések, a múlt tanulságainak akkurá-

tus feltárásától idegenkedő, elzárkózó modern ember önvédelmi pajzsán. És ez nem mindig kellemes. De megéri, és aki vállalja, az győzhet. Az olvasás, a megértés, a világ szemlélésének egy egészen újfajta aspektusát nyeri el a végén. Aki pedig jártas ezeken a területeken, a felismerés örömével bólinthat: lám, milyen szép világot lehet építeni a filozófiából, ha olyan teremti, aki egy izgalmas résen át enged bepillantást az évezredek tudásába és bölcsességébe.

Muth Ágota Gizella

Sokoldalú költők, sokszínű versek

Izgalmas tanulmánykötetet lapozgathat az olvasó, ha kezébe veszi Alföldy Jenő könyvét. A szerző előre bocsátja a fülszövegben, hogy nem kritikagyűjteményről van szó, inkább a gondolatait szeretné megosztani a kiválasztott költőkről, kommentárok formájában. Ebből talán

az is következik, hogy olyan poétákkal találkozunk, akik nem keveset adtak hozzá a magyar irodalom értékeihez. Huszonhat 20–21. századi magyar költőről olvashatunk, akik születési sorrendben következnek a lapokon, rövid életrajzi utalások és életművük méltatása keretében, mintegy költői portréként.

Nézzük meg közelebbről, mit vizsgál a szerző e portrékban!

Minden alkotó költészetének értelmezése egy rá jellemző vezérmotívummal indul, amely köré a bemutatása épül. Fontos a szerző számára az egyes költők nemzethez, hazához való kötődése, jellem- és művészi fejlődése, példaképeik, mestereik, költeményeik fő témakörei és megvalósítási módjai. A költői stílus és nyelv ismertetése versrészletek közlésével is együtt jár, de nem ezek foglalják el az oldalak döntő részét, csak illusztrációként szolgálnak. A méltatások 2005 és 2025 között születtek. A kötetben szereplő költők kiválasztása természetesen szubjektív döntésen alapul, vannak közöttük közismert, nagy nevek és kevésbé ismert egyéniségek is. Méltatlan lenne bárkit kihagynunk közülük, ezért induljunk ki azon témakörök, motívumok és stílusjegyek rövid ismertetéséből, amelyek az egyes alkotókra leginkább jellemzőek, és amelyeket a szerző fontosnak tartott kiemelni.

A nemzethez, hazához való kötődés, az iránta való felelősség-érzet, vagyis a közéleti költészet igen erősen jelen van a kötetet bevezető Illyés Gyulánál, akinek a *Dólt vitorla* kötetben megjelent Levél a partról költeménye a nemzetért való aggodás egyik meghatározó példája az 1956 utáni időkből. A megfagyott téli táj képe a korabeli riadt és megfélemlített haza állapotáról az oltalomért kiáltó költőt, míg a későbbi *Finom fül magányos házban* az oltalmazó Illyést mutatja be, aki Ady utódaként nem annyira ostorozza, inkább védi a magyarságot. Alföldy kiemeli Illyés mondatainak szépségét és zeneiségét. A merengő, emlékező költeményt egészében olvashatjuk. Kálnoky László nemzettudatát példázza az *Időszerűtlen vallomás* című vers, amelyben minden körülmények között vállalja magyarságát: „... ahogy bonyolult testemben a sejtek /... úgy old magába engem is a népem...” A fél évszázaddal később született Csontos János *Szajna-parti szonettek* ciklusában már nem a háború és a megtorlás, hanem a minden nemzetet elsöpörni akaró globalizmus ellen, patriótaként száll harcba. Így jutunk el az Európát is bíráló költőkhöz, akik mai korunk visszasságai és szörnyűségei ellen szólalnak fel. Aláhúzza ezt Ágh Istvánnál, aki „pozitív konzervativizmussal” válaszol a posztmodern kor kiüresedésére (*Ellenstrófák*). Az Aradon született, világot járt költő, Böszörményi Zoltán szintén kifejti véleményét a magyar és európai helyzetről a trianoni tragédiától napjainkig (*Magyar Ballada, Hazám*).

Természetesen másképp ábrázolják a magyar sorsot az idegen országba, kisebbségi létbe kényszerített költők, akiknek versei a magyarságtudat mellett a hazátlanságról, a haza elvesztéséről is szólnak. Az erdélyiek (Kányádi Sándor, Markó Béla) a romániai diktatúrát panaszolják, de a pozsonyi Tözsér Árpád, a bukovinai székelyek kálváriáját megjelenítő Tamás Menyhért és a lengyel–magyar Konrad Sutarski portréja is bekerült a kötetbe. A tehetetlen fájdalmat talán a Kányádi *Levéltöredékéből* idézett súlyos, archaizáló sorok fejezik ki legjobban: „bosszút kin állhatnék azért / ami bennünket ért / meg a kint kin torolhatom / és ha megtorolom mit érek azzal el”.

Alföldy Jenő kiemeli egyes költők létkérdésekkel küzdő gondolatait is. A valami-semmi, élet-halál felfoghatatlansága korábban és persze napjainkban is foglalkoztatta a költőket. Szilágyi Domokos, Tandori Dezső, Tornai József, Szepesi Attila sorait is idézhetnénk, de vegyük talán Babics Imre szinte eposzi méretű és mélységű művének (*Dérkristályok Növekvő Sóhajából*) szemrehányó részletét ebből a témakörből. A költő a DNS örökítő fehérjemolekula ürügyén kárhoztatja az ember beavatkozási kísérletét a teremtés misztériumába: „Felhők alakját kezdetek óta már / ismerni s útjuk látni előre mind: / felfoghatatlan klónozóknak, / mégis az Úr szerepére törnek.” Az emberi lét illékonyasága mesterei rövidséggel jut érvényre Böszörményi Zoltán sóhajnyi mondatában: „leng / a Tér / kabátja / az Idő / fogasán”. Tandori Dezső finom vonásokkal felvázolt velencei költeményében (1938 –), amelynek már a címe is sokatmondó, a megérkező hajó képe jelenti az élet végét. A gyönyörű verset teljes terjedelmében közli a szerző és kiemeli Tandori írásjeleinek és szüneteinek jelentőségét s érzelmi töltetét.

A hagyományörző költők közé tartozik Illyés és Kálnoky mellett, többek közt Csoóri Sándor és Ágh István, a népi kultúra és a klasszikus erkölcsi értékrend hívei. Erre utal Csoóri egyik idézett mondata: „Az élet addig volt csak élet, / míg kihívó volt, titkos, bátor, / szerette a téli regéket / s nem irtózott még önmagától”. Ide csatlakozik a keresztény kultúra híve, Sumonyi Zoltán, aki a korszellem ellenére is vállalja ezt az örökséget: „tudom, mit jelent az égő csipkebokor, / és kik a háromkirályok, Bach orgonája a gyermekkor fülemnek.”

Alföldy külön is kiemeli Sumonyi újszerű zsoltáros verseit.

A kisvárosi és a vidéki élet krónikásai is megjelennek: Benkő Attila, Baranyi Ferenc és Kiss Anna személyében, akik „szemlélődő” költőkként a hétköznapi életből merítik témáikat, az egyszerű embereket jelenítik meg élet- és zsánerképeikben. Velük ellentétben Baka István a fájdalom és a szenvedés ábrázolója, aki a magyar történelem nagy alakjainak tragédiáját is versbe foglalja. Példa erre a 6 részes *Döbling* című versciklusa. A fiatalon elhunyt költőt fájdalomszakértőnek aposztrofálja Alföldy.

A költészetnek és a költősorsnak Ágh István és Szepesi Attila külön verseket szentel. Előbbi a *Sorsfantázia* című művében a saját és egy költőtársa múltját eleveníti fel az '56-os és '68-as nemzedék tükrében. Majd pályakezdő tapasztalatait osztja meg az olvasókkal, összevetve a mai költőkével. Bírálata arra irányul, hogy korunkban a magyar kultúrát sokszor felülírja a divat, a korszerűség elve (*Ezredvégi recept az író fölépítéséhez*). Ide kívánczok Szepesi Attila borús, kiábrándult *Tükörszonett – meseterségéről* című vallomása is arról, hogy nem találja a költészet helyét és célját napjainkban: „A vers depressziós borongás, szöszivata, magánbeszéd”. Pintér Lajos *Európai diákdal* című kötetében Eötvös-kollégista diákeveire emlékezik, és a költészet jelentőségéről is elmélkedik, Alföldy Jenő szavaival „fogadalmyszerű” verseiben.

A szerelmi líra is jelen van a kötetben, amely szinte minden költőnél fellelhető, olyan változatos módon, hogy külön írást érdemelne, ezért erre most a terjedelem szűke miatt nem térnénk ki.

Végezetül a *l'art pour l'art* elve szerinti tiszta szépség költészetének képviselőiről is ejtsünk néhány szót. Tornai József életművét a szív énekének tartja a szerző, azonban ez csak az egyik oldala a költőnek, aki létverseiben felszólal az emberiség önpusztítása ellen is. Szepesi Attila a szépség mellett a rútát is megénekli, de komikus, tragikus és félelmetes alakokat is felvonultat műveiben. A tiszta szépséget leginkább Hegyi Botos Attila művei tükrözik, amelyre Alföldy szerint nagy szükség lenne mai világunkban. Az *Evangélium* című kötetet hozza fel példának, ahol együtt van a görög szépségeszmény és a keresztény vallásos szeretet elve. Ezek a versek „csak” gyönyörködtetnek, de Alföldy könyvének zárómondatával mégis mindenki egyetérthet: „A szépség nélkül kitűnően lehet élni, de nem érdemes.”

Alföldy Jenő méltatásaiban kitér a költők stílusjegyeire, művészi formavilágára, nyelvezetére, és kiemeli egyéni jellegzetességeiket is. Ilyen a hasonmás szerepeltetése, a különböző álarcok mögül közölt vélemény. Kálnokynál *Az a kis ember belül*,

Tőzszérnél *Mittel Ármin*, a középszerű ember jelenik meg közvetítőként, Benkő hasonmása egyszerűen *Senki*, hasonlóan Orosz István *Utiszához*, Baka István a saját nevével játszva a közkatona *Pehotnij* szavaival szól, Böszörményi pedig az olasz fizikus *Majorana* bőrébe bújik. A szerző ezen kívül említi a festményeket megjelenítő költeményeket is, amelyek révén kapcsolatba kerül egymással a két művészeti ág. Ez a „képalkotás” Orosz Istvánnál jelentkezik legerősebben, aki maga is kettős tehetségű művész, grafikus és költő. Művészien jeleníti meg szavakkal Holbein *A követek*, vagy Jan van Eyck *Az Arnolfini házaspár* c. festményének alakjait, hangulatát. Ide tartozhat még Szepesi Attila hátborzongató verse, a *Patkányország*, amely Hieronymus Bosch ihletése nyomán született, de Baka Györgyi és Oláh Tamás sem maradhat ki Munkácsy Krisztus-trilógiáját megjelenítő költeményeivel. A szerző a formaművészek közé sorolja Baranyit, Benkőt, Csontost, Bakát, Böszörményit és külön értékeli Tandori, Szepesi és Hegyi-Botos természeti képeit.

A kötet korábban idézett zárómondatának igazságát kiegészíthetjük azzal, hogy nemcsak szépség nélkül nem érdemes élni, de a költészet, zene és képzőművészet nélkül sem, amelyek ezt a lelki táplálékot nyújtják számunkra.

Alföldy Jenő tanulmánykötete nagy segítségére lehet az egyetemistáknak, a korszak magyar költőinek jobb megismerésében, de az irodalomkedvelőknek is szolgálhat újdonságokkal egyes általuk ismert, vagy felfedezésre érdemes alkotókról.

Hargitai Ildikó

Hús és csont

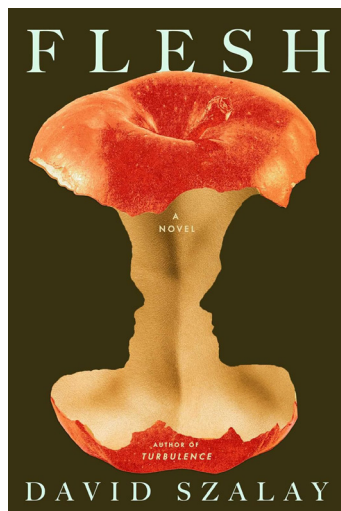
David Szalay regénye a 2025-ös Nemzetközi Booker-díj nyertese

Idén nyáron hallottam először Angliában David Szalay nevét a BBC4 egyik adásában, ahol a Nemzetközi Booker-díj jelöltjeiről beszéltek. Nem tudtam hova tenni, amíg a könyvespolcomon rá nem bukkan-
tam *Innocent* című könyvére (magyar kiadása: *Az ártatlanság*, 2014), amit használtan vettem valahol egy crowlandi kis boltban, és a vonaton olvastam London felé tartva.

Amikor *Flesh* (Hús) című könyvét jelölték a Booker-díjra, azt is megrendeltem.

A *Flesh* tökéletes érzelemmentességgel próbál ábrázolni egy férfit. Egy magyar férfit, akit 15 éves kamaszként ismerünk meg, ha mondhatom egyáltalán, hogy megismerjük, és sejtetően nem több mint 60 évesen hagyunk magára ezzel a mondattal; „After that he lives alone.” (Azután egyedül él.)

A főhős már tizenöt évesen szexuális kapcsolatba keveredik egy anyjával egykorú nővel, rengeteg somlói galuskát és mákos gubát eszik, lelöki a lépcsőn a nő férjét, aki ebbe belehal, ezért István börtönbe kerül, később Londonban szörnyen gazdag lesz, és nem az ügyessége vagy az okossága miatt, meghal a felesége és a fia, persze nem tudjuk, milyen érzelmek fűzték hozzájuk,

ez az aspektus fél szóból sem derül ki, ezek után minden pénzét elveszíti, de nem az iménti veszteségei miatt, majd visszaköltözik Magyarországra.

Az író nem magyaráz, nem írja le a főszereplő gondolatait, cselekedeteinek nincs pszichológiai alátámasztása. Nem tár fel érzelmeket, nincsenek nyilvánvaló következményei a traumáknak, nincs semmi más, mint a történet csupaszon – látszólag megmagyarázatlan szünetekkel, mint valamely, Bartók lázas korszakából származó zongoraműben.

A könyvben egy frissen feltárt csontvázat találunk, egy férfi életének csontvázat, amelyről hiányzik a hús, a bőr, a szem csillogása, a szerelem. A cím is erre utal egyetlen rövid angol szóban. *Flesh*. Hús.

Miért nyerte el a könyv az Európában legrangosabbnak tartott irodalmi díjat?

Mit mutat Szalay, amit eddig nem láttunk?

Még azt sem mondhatjuk, hogy elidegenít, hiszen közel sem visz magához. Mintha múzeumban, üveg mögött látnánk Istvánt, a főszereplőt, illetve a csontvázat; alatta rövid leírás az életéről, illetve életének fontosabb pillanatairól. Mi meg ott állunk, és próbáljuk megfejteni, mi az, ami miatt nem tudunk továbblépni.

Elképzelek embereket röntgenképeken, érzelemmentes regényt, verset szavak nélkül, elképzelek vízben gyufaszálat, gyújtópontot sötét ürességben, üveggyöngybe zárt teret, hozzájuk egyszavas feliratokat; ember, irodalom, költészet, tűz, robbanás, tér.

Mert ennyi látszik belőlünk, ha valaki veszi a fáradságot, letisztogatja csontjainkat és üveg mögé állít bennünket. Mert személyes történetünk bármilyen érdekes vagy különleges – Istváné is az –, ma nem elég ahhoz, hogy látsszunk ebben a csodálatosan sokdimenziós, hatalmasra nagyított, ultrafényes világban, ahol minden a kényelmünkért van, ahol a szobánkba érkezik étel, ital, vélemény, mindent megkapunk mindenhol, ki sem kell lépniük érte. Állunk egyedül az üveg mögött a röntgensugárban.

Vajon ez a minden? Vajon ennyi vagyunk?

A regény főhőse, István, meg sem próbálja megérinteni az életet. Elfogadja, amit az feléje nyújt. Más irányba indul, amikor elveszít mindent. Nem kér, nem követel, nem magyarázkodik, csak megy, amerre útja nyílik. Nem fél, nem dühös, nem szerelmes halálosan, nem zokog, nem ragaszkodik, nem akar, nincsenek szándékai, ambíciója, nem csodál, nem csodálkozik, nem kérdez, nem vár el – de akkor mit csinál? Mi a titka? Kicsoda ő?

István egy papírból kivágott férfifigura más-más élethelyzetbe öltöztetve, aki papírkezeiben tartja az angolok szívét – bennünket pedig utazásra hív. David Szalay – ha tetszik, Szalay Dávid – már az ablakból integet – legyünk hát büszkék rá! Tegyük húst azokra a csontokra, szőjünk történetet körük, leheljünk lelket magunkba, induljunk el végre, mert megy a kocsi, forognak a kerekek, most nem maradhatunk le, itt az idő, hogy ismét együtt írjuk a világot a többiekkel!

Gulisio Tímea

Biológiából filozófia

Az európai civilizáció részben a harag megéneklésével (*Iliász*), részben egy nyughatatlan karakter (*Odüsszeia*) utazásával kezdődik. Odüsszeusz végcélja, Ithaka pedig mintha egyre távolodott volna.

Magyary Ágnes a *Magvető* Kiadó gondozásában megjelent *Test-odüsszeia* című esszékötetében párhuzamot von a betegsége és Odüsszeusz útja között: „Amikor kimondták a verdiktet, hogy izombetegségem van, az útvonalat nem mellékeltek hozzá. Odüsszeusz tíz évig utazott, hogy végre hazajusson, nekem négyszer annyi időbe tellett, míg megoldódott a rejtély! Így jár az ember, ha darabonként igyekszik kiszökni a saját testéből.”

Szó szerint darabonként, hiszen izommintái előbb jártak külföldön, mint ő. A diagnózis egy latin szó: Kalpainopátia. Elhangzása a bizonyosságon kívül ürt hagy maga után. Mert attól, hogy tudjuk: milyen enzim okozza betegségünket, még nem feltétlenül van rá gyógymód. A diagnózis néha még több kérdést vet fel, nem hoz lezárást, megnyugvást.

Különösen tetszenek azok a fejezetek, melyekben a szerző a gyermekkoráról ír: csínytevésekről, lánymosdóban tartott gyűlésekről. Magyary Kolozsvárott született, édesapja orvos volt, lányát sportedzésekre íratta be. Sportos életet éltek, sokat túráztak, hegyet másztak. A kislány egyszer síelés közben elesett, és nem tudott felállni: akkor kezdődött a mai napig tartó kálvária.

Magyary Ágnes könyve betegségekönyv, vallomásos esszégyűjtemény, melyben a szerző elképesztően széles műveltségének kö-

szönhetően az ókori gondolkodókön kívül megidézi többek között Susan Sontag, Esterházy Péter és Roberto Bolaño szellemét is.

A *Testodiüsszeia* vallomásos utazástörténet, melyben a filozofikusság mellett a humor is megjelenik. Egészen groteszk és sokatmondó, a társadalom felkészületlenségére rámutató történet, hogy ösztöndíjas diákként olyan szállást kapott, ahol a zuhanyzó pereme magas volt, tehát nem akadálymentes.

Divatos szó ma az „érzékenyítés”. Nos, a *Testodiüsszeia* nem direkt módon, hanem olvasmányosan, a személyes élmények és a legkülönbözőbb, a betegséghez kapcsolódó kultúrtörténeti hatások beemelése révén bír érzékenyítő hatással.

„Az ókorban sem volt fogalma senkinek az érzékenyítésről, de még az érzékenységet sem nagyon értették, még akkor sem, amikor az Iliászban a görögök komolyabb szinten nekiláttak a trójaiakat érzékenyíteni, és ezt oly sikeresen tették, hogy mind meghaltak, akik meg nem, azok a görögök rabszolgáivá lettek. Így megy ez. (...) Amikor a görögök feszülő vitorlával haladtak Trója felé, hogy móresre tanítsák azokat a szégyenteleneket – akarom mondani: hogy érzékenyítsék őket a görögök igazságára –, menet közben Philoktétészt megmarta egy kígyó, a seb elhatalmasodott, és rémségesen bűzleni kezdett. Ezt a kényes orrú görögök nehezen viselték, ráadásul Philoktétész még üvöltött is a fájdalomtól, így Odiüsszeusz javaslatára úgy döntöttek, diszkréten kiteszik egy szigetre: üvöltsön és fetrengjen ott magában nyugodtan, de őket ne idegesítse nyavalvás voltával.”

A szerző és az olvasó is eltűnődik azon, vajon mi alapján dől el, ki mit húz a genetikai lottón. Így lesz a biológiából spiritualitás és filozófia.

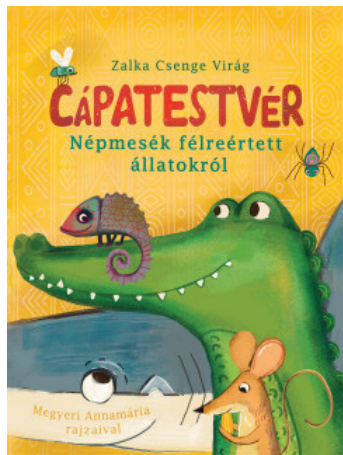
Megragadott az elbeszélő viszonyulása a természethez, az évszakokhoz. Betegségtörténete az erdőben, a romániai hegyekben kezdődik, és minden ősszel, a levelek sárgulásával párhuzamosan romlik az állapota.

A kötet borítóján, amely Árvai Judit munkája, havas erdő látható: egyszerre szimbolizálja a természet közelségét, és sejtet távolságot hideg fehérségével. Eltávolodni, kívülről nézni az életet. Hideg nyugalom, földöntúli tisztaság, elemelkedettség. Az értelem elemez és összegez. A betegség a gének játéka, ám az egyén az úr. Vagy mégsem?

Juhász Kristóf

Cápák, pókok, farkasok – avagy állatmesék kicsit másképpen

Mindannyian találkoztunk már segítő állatokkal a meseirodalom végételénjében: táltos paripák, aranyszörű bárányok, aranyhalak, gyertyás szarvasok, csizmás kandúrok, csodatévő kismalacok és a legváltozatosabb szárnyas, lábas, uszonyos jószágok akadhatnak utunkba vándorlásaink és próbatételeink közben. No de ki hallott már igazságos dögkeselyűről, jószívű krokodilról, vagy segítőkész százlábúról?

Zalka Csenge Virág *Cáptestvér – Népmesék félreértett állatokról* című kötetében bizony épp ilyen különleges teremtésekre bukkanunk. Meg még sok-sok társukra a világ minden tájáról. Szerzőnk egyébként a meseirodalom szintúgy különleges egyénisége: többnyelvű, nemzetközi mesemondó, angolul és spanyolul is mond mesét, valamint egyszerre kutató, gyűjtő, fordító, szerző, és előadóművész is. Továbbá diplomás régész, illetve az Egyesült Államokban szerzett Mesemondás (Storytelling) mesterdiplomát és egy Kulturális Tanulmányok doktori fokozatot is. Számos kötete jelent már meg, mesegyűjtemények és tudományos munkák egyaránt. A *Cáptestvér* történetei inkább kisebbekhez szólnak, kiválóak esti mesének, vagy akár már önállóan olvasó gyermekeknek is. Ám itt is jelen vannak a korábbi könyvekre jellemző, meséket követő rövid megjegyzések a történetek eredetéről és háttéréről, esetleg különböző változatairól, a fordítás, vagy kisebb-nagyobb átfogalmazás

körülményeiről, illetve érdekességek a bennük szereplő állatokról. A kötet végén pedig rendkívül alapos forrásmegjelölést találunk – vagyis e könyvet is épp olyan örömmel forgathatják mesevágyó gyerekek vagy szülők, mint mesekutatók és történészek. Sőt! Olyan emberek is, akiknek munkája állatokkal kapcsolatos, illetve hivatásuk része a természet világának megismertetése a nagyközönséggel, például állatkerti dolgozók, vadőrök, vagy erdészek.

Korunk sajnos a szélsőségek és az átgondolatlan véleménynyilvánítások ideje, amelyeket nyilván a világháló is erősít, hiszen lépten-nyomon belebotlunk olyan gesztusokba, hogy egyrészt etessük tenyerünkől az erdőben a barnamedvét, mert milyen aranyos, másrészt, percnyi tűnődés nélkül, óvjuk lángszórával otthonunk békéjét minden olyan istencsudája elől, amelynek négynél több lába van.

Bevezetőjében (méltatlanul alulértékelt állatok) Zalka Csenge Virág is leszögezi, hogy célja nem a didaktikus bájolgás:

„Természetesen nem azt állítom, hogy egyes állatok nem veszélyesek, vagy nem képesek kárt okozni. Senkinek nem ajánlom, hogy a könyvet olvasva kiszaladjon az erdőbe farkast ölelgetni, vagy kitárja háza ajtaját a patkányok előtt (bár ismerek nagyon helyes házi patkányokat). Szintén nem volt célom, hogy minden mese konfliktusmentes, boldog és idilli legyen – hiszen nehézségek, küzdelmek nélkül nincs is igazán izgalmas történet. Csupán szerettem volna megmutatni, hogy az állatok mesevilága éppen olyan színes és izgalmas, mint az embereké. Hogy méltatlanul alulértékelt, félreértett lények is lehetnek hősök, gyógyítók, segítők. Hogy ők is a természet részét képezik, és helyük van a világon.”

És ne feledjük: ezeket a meséket (tudtommal) először olvashatjuk magyar fordításban! Általuk pedig számos nép, különböző állatokhoz kötődő, izgalmas, hazánkban kevéssé, vagy egyáltalán nem ismert legendáriumába nyerünk bepillantást! Tekinthetjük e művet a világ afféle bestiárium-válogatásának is. Lássuk, hogyan ábrázolja egy észtlenda a farkas teremtetését:

„Fadarabokat, ágakat, köveket hordott össze, meg mindenféle mohát, maradék bőrt, növényt és virágot. Ezt azonban nem érezte elégségesnek, ezért beóvakodott a közeli faluba és a kovács műhelyéből lopott két fényes szikrát meg egy marék vasszeget. A szerzeményeivel leült egy tisztáson és munkához látott. Az új állat gerincét egy erős kerítésdeszkából alkotta meg. A fejét farönkből faragta, majd friss gallyakból bordákat hajlított neki, és azokat bőrszíjjal kötötte össze. A lábai égerfa botokból készültek, a lágyéka palából, a szíve helyére egy simára csiszolt kő került. Az Ördög egy lila virágú farkasboroszlángallyat biggyesztett farokként az állat hátsójára, majd beborította az egész testét puha, tömött mohával. Végül pedig megalkotta a karmait, fogait vasszőgekből, a két szemét pedig a két ragyogó szikrából.”

Igen, jól olvastuk: ebben a mesében az Ördög teremti a farkast Jumal, a Teremtő jóváhagyásával. Ám Jumal tudja, hogy az Ördög rosszban sántikál, a farkas nem válik a gonosz eszközévé, hanem épp ellenkezőleg: azóta is védelmezi a teremtet világot minden ártó entitástól.

Más mesék hősei nem isteni entitások, hanem teljesen hétköznapi emberek, akik valami fontos dolgot tanulhatnak egy állattal való találkozásból. Mint az Ember és a keselyű című, vicces maja mese, melyben a lusta Alberto meggyőzi a dögkeselyűt, hogy cseréljen vele alakot: így ugyanis nem kell majd dolgoznia, csak szálldos, rárepül a dögre, és munka nélkül is jóllakhat. A keselyű rá is áll a cserére, és nagyon rendesen viselkedik dolgozó férjként:

„ – Hát te meg mitől vagy ilyen büdös? – fintorodott el Francisca, amint belépett az ajtón. A keselyűférjet ugyanis jellegzetes dögszag kísérte.

– Leizzadtam a munkában – felelte az újdonsült Alberto. A felesége döbbenetén nézett rá; álmában sem hitte volna, hogy a férje dolgozik a földeken. A keselyű-Alberto látta, hogy Franciscát zavarja a bűz, ezért fogta magát, és alaposan megfürdött. Hosz-

szas csutakolás után a szag nem szűnt meg teljesen, de valamelyest enyhült. Attól fogva reggel és este is mosakodott, és szép lassan olyan szaga lett, mint egy átlagos embernek. Francisca nem panaszkodhatott: a férje csodás változáson ment keresztül. Korán reggel kelt, segített a ház körül, tűzifát vágott, majd kiment a földekre, és dolgozott tisztességgel napestig.”

A lusta Alberto viszont egyáltalán nem érzi jól magát keselyűként, a döghús nem ízlik neki, és barátokat sem tud szerezni, így visszakönyörgi a keselyűtől emberi alakját. Aki persze megígérteti vele, hogy eztán szorgosan fog dolgozni, és a feleségét is jobban megbecsüli majd. És úgy is lesz!

Két keleti mesének is (egy kínainak és a szintén Kína területén élő miao népnek) emberi főhőse egy tudós, aki eleve érdeklődéssel, a megértés szándékával fordul a teremtet világ felé. Előbbiben a jószívű bölcs nem hagyja, hogy családja felássa a félretett ezüstpénzt megdézsmáló termeszek fészket, s hálából a termeszek királynője sokkal nagyobb kincssel jutalmazza őt.

Utóbbiban a hős egy óriásivá növekedni képes csodaszázlábú segítségével arat győzelmet démonok és rablók fölött, és elnyeri a kormányzó lányának kezét.

Mindkét történet alapesztusa a kíváncsiság, a velünk együtt, vagy körülöttünk élő apró lények felé való jó szándékú odafordulás.

A könyvet Megyeri Annamária apróbb s nagyobb, színes illusztrációi díszítik, kedvesen és sok humorral. Hol itt, hol ott bukkan föl egy jópofa kis állatka. Kedvencem a lemmingnek önfeledten táncikáló hóbagoly.

Kevés olyan mesekönyv létezik, amely egyszerre olvasmányos, önfeledten szórakoztató, erőlködéstől mentesen tanító, valamint elfeledett, vagy ismeretlen népek hiedelemvilágába és ősi bölcsességébe nyújt betekintést. Zalka Csenge Virág ezúttal is tökéletesen eltalálta a helyes arányokat.

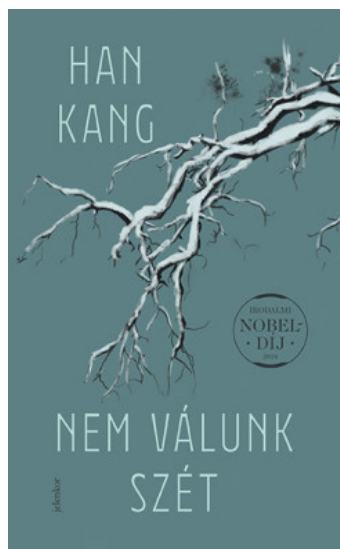
Rimóczi László

Feldolgozni a feldolgozhatatlant

Lelkesítő, hogy az elhallgatott múltbéli eseményeket boncolgató könyvek folyamatosan érkeznek, és ha nem csak a szomorú tényeket vonultatja fel művében a szerző, hanem hozzáadja a maga egyedi, delejes stílusát is, akkor előfordulhat az olvasóval, hogy metrózás közben annyira belefeledkezik, hogy továbbmegy pár megállóval a kelleténél – jelen sorok írója például így járt.

A Nobel-díjas szerző, Han Kang *Nem válunk szét* című kötetében a csedzsui mészárlás borzalmait dolgozza fel, azt a sötét eseménysorozatot, amely 1947 és 1954 között a Csedzsui-szigeten kirobbant felkelést követően zajlott, amikor is a dél-koreai rendőrség és a hadsereg mintegy harmincezer civilt gyilkolt meg, „mert állandóan keringett a pletyka, hogy a csedzsuiak vörösök”. Bár a hegyek közt rejtőző kommunista gerillákkal való kollaborációs vádak alaptalanok voltak, az értelmes párbeszédet az is nehezítette, hogy a szigetiek kicsit más dialektust használtak. Aztán elszabadult a pokol: „Naplementekor két teherautónyi embert hoztak. Legalább százat. A katonák négyzetet rajzoltak a homokba a bajonettjükkel, és beleparancsolták az embereket. Mintha olyasmiket kiáltottak volna, hogy egyenesen áll, nem ül le, nem lép ki a sorból, de a szél a tenger felé vitte a hangjukat” – majd a katonák tízesével szólították a foglyokat, akiket egyszerűen hátba lőttek, a kivégzések helyszínét pedig a dagály mosta tisztára.

Han Kang prózája talán azért olyan megrázó, mert mellőz mindenféle dübörgő, túlírt hatásvadászatot; letisztult, tárgyilagos és

életszerű, ugyanakkor egyfajta személyes dimenzió is feltárja magát, ahogy a rémálmok és az emlékek egymásba csúsznak:

„A rémálmok 2012 telén kezdődtek, mikor belevetettem magam a könyvemhez szükséges dokumentumokba. Kezdetben fizikai erőszakról szóló álmok voltak. Ejtőernyős katonák elől menekültem, valamivel eltalálták a vállamat, én meg összerogytam. Már nem emlékszem a katona arcára, aki oldalba rúgott és megfordított. Csak a borzongás maradt meg, ahogy minden erejét összeszedve, két kézzel a mellkasomba döfte puskája bajonettjét.”

A regény szereplői nem pusztán kitalált karakterek, ábrázolásaik tanúvallomásokra támaszkodnak, ahogyan a múltjuk sem egy lezárt fejezet, hanem egy élő és folyamatosan munkálkodó entitás; a kötet mégis szorosan illeszkedik a klasszikus dél-koreai líra-és prózahagyományba.

A tematikailag transzgenerációs traumát felölelő, átgondolt és kiegyensúlyozott mű narrátora Kjongha, egy érzékeny, ám konok író, a regény központi témája pedig az emlékezés elviselhetetlensége, a feldolgozhatatlan múlt örök terhe, valamint az a kérdés, hogy mit jelent nem felejtetni.

Miközben Kjongha a múltban kutakodik és démonaival harcol, próbálja összetartani a családját is – nem sok sikerrel. Merengéseit áthatja az emelkedettség, pedig mesélőnk étvágytalanul kókadozik a szülői kánikulában, és egy címzett nélküli búcsúlevélen dolgozik. Megpróbálja csökkenteni a fájdalomcsillapító adagját is, bár nem a legjobbkor, mivel tehetetlen szemtanúként zárandokol kimondhatatlan kegyetlenségek közt.

A tikkasztó nyarat ősz, majd tél követi, egyre nőnek az éjszák, és csökken a hőmérséklet, végül egy december végi napon üzenet érkezik főhősünk egyik régi barátnőjétől, aki láncfűrész-balesetet szenvedett, és kórházba került. A barátnő arra kéri, utazzon csedzsui otthonába, és gondoskodjon a madaráról, aki egyedül elpusztulna kalitkájában. A feladat nem könnyű, mivel a

ház hegyvidéken áll, annyira, hogy a kedvezőtlen időjárás esetén a taxik sem mennek már oda. Kjongha busszal vág neki a hóviharral nehezített útnak.

Hamarosan szétmállik a valóság, és a nő egyfajta delíriumba sodródik, melynek bőr alá hatoló képei igen markánsak, erőteljesek és plasztikusak. A szünet nélkül záporozó, fojtogatóan baljós hóesés mintha elsöpörni készülne a valóság és a képzelet közti határt, de pár szép emléket is előcsalogat. Hősünk végül megérkezik, és egyedül találja magát egy isten háta mögötti házban, ahol természetesen az áram is hamarosan megszűnik, a hóvihar pedig egyre fokozódik. A klausztrófob hangulat kísértetiesé válik, a háztól nem messze zajlott a csendsui mézszárlás, ahol felégettek és kiirtottak egy falut – gyerekeket, nőket, időseket sem kímélve.

A lírai hangvétel mellett a mű szerkezete elég eklektikus, több idővonalon haladunk, miközben a valóság és a képzelet rétegei is váltakoznak. Az egyedi, már-már meditatív töltetű stíluselemek nem csak a közjátékokat – a tradicionális étkezéseket, teázásokat, a közös csendeket és közös várakozásokat – színezik, de olykor a drámai tetőpontoknál is megcsillannak, például egy fagyhalál közeli állapot leírásánál.

A ház hamarosan szürreális találkozások, vizionálások és „feltámadások” színhelye lesz, a jelenetek közti leheletfinom átmenetek pedig csak fokozzák az összhatást, miközben a sokkoló emlékek feltartóztatlanul göngyölödnek elő:

„Anya először azt gondolta, hogy valaki egy kupac vörös rongyot hajított az udvarra, de aztán a nagynéném felemelte a húga véres kabátját, és egy golyó fúrta lyukat talált a hasában. Anyám elhúzta a vérrel mázolt arcába ragadt tincseket, és az állánál is talált egy lyukat. A golyó keresztülment rajta, széttörve az állkapcsát. Összekuszált haja a sebre tapadva megállíthatta a vérzést, ami most újra megindult.”

Kjongha nem családi érintettségből válik a téma megszállottjává, inkább mások rémálmaikat álmodja tovább. Egy minimalista

motívumokat felvonultató, mértéktartó szenvedéstörténet bontakozik ki előttünk, ahogy árnyjátékszerű oknyomozás kezdődik a dokumentumokat rejtő dobozok mélyén. A múltidézésben sokat segítenek azok az interjúanyagok is, amelyeket barátnője (kinek rokonai idejében elmenekültek a mészárlás elől, csak a házuk ment tönkre) készített a túlélőkkel, valamint a rengeteg korabeli fotó és újságcikk – melyek igen rejtélyes módon kerülnek elő –, így a történelmi veszteség személyes tragédiává emelkedik az írónőben, aki lassan ráébred, hogy vannak olyan csontok, amelyeket lehetetlen eltemetni.

„A legtöbb csont alapján arra kellett következtetni, hogy a testek arccal lefelé, széttárt lábakkal heverték a földön, de ez az egy ott, mellettük a fal felé fordult, a térdéit behajtva. Mint ahogy akkor tesszük, amikor nem tudunk aludni, betegek vagyunk vagy nyomaszt valami.”

A regény fontos üzenete, hogy a szembenézés csak a feltárás után történhet meg. A háborús bűnökkel, az oktalan népirtással és a felfoghatatlan kegyetlenséggel való szembenézés pedig mindig dermesztő és szívbe markoló folyamat, de ugyanakkor kötelesség is. Ha filmfeldolgozás készülne a regényből, mindenképpen a sötétebb tónusok irányába tolódna el a látványvilág, sok nagytotállal, a mű monumentalitását és némi távolságtartást hangsúlyozandó – mert olykor, mintha maga a szerző is csak messziről szemlélné saját döbbenetét, reakcióit és az események kiváltotta érzelmeit. A Nem válunk szét talán a 2025-ös év egyik legfontosabb regénye.

Han Kang: *Nem válunk szét*. Jelenkor Kiadó, Budapest, 2025.

A Koreai Kulturális Központ a kötet magyarországi bemutatójának társszervezője volt. Ingyenesen használható könyvtárakban koreaiul, magyarul és angolul is hozzáférhető a könyv.

Vicente Ferreira da Silva

Gondolatok a lét rejtőzéséről¹

Szakács Péter fordítása

Tisztelt Olvasóink! 2025. szeptemberi, októberi és novemberi számunkban sajnálatos tévedés történt: Vicente Ferreira da Silva esszéinek bevezetője és azok fordításai Szakács Péter neve helyett Szakács István Péter néven jelentek meg. A brazil filozófus életművét természetesen Szakács Péter kutatja és fordítja. A hibáért mindkét szerzőnktől és valamennyi olvasónktól szíves elnézést kérünk! A jelen esszét újraközöljük, immár a helyes címmel és fordítói névvel.

Az ember helyzetét a világban, eredendően és általánosságban, nem az önnön létére való ráeszmélés, az igazságban való, illetve az igazság általi élet legbensőbb lehetőségeinek diadalmas kibontakoztatása jellemzi. Létét kezdetben idegen, őhöz méltatlan körülmények határozzák meg, a világot pedig külsődleges, véletlenszerű fogalmak révén értelmezi. Ez a saját léten kívüli létezés valóságunk minden mozzanatának téves megértéséből és értelmezéséből ered, valamint sorsunk keserű velejárója.

Mivel létünk legfőbb törvénye a szabadság, mivel az ember maga a szabadság, mindaz, ami elvakítja vagy elsekélyesíti ezen legbensőbb törvény értelmét és átélését, ezen legbensőbb törvény vonatkozásában nem egyéb, mint a lét meghamisítása, elrejtése, illetve szolgaság és heteronómia. Másfelől pedig mindaz, ami serkenti bennünk ezt a teremtető erőt, a szabadság felé vezet bennünket, s hozzásegít ahhoz, hogy a világot teremtető életünk

¹ Reflexões sobre a ocultação do ser.

színtereként lássuk, az igazság feltárulkozásának, a lét megnyilatkozásának.

Az emberi lét – amennyiben központi mozzanata a szabadság – nem lehet statikus, végleges. Ahogy Hegel mondja, „az ember az állattal ellentétben nem természeti dolog. Az állat olyan, amilyen kezdettől fogva. A szellem azonban megalkotja, formálja saját magát.” Így minden olyan értelmezés, mely őt egy lezárt, determinált dologra redukálja, a lét elárulása, elfedése. Ennek markáns példája az, amikor a létet a létezőre, az immanensre, az „adott”-ra redukáljuk. Az immanens kifejezés itt a dologra vonatkozik, arra a reménytelen valóságra, melynek számára a világnak a jelenlegi az egyedül lehetséges állapota; ez egy teljességgel önmagába zárt realitás, mely már nem várja egy új nap hajnalát, nem nyit a rajta kívül levő lehetőségek felé: az ismétlés és a determinizmus monotonitása. Őhozzá tartozik a világon minden, ami kilátástalan, javíthatatlan, tompa. Ha a tudat az ő ruháját ölti magára, elveszíti spontaneitását, megbénul, képtelenné válik régi szabadságának, dinamizmusának visszaszerzésére. A világ, ami korábban szubjektivitása tevékenységének terepeként tárult fel, s az alkotás lehetőségeit kínálta, immár megkerülhetetlenül determinálnak, választási lehetőségek nélkülinek tűnik a számára. Ami azelőtt keze ügyében levő, formálható volt, most saját kezévé alakul át; a szubjektum objektummá, az objektum szubjektummá válik. A tudat így már nem képes kisugározni önmagából kibontakozásának lehetőségeit, melyek révén az objektív teret a saját képére formálhatná. Az immanens az állandó mozdulatlanság helye, megváltoztathatatlan létezők aggregátuma.

Ha a valóságot az „adott” keretei közé zárjuk, értsük ez alatt akár a természeti, akár az idea jellegű adottat, akkor a tudat szabad folyását az immanens elnyomó formáin keresztül értelmezzük. Ez esetben a reprodukív képességek túlsúlyba kerülnek az én teremtő impulzusaival szemben, s a természet legyőzi a szellemet. Azon álláspontok közül, melyek egy már létrejött, statikus szellemi valóságot tételeznek a lét paradigmájaként, mindenekelőtt a platóni ideatan érdemel említést. Ez nincs kellő tekintettel a szub-

jektumra, annak pusztán passzív, reprodukzív szerepet tulajdonít a megismerést és a cselekvést illetően. Megismerni Platón szerint annyi, mint másolni, szeretni, követni az ideákat. Ez passzivitás és heteronómia. „Az antikok világa”, ahogy Xiráu² mondta, „az elszenvedés birodalma, ahol az aktivitás és a hatni tudás csak azt illeti meg, ami örök és változatlan”. A platonizmusban a megismerés nem több mint a reprodukciója valami eredetinek, mely utóbbi kész, befejezett formában adódik. Az erény pedig pusztán a kezdettől fogva létező ideákhoz való visszatérés. Gentile találóan jegyzi meg: „Az embernek az ősforrás irányából csillogó fény felé kell törekednie: ez az aranykor, a szofisták, cinikusok, sztoikusok esetén a (füzisszel szemben álló) törvény, a platonistáknál a testi létnél előbbre való ideák világa.” A valóság összes mintázatába bevéssződik az univerzálék rendje, a megismerés, és a tevékenység folyamatai pedig egy előzetesen meghatározott, zárt léthez való igazodásként jelennek meg, vagy az öröktől fogva létező esszencia visszaállításaként. A szellemi élet természetének efféle félreértése kétségkívül a teóriának a praxissal szembeni, az észnek az akaratlansággal szembeni előnyben részesítéséből ered. Amennyiben az ész a valóság alapvető vonásaként/ismertetőjegyeként értelmezzük, a világ spektákulumként, a pusztá kontempláció tárgyaként jelenik meg, s a cselekvés alárendelődik egy már eleve adott törvénynek. Az értelem sajátossága, hogy tárgyának kimerítő reprezentációjára törekszik, s ennek okán természete szerint a múltra irányul. Másfelől a szellem a jövő meghódítása is; a léthez hozzátartozik a kivétel az aktuálisan fennálló valóságon túlra, vagyis hogy egy adott célt körvonalaz, s annak megfelelően kívánja átformálni a dolgok állapotát. Önmaga szabad megformálásának ezen képességéről, mely az egzisztencializmus szerint a szellem legfőbb sajátossága, az intellektualizmus nem hajlandó tudomást venni. Fichte világosan összefoglalta ezt a fajta metafizikát, az Ember rendeltetésének egyik paragrafusában: „Saját magam által kell olyannak lennem, mint amilyen vagyok, olyan gondolatokat kell megfogalmaznom,

² Joaquín Xirau Palau (1859–1846) katalóniai születésű filozófus, Ortega Y Gasset tanítványa.

melyek csak az enyéme, s kizárólag én hoztam létre őket; a már létező fogalmakon túllépve kell önmagammat megalkotnom. A végső fogalmaknak nevezett eszmék nem lehetnek olyanok, mint a megismerés koncepciói, nem lehetnek egy előzetesen már adott dolog másolatai, hanem egy éppen létrejövő dolog modelljei kell, hogy legyenek.”

Mivel az ember léte nem jöhet semmi olyanból, ami nem ő maga, elvileg semmi sincs ipszeitálásának (én-tudatának) körén kívül, tehát az akarat által létrehozott fogalmak nem eredhetnek valami olyanból, ami az akaraton kívül van.

A lét immanenciára való redukálásának legveszélyesebb formáját a naturalizmusban és a pozitívizmusban találjuk, mivel az anyag materialista értelmezése, az önmagába-zártság, önmagában levés tételezésének jellegzetes példája. Ezek az irányzatok tagadnak mindenféle transzcendenciát és kreativitást, hogy mindent egy a dolgok háttereként tételezett száraz, steril valóságra vezessenek vissza. A létet, mint határt, egybeesést, végességhez kötöttséget értelmezik. Úgy vélik, a fizikai energiák, részecskék, mozgások törvényszerűségei egy olyan változatlan háttérre képeznek a jelenségek számára, melyre minden lehetséges történés visszavezethető.

A lét elfedésének ezek a formái nyilvánvalóan éppen a lét kereséséből erednek, hiszen a reflexió a valóság kutatása során többféle módon keveredhet tévútra. Az ember metafizikai törekvése a létezők sokféleségéből és a valóság számtalan aspektusából merítve ezt vagy azt a területet választja ki, és tételezi a lét fundamentumaként: a filozófiai gondolkodás története ezeknek a választásoknak és eltévelyedéseknek a históriája.

Itt felmerül az, amit a filozófia pszichológiai problémájának is nevezhetnénk, ha nem kapcsolódna gyakorta a filozófus személyiségének még ennél is mélyebb vonásaihoz. Vajon az említett választásban nem játszanak-e szerepet a filozófus személyiségéből, helyzetéből adódó tényezők, melyek gondolkodását ebbe vagy abba az irányba vezetik? Vagy, más szóval, vajon az ember személyisége nem magyarázza-e filozófiáját? Már Platón is beszélt az ideák iránti vakságról, s a köztudatban is általáno-

san elterjedt, hogy az érdekek és vágyak torzítják a gondolkodást. Sokatmondó az, amit Berkeley nézeteinek védelmében felhoz: „Teljesen természetes, hogy a hitetlen, közönséges emberek előszeretettel tesznek magukévá a hajlamaikra nézve kedvő dolgokat állító eszmerendszereket, például szidalmazzák az »anyagtalán szubsztancia« eszméjét, vagy a lelket oszthatónak és romlandónak mondják, mintha az a testhez hasonló volna...” A gondolkodás materiális tényezők általi meghatározottsággal kapcsolatban a modernitásban számos hipotézis fogalmazódott meg a szellem bármiféle autonómiájának tagadásától az értelem relatív determináltságának állításáig.

A léthez való hozzáférésünk akadályai közül a legsúlyosabb éppen az emberi természetben rejlik. Igen messze állunk az erény és a tudás egységét állító szókratészi optimizmustól; sokkal valószínűbbnek tűnik számunkra, hogy a megismerés és a dolgok igazságának feltárása gyakorta nem valamely tiszta értelmi aktusból, hanem az akarat mozgásából ered. Az értelem rendje végső soron a szív rendjétől függ.

Ezt a gondolatmenetet követve a feledésnek az imént érintett formáit mind beleilleszthetjük abba a Kierkegaard által a szorongás és reménytelenség jelensége kapcsán tanulmányozott kategóriába, melynek legszélsőségesebb formája a démoni.

A démoni a szolgaságot jelenti, mely önmagát akarja: a szabadságtól való félelmet, a szembeszegülést mindazokkal a hatalmakkal, melyek kiragadhatják az embert önnön poklából. A démoni egyfajta ontofóbia, s mint ilyen, a legkülönbébb tüneteket produkálhatja, melyek mindegyike meggátolja a lehetőségeinkhez való üdvös, felszabadító visszatérést. A démoni minőség, mint behúzódas határoeltságunk korlátai közé, mint a jelenlegi állapotunkba való bezárkózás választása a kifelé irányulás, felszabadulás helyett, az önmaga ellen forduló szabadságot jelenti, mely megsemmisülése során mutatkozik meg. A démoni ember így érvel: „Ilyen vagyok, hagyj békén.”

Az ember többféleképpen, többféle módon képes elrejteni egzisztenciáját saját maga elől, nem véve tudomást élete legmé-

lyebb vonatkozásáról, s elvágván minden kapcsolatát a valósággal. Vannak azonban még a démonikusnál is görcsösebb és rettenetesebb formái az ontofóbiának, de a betegség kifinomultabb, alattomosabb módon is megtámadhatja a lelket, s észrevétlenül is okozhat kárt. Ez történik például a lelkünkben gyökeret verő megszokás, illetve az automatizmusok esetén. „Van valami, ami még a lélek elaljasodásánál is kárhozatosabb: a szokásokba belecsontosodott lélek. Az üdvösség legádázabb ellenfele nem a bűn, hanem a megszokás.” A megszokás nem pusztán ismétlés, mivel a visszatérés egy meghatározott állapothoz, viselkedési módhoz jelentheti a szellem önmaga iránti hűségét is, illetve a múlt tudatos visszaidézését a jelenbe, mint az időn keresztül érvényre jutó összetartást, megújhodást. Utóbbi esetben a múlthoz való ragaszkodásból nem elsőkélyesedés következik, hanem a lélek legmélyebb erőinek összehangolása: szellemi megerősödés.

A megszokás, illetve automatizmus esetén, ezzel szemben, az adott állapot vagy cselekvés önmagába zárul, nem tűrve semmiféle spontaneitást. Kibontakozása során nem jelenik meg semmiféle valódi intimitás, meghitt összehangolódás, úgy érezzük, azokból a gesztusokból, viselkedésmintákból, eszmékből, melyeket egykor saját vérünkől tápláltunk, gazrengeteg nő, mely indáival gúzsba köt, megfojt minket. Így a megszokás áldozataivá válunk, eluralkodik rajtunk annak diktatúrája, s elkezdi életünket élni helyettünk; cselekvésünket megfosztja a személyességtől. A szokás leegyszerűsítheti, gazdaságosabbá teheti életünket, de ez egy hibás, méltánytalan gazdaságosságot jelent. A szokásokkal teli élet, amely erőfeszítések és alkotás nélküli, megfosztja az embert elevenességétől, szabadságától, eredetiségétől, s ugyanazon reflexek gépies ismétlésre kényszeríti. Ez a mechanizmus távolítja a tudatot a léttől.

Az élet a megszokás csapdájába esik, s az onnan való kiszabadulás az igazsághoz való közeledés reményét jelenti. A megszokás páncélja levetkőzésének nagy kalandja teszi lehetővé, hogy az ember új utakra lépjen, ismeretlen magasságokba emelkedjen.

A megszokás dolgokká alacsonyít bennünket, elzárja előlünk azt jövőt, mely létezésünket meghatározza, s mely vágyakozá-

sunkban, az élet utáni szomjunkban gyökerezik; ugyanazon rituális gesztusok folyamatos, monoton ismétlésére kárhoztat bennünket. Az ürességnek és a tompaságnak az a megszokás nyomán fellépő érzése – amikor valamit már „behunyt szemmel is” képesek vagyunk elvégezni – létünk sajátos struktúrájából ered. Elevenségünk, életerőnk akkor hág a tetőfokára, amikor jövődönk után vetődünk, saját magunk által választott, szabadon elfogadott sorsunk felé. Ezért írja le Heidegger a létet közeledésként valamihez, ami távol van: az ember csak akkor kezdi el igazán figyelni és sorsának szolgálatába állítani mindazt, ami körülötte van, amikor megpróbálja áthidalni azt a távolságot, ami saját lehetőségeitől elválasztja. Ebben az összefüggésben a hérosz az, aki a lehető legéberebben figyel, lelke minden rezdülését a világban való jelenlétére összpontosítja.

A megszokás problematikájának áttekintése során feltétlenül ki kell térnünk a társadalmi szokások jelenségére, a szó tág értelmében, vagyis a viselkedés és a gondolkodás általánosan elterjedt formáinak kérdéskörére.

Azt a módot, ahogyan élünk, nagyrészt készen kaptuk; társas énünk névtelen, dologszerű elv, tőlünk függetlenül létező, az adott csoportba való beilleszkedésünk okán magunkévá tett struktúra. Nem sajátos tapasztalataink, egyedi gondolkodásmodunk révén szemléljük a világot, hanem valamiféle csordaszellem uralkodik rajtunk. A közös mentalitás, a valósághoz való kollektív viszonyulás hiányában nem létezhet társadalom, s ez az általános, személytelen beállítódás a lehető legmegnyugtatóbb, legkellemesebb képet kínálja a világról. Napjaink szociológiájában konszenzus áll fenn annak tekintetében, hogy a „természet” az ember számára mindig valamilyen társas a priorin keresztül jelenik meg, mely az adott csoport mitikus vagy vallási intenciói, törekvései szerint ilyen vagy olyan módon egyszerűsíti le és teszi átláthatóvá az érzéki tapasztalataink egymásra rakódása során létrejövő formátlan masszát.

Ennek megfelelően az egyén gondolkodását illetően a bizonyosságának, illetve a valószínűség legfőbb kritériumát az adott

csoport által elsajátított jelentések, reprezentációk komplexuma képezi, vagyis a chestovi értelemben vett „omnitude”³.

Pedig éppen a racionalitásnak az a formája s az észszerű érvelésnek azok a kritériumai, melyeket az adott társadalom magáévá tett, az utca embere által magától értetődőnek vélt s ennek okán a jelentések világát szabályozó elképzelések takarják el szemem elől a mélyebb igazságokat. A társadalmi tanulási folyamatok és interakciók következtében az én a csoporttudat torzító tükrében szemléli magát, s mindazt, amit képtelen volna kifejezni, a társadalmi nyilvánosság közönséges nyelvezetén önti szavakba. „Valójában – állítja Chestov –, amennyiben a józan ész keretein belül maradunk, azon határokon belül, melyek között a közönséges tudat, a tömeg által életnek nevezett valami zajlik, a megértés egy pusztán mechanikus folyamatra redukálódik.”

Csak az elválás azoktól a sztereotípiáktól, melyeken keresztül a közönséges tudat és a társadalom a valóságot szemléli, hogy általuk megnyugvásra leljen, teszi lehetővé, hogy a valóság bizonyos kiszámíthatatlan, rémisztő vonásai kirajzolódjanak, s a köznapiság ártalmatlan élettere átalakuljon. Akkor jelenik meg a mélyben lakozó, rejtett részünk, vagyis az esszenciális ember, akinek a számára kettő meg kettő akár öt is lehet.

A köznapi, átlagos tapasztalataink révén közvetített világ, mellyel gyakorlati tevékenységeink során kapcsolatban állunk, világos, varázstalanított, pragmatikus közeg, ahol nincs helye mélyebb igazságoknak. Vannak azonban pillanatok, amikor a köztudat májja-fátyla lehullik, láthatóvá téve a létezés csodálatos tündöklését. „Ilyenkor – írja Claude Magny – úgy tűnik, a közbeszéd szavai s a közgondolkodás fogalmai külsődleges lerakódások pusztán a dolgok felületén, melyek szertefoszlanak, ha tágabbra nyitjuk szemünk, s magunkra maradunk a meghatározatlan dolgok színe előtt, kiszolgáltatva, védekezésre képtelenül.” Ennek az élménynek a leírásával találkozunk Rilke *Malte Laurids Brigge feljegyzései* című művében, amikor a címszereplő magánya révén egyre jobban maga mögött hagyva a köznapok

³ Tömeg.

banális vélekedéseit, ama „másik magyarázat idejének” küszöbéhez érkeznek: „Igen, ő tudta, hogy eltávolodott mindentől; nem csak az emberektől. Még egy pillanat, s minden értelmét veszti: az az asztal, az a test, az a szék, amibe kapaszkodik, mindaz, ami köznapi, megszokott, érthetetlené, idegenné, élettelené válik.”

Annak jelentőségét kívánjuk itt aláhúzni, hogy a dolgok társadalmi és haszonelvű szemlélete, a világot tárgyak, eszközök sokaságának tekintő beállítódás a valóság egy bizonyos területét teljes egészében elfedheti.

Ha megvizsgáljuk az igazságon kívüli, a dolgok között elvesztődő élet különböző formáit, úgy találjuk, hogy a valóságot valamiféle elidegenedés takarja el. A látszat és a valóság dialektikája a nemlét és a lét közötti mozgás, a köztudat és az egyéni tudat dialektikájában mutatkozik meg, s az előbbi az utóbbi torzulásként értelmező felfogásban. Ez ellentétes irányú a partikuláristól az általánosig, a konkrétól az absztraktig vezető platóni dialektikához képest, hisz a névtelen, absztrakt, felszínes köztudattól halad a szellem bizonyos konkrét sarokpontjainak megtalálása felé, miközben fejlődik, elmélyül mozgása. A szubjektív módon elérhető, illetve feltárulkozó bizonyosság nem teoretikus tudás, más, mint a pusztá gondolkodás által megragadott ismeret. Az elgondolt ismeret ugyanis az élettől elkülönített, absztrakt, általános tudás. Mi azonban, a szóban forgó dialektika révén, nem az elgondolthoz kívánunk eljutni, hanem ahhoz, ami van, a valóság konkrét, ténylegesen fennálló összetevőiehez.

Az eddigiekben a létre rákérdező gondolkodás csapdáit, tévútjait tekintettük át. Ezek közül a legveszélyesebb az, amely a tudomány kritériumait a valóság magasabb normáinak rangjára emeli, tehát a tudományos fogalmakat metafizikai igazságokként tünteti fel, azokból valamiféle tudományos világképet hiposztazál. A tudomány területének ilyen módon való illetéketlen kiterjesztése azonban mit sem változtatott a tudomány és a filozófia között fennálló lényegi különbségen: az előbbi a dolgokat kutatja, az utóbbi a szabadság útjait tárja fel, s nem a dolgot, hanem a létet világítja meg.

A tudomány tárgya már eleve, a kutatások megkezdése előtt adott: a föld már létezik a geológia, az állatok pedig a zoológia létrejötte előtt. A tudomány készen kapja azt, amit tanulmányoz, azt vizsgálja, ami már megtörtént. „Minerva madara csak az est leszálltakor kel szárnyra, s kezdi meg repülését.” A filozófia hiába próbálna a tudomány területére tolakodni, s ugyancsak hiába engedné át saját témáját a tudománynak, sosem válhat a dolgokra vonatkozó, teoretikus megismeréssé: tárgya voltaképpen nem tárgy, hanem valami, ami meghaladja az objektumok világát, vagy nem objektum jellegű, nem a fogalmakról való gondolkodás, hanem egy történésre, aktusra irányul, illetve a szabadságot ragadja meg valamilyen formában. A tudományos kutatással ellentétben a filozófia tárgyát nem készen kapjuk, hanem tudatunkon átszűrve formáljuk meg; előbb életre kell keltenünk, mozgásba kell hoznunk, s csak utána ismerhetjük meg. Miként azt már Fichte megfogalmazta, a filozófia kiindulópontja nem valamely axióma, vagy egy, a dolgokkal kapcsolatban megállapított igazság, hanem belülről jövő felszólítás, igény: „Önmagunk tudata nem jelenik meg, nem adódik automatikusan, hanem mindenkinek önmagából, saját szabadsága révén kell életre keltenie. Az a saját én, ami önmagát alkotja meg.” A filozófia tehát a szabadságra való irányulásként kezdődik, értve ezalatt azt, hogy az én kifejezésre juttatja autonómiáját, szakítván faktikus⁴ meghatározottságaival. Ha a tudat objektív entitás volna, akkor nem lenne szükség a tudat szabad megalkotására, vagyis ez az igény értelmetlenség volna. A szubjektivitás csak mint önmaga kifejtése, valami konkrét létrehozásaként jelenhet meg. Az ember önmaga szabad meghatározása, és megalkotása révén a világot két részre osztja, vagyis elkülöníti magát a dolgoktól, saját valóságának megteremtőjeként lép fel. Míg a dolgot a körülmények formálják meg, vagyis létének oka rajta kívül keresendő, addig az ember a belső autonómiájának ezen cselekedete által felvállalja a felelősséget önmagáért, s mint önmagát mozgató erő, szabadság lép színre. Az ember szabadság. Ez a belső, metafizikai minőség

⁴ A fakticitás ebben a szóhasználatban a készként adott, az embert minden mozgástértől megfosztó tényszerűséget jelenti.

nem pusztán az ember jellemvonásainak egyike, nem kívülről adódik hozzá lényéhez, hanem ember mivoltának legalapvetőbb fundamentuma, sorsának legsúlyosabb vonatkozása. Az imént azt mondtuk, hogy a szabadság ezen cselekedete révén az ember a dologi világon kívülre kerül, meghaladja mindazt, ami létezik. Mi is pontosan az összefüggés szabadság és transzcendencia között? Az ember azzal, hogy pusztá lenni-tudásként nyilatkozik meg, kívül helyezkedvén az adotton, megformálván saját magát, önnön valóságának válik megalkotójává. Ezért jelölte meg Novalis a valóság ősforrásaként⁵ ezt a transzcendenciát, meghaladást: „Önmagunk meghaladásának aktusa a legelső, a kezdőpont, ahonnan az élet származik.” Míg a dolog mindig határolt, és önmagába zárul, addig az embert, mint szubjektivitást, a lehetőségek horizontja veszi körül, a lehetséges felé való nyitás jellemzi, s a maga mélységében csak a lehetségesen keresztül érthető meg.

Az ember az a létező, aki sosem válik azonossá önmagával, ezért lehetőségeiben él, vagy kierkegaardi megfogalmazásban: akinek önmagát képessé kell tennie saját lehetőségeire.

A világ pusztá faktikus, érzéki valósága csak a szubjektum transzcendenciájával szembehelyezve körvonalazódik, és a szabadság felfelé áramlásával ellentétes irányultságként jelenik meg. Az ember, amikor reflektálni kezd saját létezésére, az érzéki világba száműzött, s annak kiszolgáltatott fogolyként látja magát. Miként azt már sok filozófus belátta, és alaposan kifejtette, a „világ” csak az ipszeitása révén rajzolódik ki: a nem-én az én törekvéseinek ellenhatásaként ölt testet, az aktuális állapot újra meg újra történő visszautasításának következményeként. Bacca így próbálja megvilágítani ezt az elvont, transzcendens igazságot: „Az emberhez eredendően hozzátartozik a végesen való túllépés képessége, s épp ezért nem lehet végtelen; mindig valamilyen határba ütközik, amelyet meg kell haladnia, s ez táplálja transzfinitását...”⁶ Az ember transzfinitása pedig, mivel meghaladásra váró határokat feltételez, csak akkor lehetséges, ha meg-

⁵ Urpunkt.

⁶ A végesen való túllépés képességét.

adatott számára a test, és anyag veszi körül, meghaladásra váró határként.”

A fenti okfejtés arra mutat rá, hogy a valóság alapját nem tudatunkon kívül kell keresnünk, hiszen azt, minden vonatkozásában, a szubjektivitás élteti és hatja át.

Mindezt tekintetbe véve, most már megvizsgálhatjuk azt a sajtósági dinamikust, amely a valóság legfőbb jellemzője.

Mint már utaltunk rá, az ember legfőbb sajátossága, ami megkülönbözteti őt minden más teremtménytől, a képesség a saját létevel, lehetőségeivel kapcsolatos előzetes modell vagy vízió felvázolására: gondolatban megalkothatja a létezés egy új módját, majd beleszőheti azt a fizikai valóságba. Az efféle teremtető, illetve önmagunk megformálásának képessége, mint a szubjektivitás alapja, a valóság legalapvetőbb összetevője. Egy soha ki nem hunyó belső tűzről van itt szó, arról a szenvedélyről, melynek uralkodni kell minden más szenvedély felett. Ennek megvalósítása a történelem során a teremtés dionüszoszi aspektusaként jelenik meg, dinamikusként, mely szép lassan feloldja és önmagába olvasztja az érzéki világot.

Az élet, érzéki valóságában, instabil, összefüggéstelen fluktuációként, zavaros, töredezett káoszaként jelenik meg; a bizonyosságok szertefoszlanak, a ma ellentmond a tegnapnak, és szembeszáll a holnappal; érzéklet érzékletet, benyomás benyomást követ anélkül, hogy bármiféle bizonyosságot hagynának maguk után, vagy közös nevezőre lehetne hozni őket. Ez a szeszélyes, bizonytalan közeg felerősíti az énnel azt a törekvését, hogy a hatalmát minél inkább kiterjessze környezetére. Az elidegenedő s az érzéki tapasztalatok útvesztőjében eltévelyedett élet igyekszik visszatérni saját középpontjához, s felismerni azt a tengelyt, amely körül élményvilága a kezdetektől forog.

Az én, heroikus útján haladva, elkezd azonosnak tekinteni önmagát ciklusának folyamatos, isteni tágulásával, egyre szélesebb és intenzívebb egzisztenciájával, amit Rilke így ír le: *Ich lebe mein Leben in wachsenden Ringen.*⁷

7 Életemet egyre táguló körökben élem.

E. Bártfai László

A nyakkendő lila dala Az enallagé fokozatai

*Bús éjszaka volt, s bús éjszaga volt
A háznak: a hallgató, ódon
Lépcsők doha terjedt*
(Tóth Árpád: *Bús éjszaka volt...*, 1914)

A meghatározás buktatói

A magyar nyelvű kézikönyvekben és tankönyvekben a szinesztéziát csaknem mindig Tóth Árpád *Körúti hajnal* (1923) című költeményének egyik részletével szemléltetik: „Egy kirakatban lila dalra kelt / Egy nyakkendő”.¹ Köztudomású, hogy a nyakkendők nem énekelnek, és az is nyilvánvaló, hogy a jelzői szerepben álló lila melléknévnek köznapi értelemben a nyakkendő előtt volna a helye. A felcserélés jelentésű enallagé (ἐναλλαγή) transzmutációs alakzatnak előfeltétele, hogy egy jelző és két lehetséges jelzett szó ugyanabban a szintagmában jelenjen meg, és „a két jelzett szónak valamiféle szintagmaalkotó kapcsolatban kell állnia”.² Az enallagé a szinesztézia egyik jellegzetes kiváltó oka, az érzékváltó metaforák gyakori kísérőjelensége. A „völgy kerek csöndje” (József Attila: *Téli éjszaka*, 1932) vagy a „Kalapácsok kemény csendje” (Orbán Ottó: *Menedék*, 1962) szóképet egyaránt az odakeveredett jelző hívja életre, hiszen nem a csönd, hanem a völgy kerek, nem a csend, hanem a kalapács kemény. Az

¹ Üdítő kivétel, ha ezt a másfél sort az enallagé példaként említik, mint Szabó G. Zoltán és Szörényi László *Kis magyar retorikája* (1987). Helikon Kiadó, Budapest, 1994. (III. II) 125.

² Kocsány Piroska: *Az enallagé kettős természete* (2003). In: Szathmári István (szerk.): *A retorikai-stilisztikai alakzatok világa*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2003. 113.

enallagét ezért sokan logikai hibának tartják, de ez a retorikai alakzatok csaknem mindegyikéről elmondható.

Meglehetősen szokatlan, hogy a transzmutációs alakzatok némelyikét – az enallagét és a hipallagét – az elméleti fizikából és a szakácskönyvekből ismert operacionális definíciókkal határozzák meg: Tedd ezt és ezt, megkapod azt. Kocsány Piroska írta az *Alakzatlexikon* idevágó szócikkében: az enallagé „a jelzői melléknév elcsúsztatása az elől a szó elől, amelyre valójában vonatkozik”.³ A műveleti meghatározásokban szereplő *elcsúsztat*, *áthelyez*, *felcserél* stb. igék vagy deverbális *főnevek* (*elcsúsztatás*, *áthelyezés*, *felcserélés*) azzal az előfeltevéssel járnak, hogy valami előzőleg másutt volt, mint ahol most van. A *lila* valóban tehető a *nyakkendő* elé, de ha egyszer a *dal* előtt áll, abból nem következik, hogy előzőleg a *nyakkendő* előtt volt. A definíció alapjául egy olyan művelet szolgál, amelyet talán nem is hajtott végre senki. A szakácskönyv példájával élve: a rántotta elkészült, pedig egyetlen tojást sem ütöttek fel.

Az időrend is összekuszálódhat, mintha az enallagé definíciója maga is egy hiszteron proteron (ὕστερον πρότερον 'a későbbi előbb') volna. Az alakzat egyik szemléletes példája Mészöly Miklós paradoxona: „A holnapi csend is megérkezett.”⁴ Az enallagé meghatározásának értelmében ugyanis a költő a *lila* színnevet a *nyakkendő* elől a *dal* elé csúsztatta. Ám nem tudni, hogy ez megtörtént-e. Így elképzelhető, hogy amikor a vers megsemmisítésén ügyködő értelmező a *lila* színnevet a *dal* elől a *nyakkendő* elé csúsztatja, akkor nem visszacsúsztatja. Az enallagé jelenségét pontosabban ragadja meg Fónagy Iván az „eltévedt szavak” kifejezéssel.⁵ Az ihlet egyfajta teremtető révület, nem racionális cserebere. Nem szerencsés, ha a retorikai meghatározások műveletekre csupaszított alkotáslélektani elemek. Kosztolányi Dezső 1931-ben így válaszolt arra a kérdésre,

³ Kocsány Piroska: Enallagé. In: Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008. 177.*

⁴ Mészöly Miklós: *Anakamphos* (1972). In: *Alakulások. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975. 783.*

⁵ Fónagy Iván: *A költői nyelvről* (1999). Corvina Kiadó, Budapest, 1999. 160.

hogy hogyan születik a vers: „A költő, mikor írni kezd, nem látja világosan témáját, célját, mondanivalóját. ... Tolla önmagától kezd mozogni.”⁶ Ludwig Wittgenstein ugyanebben az évben jegyezte fel a filozófus munkájáról: „Tényleg a tollammal gondolkodom, mert a fejem gyakran mit sem tud arról, amit a kezem ír.”⁷

A meghatározások arra szolgálnak, hogy a szóban forgó tárgyat, jelenséget, fogalmat stb. megkülönböztessék a többitől. Az enallagé meghatározása – „a jelzői melléknév elcsúsztatása az elől a szó elől, amelyre valójában vonatkozik” – azért is alkalmatlan erre a feladatra, mert nem derül ki belőle, hogy a szavak referenciájára vagy jelentésére vonatkozik. Szemléltetésül két mondatot választottam:

*A fekete teherautó egy tartályt szállított.
A teherautó egy fekete tartályt szállított.*

Senki sem gyanakszik enallagéra, holott a definíció értelmében gyanakodhatna, a tudatos vagy véletlen jelzőcsere esetleg a titkosszolgálatok érdeklődését kelti fel, vagy egy büntetőperben válik fontossá. Nem dönthető el, hogy a megtévesztés szándékával vagy pusztá figyelmetlenségből valaki nem csúsztatta-e el a jelzői melléknévet „az elől a szó elől, amelyre valójában vonatkozik”. A liège-i iskola szóhasználatával élve mindkét mondat a stílus zéró fokát képviseli. A *fekete* elcsúsztatása a *teherautó* elől a *tartály* elé (vagy megfordítva), a kijelentés igazságértékét változtatja meg, stilisztikai értéke változatlan marad.

A hiányos enallagé fogalmát Komán János honosította meg. Radnóti Miklós *Hispánia, Hispánia* (1937) című költeményének egyik sorát – „szégyenkezem e lomha sártól” – elemezve fejtette ki: „A »lomha sár« hiányos enallagé harmadik eleme egy szemé-

⁶ Kosztolányi Dezső: *Hogy születik a vers és a regény?* (1931) In: *Ábécé. Gondolat Kiadó, Budapest, 1957. (I) 121.*

⁷ Ludwig Wittgenstein: *Észrevételek* (1914–1951). Kiadta G. H. von Wright. Fordította Kertész Imre. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1995. 29. – Az eredeti: *Ich denke tatsächlich mit der Feder, denn mein Kopf weiß oft nichts von dem, was meine Hand schreibt.*

lyes névmás vagy főnév lehet, egy lomhán járó ember. Ugyanakkor melléknévi metaforaként is értékelhetjük.⁸ Kocsány Piroska antropomorf enallagénak nevezte azt az altípust, amelyben az alakzat három eleme (a két lehetséges jelzett szó és a jelző) közül elmarad az utalás a mindenkori személyre.⁹ Mivel a személy természetes viszonyítási pont, a takarékoság *általában* nem megy az érthetőség rovására. Tamási Áron ezekkel a szavakkal bocsátotta útjára azt a bekezdést, amelyben az apa közölte a fiával, hogy meghalt az édesanyja: „A várakozó csendben nem is mondott semmi többet, hanem csak hallgatott.”¹⁰ Az altípusnak számos köznyelvi változata is van: *hálás köszönet, kétségbeesett elhatározás, tétova csend*.

A csillagászok pontosan meg tudják mondani, hogy legközelebb mikor és hol tűnik fel a Halley-üstökös az égbolton, a meteorológusok és a közvélemény-kutatók viszont legfeljebb ráhibáznak az időjárás alakulására, illetve a választási eredményekre. Az egyes szóképek és alakzatok is összehasonlíthatók abból a szempontból, hogy mennyire jelezhetők előre. A poétikában és a stilisztikában azonban a kiszámíthatóság jobbra nem erény, hanem fogyatékoság. A váratlan, meglepő, mégis találó szóképek értékesebbek, mint az előre láthatók. Ráadásul a versek nem is jósolhatók meg. Maurice Cranston hívta fel a figyelmet arra, hogy „egy vers megírásának vagy egy költői lelemény kigondolásának előrejelzése már magában foglalná a vers megírását vagy a lelemény megvalósítását”,¹¹ hiszen aki előre jelzett egy verset, az egyúttal meg is írta: nem vers-előrejelző, hanem költő. Meglehet, csak fűzfapoéta,

⁸ Komán János: *Az enallagé komplex képszerkezete*. Magyar Napló, XXII. évf. 2011. 1. sz. 32.

⁹ Vö. Kocsány i. m. 179.

¹⁰ Tamási Áron: Ábel a rengetegben (1932). Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1955. (IV) 216.

¹¹ Maurice Cranston: *Freedom*. Longmans, London, 1953. (8) 166. – Az eredeti: *to predict the writing of a piece of poetry or the making of a new invention would involve writing the poem or making the invention oneself*. – Idézi Peter Winch: *A társadalomtudomány eszméje* (1958). Fordította E. Bártfai László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. (III. 7) 93–94. Winch példái közül is idézek egyet. A híres angol trombitás, Humphrey Lyttleton így válaszolt arra a kérdésre, hogy merre tart a jazz: „Ha tudnám, már rég ott lennék.” (93). – Az eredeti: *If I knew where Jazz was going I'd be there already*.

de poéta. A magyar költészetben van egy megrendítő példa arra, hogy valaki versírás közben a saját versét jelzi előre. József Attila egyik utolsó töredéke (1937) így hangzik: „*Irgalom, édesanyám, mama, nézd, jaj kész ez a vers is!*” Halász Gábor „hexameteres sikoly”-nak¹² nevezte ezt az egyetlen, árva sort. Mivel maga a költő az előrejelző, ez a néhány szó egyszerre vers és beszámoló a vers elkészültéről, egyszerre van tárgy- és metanyelven.

Komán János azt panaszolta, hogy költészetünk nem bővelkedik enallagékban, a szakírók unos-untig ugyanazokat a példákat idézik.¹³ Ha megállapítását nem korlátozom a költészetre, és a szóképek minőségét sem firtatom, akkor bátran állíthatom, hogy egyáltalán nem szűkölködünk enallagékban. Ráadásul számos teljes és valamilyen módon, mértékben hiányos enallagé előre jelezhető, ami kétségkívül hitványabb poétikai minőségre utal. A hiányos enallagék is szinte bármik lehetnek: metaforák, metonímiák, szinestéziák, megszemélyesítések, oximoronok, egyebek. Mi több, a jelzők ténfergését merőben szemantikai folyamatok is kiválthatják.¹⁴ Ismét Tamási Áront idézem: „Nagy csend támadt a szavam után; s csak azt hallottam, hogy kérődzik a tehén. Ebben a kérődző csendben aztán az öreg tanító változáson esett által...”¹⁵

Érzékváltó enallagék sorozatgyártása

A kiszámíthatóságra egy meglehetősen költőietlen, köznapi „tárgyat”, a lépcsőházat választottam példaként. A lépcsők ugyan felfelé vezetnek, és a lift – „ez a szomorú ádámcsutka”¹⁶ – is fel s alá jár, de nem az Olümposzra visz, hanem csak a negyedikre. Olykor azonban a lépcsőház is poétikai rangra emelkedik. Tomkiss Tamás versének címe: *Lépcsőház* (1996). Ám a lépcsőházak

¹² Halász Gábor: *József Attila*. Összes versei megjelenése alkalmából (1938). In: Válogatott írásai. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 768.

¹³ Komán i. m. 34.

¹⁴ Kocsány Piroska is utalt erre a lehetőségre: i. m. 180–181.

¹⁵ Tamási Áron: *Hazai tükör. Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1953. (I) 30.*

¹⁶ Parti Nagy Lajos: *Hősöm tere. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2000. (I) 13.*

ugyanúgy változnak Budapest kissé valószerűtlen társadalmi terében, mint az Olümposz a mitopoétikus térben. A pesti lépcsőházakhoz mindig is tapadni fog egy életforma, de valamikor ez kimondottan lépcsőházi életforma volt. A lepusztult századfordulós bérházak, lépcsőházak, gangok, udvarok és porolók szomorkás világát, jellegzetes alakjait (házmaster, lépcsőházi próféta, kukatündér, csókolódzó szerelmesek) és feledhetetlen alkalmait (lépcsőházi vacsorák, hangversenyek, közös meccsnézések, az újságpapírba csomagolt aprópénz puffanása az udvar kövén) Mándy Iván rajzolta meg emlékezetesen. Persze minden véget ér egyszer: „Itt az idő! Levisszük a vödröt.”¹⁷

A lépcsőházak sajátosságai között mindenképpen megemlítendő a huzat, a dohszag, a málló vakolat, a felvonó kattogása. E tulajdonságok némelyike idővel a szóképekbe is beleivódott. Mándy rádiójátékában az egyik lakó így oktatta ki a másikat: „Mit csodálkozik? Minden lépcsőház huzatos.”¹⁸ Tomkiss versében zúgott a lépcsőház, „*csikket gurít / a huzat*”. Parti Nagy Lajos „*huzatos csönd*”-et¹⁹ emlegetett, amikor hőse az éjszaka közepén ajtót nyitott, hogy a szomszédasszonynak kölcsönadja mikrohullámú sütőjét. Mándy pedig így összegezett elbeszélésben: „A lépcsőház nyomorult, dohos csöndje.”²⁰ Huzatos csend és dohos csend – a két minőségjelzős szerkezetre nem véletlenül bukkan-tam: eleve feltételeztem létezésüket.

A lépcsőház attribútumaival a csendet társítottam. Mivel a csend a hallást (a hallási inger hiányát), a dohos a szaglást, a huzatos a tapintást jeleníti meg, a szóképek mindegyike szinesztézia, mégpedig negatív szinesztézia.²¹ Az Arcanum keresőjében a dohos csendek 1922-től követik egymást romos, düledező házak,

¹⁷ Mándy Iván: *Huzatban* (1991). In: *Huzatban*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1992. 47.

¹⁸ Mándy Iván: *Ismerkedő* (1986). In: *Önéletrajz*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 207.

¹⁹ Parti Nagy i. m. (I) 17.

²⁰ Mándy Iván: *A gyerek* (1946). In: *Vendégek a palackban*. Új Idők Irodalmi Intézet R. T. (Singer és Wolfner), Budapest, 1949. 177.

²¹ Vö. Fónagy i. m. 154. k. – A vegyülő érzéki területek közül legalább az egyiket negatív pólusha, az inger hiánya képviseli.

elhagyott kúriák, kapualjak, vermek, pincék, börtönök, külvárosi utcák, albérletek, kisvárosi hotelszobák, falusi vasútállomások, templomok, temetők, ravatalok, illetve antikváriumok, megsárgult könyvlapok, könyvtárszobák jellemzéseként. A huzatos csend 1969-ben bukkant fel Kenéz Ferenc A hanglemez-elárusító című költeményében: „huzatos csönd van körülötte”. Amúgy elnéptelenedett majorok, hosszú cselédházak, bérlakások, elhagyatott folyosók, mozgólépcsők leírásában szerepel.

Ha valamiről egyszerre két dolog állítható igaz módon, mint például a lépcsőházzal az, hogy csendes és huzatos, akkor az íróember tolla könnyen rájár arra, hogy A lépcsőház huzatos csendje. Az egyik tulajdonságból az alany birtoka (genitivus subiectivus) lesz, a másik tulajdonságból pedig a birtok jelzője. Mivel a két lehetséges jelzett szó így egyetlen szintagmán belül marad, megkezdődhet a sorozatgyártás. Az már esetenként dől el, hogy melyik tulajdonságból lesz a birtok, melyikből a jelző. Huzatos csendből van jó néhány, csendes huzatból alig egy-kettő, de első előfordulása korábbi. 1958-ban vetette papírra egy újságíró a nyíregyházi Állami Zrínyi Ilona Leánygimnáziumban tartott nyári tanfolyamról: „Furcsa, hogy dohányfüst is feltekerekedik a csendes huzatban, egyébként minden iskolászerű.”²²

²² y–b: *Frontáttörés. Kelet-Magyarország*, XV. évf. 1958. (július 17.) 167. sz. 4.

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Decembéri séta Budapesten – a Kertész utcában (vers)
- 5 **Acsai Roland:** Eulália néni, avagy egy kitalált történet kitalálása (próza)
- 7 **Lövétei Lázár László:** Szervraktár – (részletek egy készülő kötetből)
- 10 **Gombás Katalin:** Az ős illata (próza)
- 13 **Lesítőth Csaba:** Elillan; Potentiale victima; Kibontakozás (versek)
- 19 **Kertész Dávid:** Yukon (próza)
- 23 **Szente B. Levente:** A jövő egy ismeretlen állat (vers)
- 25 **Hegedűs Imre János:** A hatalom szaga (próza)
- 32 **Halmi Tamás:** Ötven rét (vers)
- 42 **M. Fehérvári Judit:** A tenger 2. (próza)
- 46 **Marton Réka Zsófia:** Dunavirágzás; Állókép katasztrófa utánról (versek)
- 48 **Nagy Zopán:** Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. XI. (próza)
- 54 **Predák Anna:** Megittam a teám; És ahogy leírtam, el is tűnt (versek)
- 55 Rám nehezedik a gyógyulás – **Varga Melinda és Lőnhárt Melinda** versei (pszichologosz)
- 60 A hónap alkotója: **Lajtos Nóra** – „élet-gyertyán lefolyt viasz”; Hazafelé menet; Ha már; Lírai fénynyalábok az elefántcsonttoronyból
- 74 **Lakatos-Fleisz Katalin:** A valóság ezerszemű megfigyelője
- 79 Mélységek nélkül egyetlen sort sem tudnék írni – **Varga Melinda** beszélgetése **Lajtos Nórával**
- 87 Mindannyiunk ősei nevében – **Bene Zoltán** beszélgetése **Jezsó Ákossal**
- 92 **Michael Foldes:** Ingyen kávé – **Böszörményi Zoltán** versfordítása
- 95 **Arpénique:** Amikor eljön az idő – **Weiss Raoul** fordítása
- 99 **Zinaida Nyikolajevna Hippiusz** versei **Lángi Péter** fordításában
- 104 **Bukovenszki-Nagy Eszter:** A létezés kalandos esszenciája – Selyempuha és ólomsúlyú gondolatok egy dobozból (Böszörményi Zoltán: A rés)
- 109 **Muth Ágota Gizella:** Sokoldalú költők, sokszínű versek (Alföldy Jenő: Csillagállás)
- 114 **Hargitai Ildikó:** Hús és csont – David Szalay regénye a 2025-ös Nemzetközi Booker-díj nyertese
- 117 **Gulio Tímea:** Biológiából filozófia (Magyary Ágnes: Testodüsszeia)
- 120 **Juhász Kristóf:** Cápák, pókok, farkasok – avagy állatmesék kicsit másképpen (Zalka Csenge Virág: Cápatestvér. Mesék félreértett állatokról)
- 124 **Rimóczi László:** Feldolgozni a feldolgozhatatlant (Han Kang: Nem válnak szét)
- 128 **Vicente Ferreira da Silva:** Gondolatok a lét rejtőzéséről – **Szakács Péter** fordítása (esszé)
- 140 **E. Bártfai László:** A nyakkendő lila dala – Az enallagé fokozatai (esszé)

○ **Böszörményi Zoltán:**

Decemberi séta Budapesten –

a Kertész utcában

○ **Acsai Roland:**

Eulália néni,

avagy egy kitalált történet kitalálása

○ **Lövétei Lázár László:** Szervraktár

○ **Gombás Katalin:** Az ősz illata

○ **Lesítőth Csaba:** Elillan

○ **Kertész Dávid:** Yukon

○ **Szente B. Levente:**

A jövő egy ismeretlen állat

○ **Hegedűs Imre János:**

A hatalom szaga

○ **Halmai Tamás:** Ötven rét

○ **M. Fehérvári Judit:** A tenger 2.

○ **Marton Réka Zsófia:** Dunavirágzás

○ **Nagy Zopán:**

Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. XI.

○ **Predák Anna:** Megittam a teám

A hónap alkotója: **Lajos Nóra**

„élet-gyertyán lefolyt viasz”; Hazafelé menet;

Ha már: Lírai fénynyalábok

az elefántosonttoronyból

Lakatos-Fleisz Katalin:

A valóság ezerszemű megfigyelője

Mélységek nélkül egyetlen sort sem tudnék írni –

Varga Melinda beszélgetése **Lajos Nórával**

**MAGYAR KULTÚRÁÉRT
ALAPÍTVÁNY**

1000 FORINT • 10 RON • 2,20 EURÓ

**PETŐFI
KULTURÁLIS
ÜGYNÖKSÉG**